

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ДАВЛАТИИ ЗАБОНҶОИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 802.0+809.155.0

ТКБ: 81.2Анг+81.2 (2точик)

С- 33

САФАРЗОДА РУХАНГЕЗИ АКБАР

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ НИЗОМИ КАЛИМАҶОИ МУРАККАБ ВА
СОХТОРҶОИ НИМТИРЕДОР ДАР ЗАБОНҶОИ АНГЛИСӢ ВА
ТОҶИКӢ АЗ НИГОҶИ ТАРҶУМА**

**Диссертатсия
барои дарёфти дараҷаи илмии
доктори фалсафа (PhD)- доктор аз рӯи ихтисоси
6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ–
таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)**

**Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои филологӣ,
профессор Турсунов Ф. М.**

Душанбе – 2022

МУНДАРИЧА

Рӯйхати ихтисораҳо ва аломатҳои шартӣ.....	4
МУҚАДДИМА	5
Тавсифи умумии таҳқиқот	9
БОБИ 1. АСОСҲОИ ЛИНГВИСТИИ ОМУЗИШИ ВОҲИДҲОИ МУРАККАБИ ЛУҒАВӢ	17
1.1. Бознигарию адабиёти илмӣ оид ба воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забони англисӣ.....	17
1.2. Бознигарию адабиёти илмӣ оид ба воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забони тоҷикӣ.....	23
1.3. Инъикоси воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ дар луғатҳои англисӣ-тоҷикӣ	32
1.4. Таснифоти воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ.....	37
Хулосаи боби якум	44
БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ СОҲТОР ВА МАЪНОИ ВОҲИДҲОИ МУРАККАБИ ЛУҒАВӢ ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ	46
2.1. Таҳлили муқоисавии сохтори воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ	46
2.1.1. Мураккабшавии калима тавассути нимтире (дефис) дар забони англисӣ	51
2.1.2. Воситаҳои мураккабсозии калима вобаста ба аломатҳои васлкунандаи ҷузъҳои калимаҳои мураккаб дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ.....	64
2.1.3. Воситаҳои морфологии мураккабсозии калима дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ.....	68
2.1.4. Вижагиҳои хос ва монанди мураккабсозии калима дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ.....	75

таркибӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ	81
2.2.1. Вижагиҳои сохторӣ-маъноии воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва таркибӣ дар забони англисӣ	84
2.2.2. Вижагиҳои сохторӣ-маъноии воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва таркибӣ дар забони тоҷикӣ	91
Хулосаи боби дуюм.....	96
БОБИ 3. ХУСУСИЯТҲОИ ТАРҶУМАИ ВОҲИДҲОИ МУРАККАБИ ЛУҒАВИИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БА ЗАБОНИ ТОҶИКӢ	98
3.1. Маълумоти мухтасар оид ба роҳу воситаҳои тарҷумайи воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ	98
3.2. Вижагиҳои тарҷумайи калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ ба забони англисӣ.....	104
3.3. Тарҷумайи воҳидҳои мураккаби луғавии бо нимтире ва бе нимтире сохташудаи забони англисӣ ба забони тоҷикӣ.....	109
3.4. Дараҷаи муодилнокии воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ва хусусияти тарҷумайи онҳо	118
3.5. Тарҷумайи воҳидҳои мураккаби луғавии ихтисоршудаи забони англисӣ ба забони тоҷикӣ.....	134
3.6. Тарҷумайи сохторҳои нимтиредори забони англисӣ ба забони тоҷикӣ.....	140
Хулосаи боби сеюм.....	152
Хулоса	154
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот	160
Адабиёт	161
Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия:.....	179

Рӯйхати ихтисораҳо ва аломатҳои шартӣ

ВМЛ – Воҳидҳои мураккаби луғавӣ

ЗА – Забони асл

ЗТ – Забони тарҷума

М.Б. – Муйсафед ва баҳр

М.К. – Мактаби кӯҳна

СБ – Сарбозони бесилоҳ

Т.П. – Техника Перевода

Ҳ.д.б.Ш.Х. – Ҳикояҳо дар бораи Шерлок Холмс

Ҷ.Ҷ. – Ҷазираи ҷавохирот

Ҷ.Э. – Ҷейн Эйр

A.Sh.H. – The Adventures of Sherlock Holms

J.E. – Jane Eyre

LGSW – Longman Grammar of Spoken and Written English

O.M.S. – The Old Man and the Sea

T.I. – Treasure Island

The V.S. – The Village School

NW. – Newsweek

T.E. – The Economist

The Ind. – The Independent

T.I.H.T. – The International Herald Tribune

T.M.T. – The Moscow Times

T.T. – The Times

N. – noun

V. – verb

Adj. – adjective

Adv. – adverb

Num. – numeral

Prep. – preposition

МУҚАДДИМА

Дар баробари пешрафти ҷамъият забон низ ҳамеша дар ҳолати рушд қарор дорад, ки ин боиси мунтазам ғанӣ гардидани захираи луғавии он мегардад. Захираи луғавии забон на танҳо аз ҳисоби калимаҳои нави сода, инчунин аз калимаҳои мураккаб, таркибӣ, ибораҳо, сохторҳои мураккаби ба ҳар забон хос, зарбулмасалу мақолҳо васеъ мегардад, ки ин ҳодиса ба муоширати байни одамон таъсири ҳудро мерасонад. Аз ин рӯ, самтҳои забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ дар забоншиносӣ ба вучуд омада, дар раванди инкишофёбии доимӣ мебошанд. Забоншиносии муқоисавӣ ҷанбаҳои гуногуни забонҳоро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медиҳад ва бо тарҷумашиносӣ алоқамандии зич дорад.

Забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар шароити кунунӣ ба таҳқиқоту таҳлилҳои ҳамачониба ниёз доранд. Охириҳои асри гузашта Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқлолияти комил ба даст оварда, бо кишварҳои олам муносибатҳои гуногунҷанба, аз ҷумла дар соҳаи сиёсату иқтисод, фарҳангу иҷтимоӣ ва ғайра робита барқарор намуд, ки тамоми фаъолияти дучониба ва бисёрҷонибаи он таъминоти забониро тақозо мекунад.

Бо назардошти рушди забон ва ғанӣ гардидани захираи луғавии он аз ҳисоби воҳидҳои мураккаби луғавӣ, дуруст дарк намудани мазмуну муҳтаво ва воситаҳои муҳими тарҷумаи онҳо як қатор мушкилиҳои лексикӣ ва тарҷумавиро ба миён меоранд, ки дар натиҷа таркиби луғавии забон ба тағйирот дучор мегардад. Муайян намудани омилҳои тағйироти таркиби луғавии забон яке аз вазифаҳои асосии забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Ҳар як забон воситаҳои калимасозӣ ва анъанаи истифодаи воҳидҳои забонии ҳудро дорад. Аз ҷумла, забони англисӣ, ҳамчун забони серистифодатарини дунё, роҳу воситаҳои хоси ташаккули калимаҳои нав, алалҳусус калимаҳои мураккабро дорад, ки дар раванди забонмӯзӣ ва тарҷума дар ҷаҳорҷӯбаи забонҳои муқоисашаванда мушкилиҳои махсус эҷод мекунанд. Дар ҳақиқат, калимаҳои мураккаби забони англисӣ қабати лексикӣ хоси забони

англисиро ташкил намуда, дар қатори роҳу воситаҳои калимасозии муштарак нисбат ба забони тоҷикӣ аз падида ва анъанаҳои хоси калимасозӣ ва қорбурди калимаҳои мураккаб бархурдор аст, ки дар забони тоҷикӣ муодили худро нашофта, ба сифати тарҷумаҳо таъсири худро мерасонанд. Гузашта аз ин, калимҳои мураккаб, алалхусус навиҳои хоси як забон, дар назария ва амалия тарҷума ба гурӯҳи воҳидҳои мураккаби луғавии бемуодил дохил карда мешаванд, ки омӯзиш ва таҳқиқи онҳо кӯшишҳои махсусро тақозо менамоянд.

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот аз он иборат аст, ки низоми калимасозӣ ва анъанаҳои қорбурди воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забони муосири англисӣ аз тарафи забоншиносони Ғарбу Шарқ ба таври муфассал мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, вале муайян намудани дараҷаи муодилнокӣ ва бемуодилии онҳо дар муқоиса бо забони тоҷикӣ ва таҳлили таъсири онҳо ба раванди тарҷума дар мисоли забонҳои мавриди назар бори аввал сурат мегирад.

Ҳарчанд шумораи назарраси қорҳои илмӣ оид ба ҷанбаҳои гуногуни калимасозӣ ба анҷом расонида шудаанд, вале бо мурури замон забон рушд мекунад ва воҳидҳои он аз нигоҳи сохтор ва маъно тағйир меёбанд. Забони муосири англисӣ дорои воситаҳои гуногун ва махсуси ташаккулёбии калимаҳои мураккаб ва сохторҳои бо нимтире (дефис) сохташуда мебошад, ки ин ҳам яке аз вижагиҳои муҳими мавзӯи интихобкардаи мо маҳсуб меёбад.

Ҳамин тавр, диссертатсияи мазкур ба яке аз масъалаҳои муҳими таҳқиқоти муқоисавӣ ва тарҷума дар мисоли забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бахшида шудааст.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаи марбут ба калимаҳои мураккаб дар таҳқиқоти забоншиносони хориҷиву ватанӣ инъикос гардидааст. Забоншиносони шинохта ҷанбаҳои гуногуни проблемавии калимаҳои мураккаб, аз ҷумла О.Д. Мешков маънои калимасозӣ [66], Т.В.

Андрюхина имкониятҳои услубӣ [4], П.Ф. Шанин таснифоти сохторӣ-семантикӣ [104] ва Г.И. Шейдеман масъалаҳои сохторӣ-маъноии исмҳои мураккаб дар замони муосирро [105] баррасӣ кардаанд. Калимаҳои мураккаб ҳамчун воситаи ба амал омадани неологизмҳо низ аз тарафи И. Ибрагимходжаев [38], таҳқиқ шудааст. Инчунин аз ҷониби муҳаққиқони рус Л.Е. Куколшикова хусусиятҳои фонетикӣ [55] ва И.В. Усова вижагиҳои имлоии [95] онҳо мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ю.И. Евтушевский калимаҳои мураккабро дар муқоиса бо ибораҳо таҳлил менамоянд ва тавъамшавии сохторҳои гуногунро таҳқиқ мекунад [32]. Масъалаҳои калимаҳои мураккаб дар воситаҳои таълимии олимон, аз қабили И.В. Арнолд [11], И.В. Зикова [37], Н.Б. Гвишиани [27], Р.З. Гинзбург [60] низ дарч шудаанд. Оид ба калимаҳои мураккаб дар китоби грамматикаи забони муосири англисӣ С. Гринбаум [111] ва дар грамматикаи шифоҳӣ ва хаттии нашриёти Лонгман маълумоти муфассал оварда шудааст [156].

Забони тоҷикӣ низ яке аз забонҳои қадимаи дунё ба ҳисоб рафта, таърихи беш аз ҳазорсола дорад. Захираи луғавии он дар натиҷаи рушду такомули илму техника, адабиёт, фарҳанг, ҷамъият ва соҳаҳои гуногуни ҳаётан муҳим инкишоф ёфта истодааст, ки ин боиси пайдо шудани воҳидҳои мураккаби луғавӣ мегардад. Воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар асарҳои бадеии шоирону нависандагони барҷастаи халқи тоҷик аз қадимулайём бараъло аён мебошанд. Оид ба таҳлилу таҳқиқ ва баррасии калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ забоншиносони тоҷик дар асарҳои илмии худ маълумот гирд оварда, барои боз ҳам ғанӣ гаштани захири луғавии забон ва мавриди истифодаи дуруст қарор додани онҳо саҳми худро гузоштаанд. Доир ба масъалаи калимасозӣ дар забони тоҷикӣ Б. Ниёзмухаммадов [70], Ш. Рустамов [78], О.Ҳ. Қосимов [46], А.Я. Амлоев [2], С. Раҳматуллозода [75] ва дигарон таҳқиқот анҷом додаанд. Инчунин дар китобҳои таълимӣ оид ба калимаҳои мураккаб маълумот дода шудааст, ки ба инҳо «Забони адабии ҳозираи тоҷик»

[33] ва «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» [29] мисол шуда метавонанд.

Доир ба роҳу воситаҳои тарҷумаи воҳидҳои мураккаби луғавӣ як қатор олимони таҳқиқот гузаронида, воситаҳои тарҷумаи калимаҳои мураккаби забони англисиро аз лиҳози назария ва амалия мавриди баррасӣ қарор додаанд. Дар таҳлилу таҳқиқи соҳаи тарҷумонӣ, махсусан тарҷумаи воҳидҳои мураккаби луғавӣ олимони маъруф, аз ҷумлаи В.С. Виноградов [22], В.Н. Комиссаров [50], Н.К. Гарбовский [24], Л.С. Бархударов [12] А.В. Фёдоров [98], Миняер-Белоручев Р.К. [67], Л.К. Латишев [58], Я.И. Ретскер [76], С.В. Тюленев [93], Л.Н. Беяева [15], В.В. Мамонтова [62], Ф.М. Турсунов [92] ва дигарон саҳм гузоштаанд.

Бо вучуди шумораи зиёди адабиёти илмӣ оид ба таҳқиқоти воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ масъалаҳои ташаккули сохторӣ-семантикии онҳо аз нигоҳи муқоиса ва роҳу усулҳои тарҷумаи онҳо ҳалношуда ва норавшан боқӣ мондааст, ки мақсад ва вазифаҳои диссертатсияи мазкур низ ба ин масъа равона гардидааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Масъалаҳои таҳқиқоти мазкур бо барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олий ва мавзӯҳои илмӣ робитаи зич дорад.

Хулосаҳои дар натиҷаи таҳқиқот бадастомада метавонад барои рушди минбаъдаи барномаҳои таълимии соҳаи илми забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ саҳм дошта бошанд. Мавзӯи таҳқиқотии мавриди назар дар доираи яке аз самтҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода иҷро шудааст.

Тавсифи умумии таҳқиқот

Мақсади диссертатсия аз таҳлили раванди ташаккулёбӣ ва анъанаҳои истифодаи калимаҳои мураккаб ва сохторҳои нимтиредори забони англисӣ ва роҳу воситаҳои интиқоли онҳо ба забони тоҷикӣ иборат мебошад. Барои ноил шудан ба ин мақсад иҷрои **вазифаҳои зеринро** мувофиқи матлаб ҳисобидан мумкин аст:

- чамбоварии маводи назариявӣ ва амалӣ доир ба мавзӯ;
- аз рӯйи гурӯҳбандии муайян бознигарӣ ва таҳлил намудани маводи назариявӣ ва амалӣ;
- муайян намудани дараҷаи аҳамиятнокии калимасозӣ ва ғанӣ гардидани захираи луғавии забони англисӣ аз ин ҳисоб;
- муайян намудани меъёрҳои асосии ташаккулёбии калимаҳои мураккаб ва баррасии онҳо дар муқоиса бо воҳидҳои дигари луғавӣ;
- омӯзиши роҳу воситаҳои ташаккулёбии воҳидҳои мураккаби нимтиредор дар забони англисӣ ва роҳу воситаҳои ифодаи онҳо дар забони тоҷикӣ;
- омӯзиши усулҳои тарҷумаи воҳидҳои луғавии забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ва таъсири онҳо ба сифати тарҷума.

Объекти таҳқиқотро воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ва сохторҳои мураккаби бо нимтире сохташудаи (сохторҳои мураккаби атрибутивӣ) ҳоси забони англисӣ ташкил медиҳанд.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқотии мазкур таҳлили муқоисавии низоми калимаҳои мураккаб ва сохторҳои нимтиредор дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи тарҷума ба шумор меравад.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти мазкурро асарҳои илмию назариявии олимони забоншинос ва тарҷумашинос дар бар мегиранд, ки дар самти забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ пажӯҳишҳои боарзише ба анҷом расонидаанд. Бинобар ин, зимни баррасии масоили назариявии диссертатсия луғот ва фарҳангҳои асарҳои муҳаққиқони шинохтаи ватаниву хориҷӣ доир

ба калимасозӣ ва луғатшиносии забони англисӣ аз қабили И.В. Арнолд, О.Д. Мешков, П.В. Сарев, Р.З. Гинзбург, Е.С. Кубрякова, П.М. Карашук, А.И. Смирнитский, Г.И. Шейдеман, П.Ф. Шанин, И. Ибрагимходжаев, В. Адамс, Ҳ. Марчанд ва аз тоҷикӣ Б. Ниёзмухаммадов, Ш. Рустамов, С. Ҳошимов, С. Раҳматуллозода, М.Н. Қосимова, М.Н. Азимова, С. Ғаниева, С.Ф. Низомова, инчунин оид ба тарҷумашиносии забони англисӣ В.С. Виноградов, А.В. Фёдоров, Л.С. Бархударов, В.Н. Комиссаров, Я.И. Ретскер, В.Н. Крупнов ва тоҷикӣ П. Чамшедов, А. Мамадназаров, М.Б. Шаҳобова, Ф.М. Турсунов ҳамчун асоси назариявӣ истифода шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқотро методҳои зерин ташкил медиҳанд:

- методи таҷрибавӣ-луғавӣ ва тарҷумавӣ, ки ҳангоми шарҳу тафсири нуктаҳои зарурӣ дар таҳлили мушаххаси муқобилавии (контрастивии) лексикӣ-лексикологӣ ва тарҷумавии маводи вобастаи забонӣ истифода мешавад;

- методи муқоисавӣ-татбиқӣ, ки ҳангоми ҳаллу ҷасли масъалаҳои дорои ҷанбаи забонӣ-типологӣ ба кор бурда мешавад;

- методҳои синхронӣ-муқоисавӣ ва муқобилавии (контрастивии) матраҳсозии мутавозӣ ва баррасии воҳидҳои назарраси фарқкунанда дар пасманзари муайянсозии шабоҳати асосии онҳо;

- методи таҳлилий-назариявӣ, ки ҳангоми ҳалли вазифаҳои дорои ҷанбаи умумизабонӣ истифода мешаванд.

Сарчашмаҳои таҳқиқотро матнҳои асарҳои бадеии нависандагони барҷастаи тоҷик ва англис, аз қабили Садриддин Айнӣ, Фотех Ниёзӣ, Артур Конан Дойл, Роберт Люис Стивенсон, Шарлотта Бронте, Эрнест Ҳемингвей, инчунин аз фарҳангҳои дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ, англисӣ-русӣ ва русӣ-англисӣ ташкил медиҳанд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Ҳамчун заминаҳои эмпирикӣ луғатҳои англисӣ-русӣ ва англисӣ-тоҷикӣ дар раванди кори таҳқиқотӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Ҳамзамон барои муқоисаи таҳқиқот

мисолҳо аз асарҳои бадеии забони англисӣ, ки бо забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд, аз назар дур намондаанд. Сохторҳои мураккаби нимтиредор (сохторҳои мураккаби атрибутивии хоси забони англисӣ) аз сарчашмаҳои гуногун, аз қабилҳои маҷмуаи маводи амалӣ бо номи «Техника перевода» ҷамъоварӣ гардидаанд, истифода шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки муқоисаи низоми воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳанӯз пурра таҳқиқ нашуда, мавриди омӯзиши махсус қарор нагирифтааст. Аз ин лиҳоз, таҳқиқоти мазкур нахустин кӯшиш дар мавриди таҳлили муқоисавӣ-типологии низоми воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва сохторҳои нимтиредори забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи сохтор ва тарҷума ба ҳисоб меравад. Дар асл, сатҳи луғавии забон қишри бузурги низоми забонӣ аст, диққати ҷиддии забоншиносро талаб мекунад.

Таҳқиқи муқоисавию типологӣ ва омӯзиши қишрҳои мазкури ду забони гуногуннизом ва аз нигоҳи морфологӣ бо ҳам монанд, самти нав, дурнамоҳои тозаро дар забоншиносии муқоисавӣ (контрастивӣ) ошкор менамояд. Бо дарёфт намудани тамоюлҳои меъёрии ташаккули забонҳои номбурда ҳангоми муқобили ҳам гузоштани онҳо имкон фароҳам меояд, ки ба саволҳои вобаста ба фарқият ва монандӣ дар баҳши таркиби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ то андозае посух дода шавад. Дар диссертатсия роҳу воситаҳои ташаккулёбии калимаҳои мураккаб ва сохторҳои таркибии хоси забони англисӣ ва роҳҳои ифодаи онҳо дар забони тоҷикӣ бори аввал мавриди таҳқиқи махсус қарор дода шуда, асосҳои илмӣ ва шаклу воситаҳои татбиқи онҳо муайян карда мешаванд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Таснифоти сохториву морфологии воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавҷуд будани хусусиятҳои хосро дар сохторҳои лексикӣ ва лексикологии забонҳои муқоисашаванда муайян менамоянд.

2. Омӯзиш ва таҳқиқи муқоисавӣ-типологии сохти луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ имрӯз дар забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ бисёр муҳим, мубрам ва зарурӣ мебошад, зеро чунин таҳқиқот заминаи боэътимоди назариявиро барои пажӯҳишҳои минбаъдаи муқоисавӣ ва типологӣ ва ҳамчунин заминаи зарурии лингвометодиро чиҳати омӯзиши забони хориҷӣ дар асоси забони модарӣ фароҳам месозад.
3. Роҳу воситаҳои ташаккули воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забонҳои мавриди назар мавҷудияти ВМЛ, падидаҳо, тарҷума ва ҳолатҳои мушобеҳи муштаракӣ сохторҳои лексикологии забонҳои номбурдаро асоснок мекунанд, ки онҳо хусусияти умумиятҳои лексикӣ-типологиро касб менамоянд.
4. Сохторҳои нимтиредори мураккаби забони англисӣ аз чиҳати тарҷума ба забони тоҷикӣ аҳамияти хоси забоншиносӣ доранд.
5. Иқтидорӣ ва иқтидори забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ оид ба ташаккули воҳидҳои мураккаби луғавӣ хеле сермаҳсул ва хос мебошанд.
6. Масъалаҳои тарҷумаи дурусти воҳидҳои мураккаби луғавӣ аз лиҳози мафҳум ва мазмуну мундариҷаи забони асл ба забони тарҷума муҳим мебошад. Аз ин рӯ, таҳлили роҳҳои тарҷумаи дуруст ва мувофиқи ин воҳидҳо дар доираи забонҳои мавриди назар зарур аст.

Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки мавод ва натиҷаҳои илмӣ диссертатсия ба пажӯҳишгарони ҳам забоншинос ва ҳам тарҷумашиноси масъалаҳои низоми воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва таркибии забони англисӣ метавонанд ҳамчун роҳнамои илмӣ хизмат намоянд. Омӯзиш ва таҳқиқи муқоисавӣ низоми воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳаллу фасли ду вазифаи асосиро дар назар дорад: 1) муайян намудани номувофиқатӣ, гуногунӣ ва мавридҳои фарқкунанда дар низоми забонҳои муқоисашаванда, мушаххас намудани вижагиҳои хоси як забони муқоисашаванда, хусусияти омӯзиш ва таҳқиқи танҳо; 2) муайян намудани умумият, мувофиқат ва монандӣ чиҳати мушаххас намудани

умумиятҳои типологии забони дар низоми муқобили ҳамдигар гузошташавандаи забонҳои мавриди назар.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот ҳамчунин аз он иборат аст, ки далелҳои асосноки пешниҳодшудаи муаллиф оид ба роҳҳои интиқол ва ифодаи маънои гурӯҳҳои муайяни хос ва бемуодили сохторҳои мураккаб ва таркибии забони англисӣ дар забони тоҷикӣ холигоҳи назариявии тарҷумашиносии тоҷикро пур хоҳад кард.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аввалан, дар он зоҳир мегардад, ки истифодаи методология ва методикаи мушаххаси муқоисаи низоми воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мумкин аст ҳангоми омӯзиши падидаҳои лексикӣ ва лексикологии забонҳои дигари гурӯҳҳои олмонӣ ва эронӣ истифода шаванд. Сониян, мавод ва натиҷаҳои таҳқиқот, махсусан роҷеъ ба бартараф намудани мушкилиҳои луғавӣ ва тарҷумавии калимаҳои мураккаби забонҳои мавриди назар мумкин аст дар амалияи омӯзиши забони хориҷӣ дар муқоиса бо забони тоҷикӣ барои муҳассилин истифода шаванд. Сеюм, мавод, хулоса ва натиҷагириҳои диссертатсия мумкин аст ҳангоми таҳия ва хондани курсҳои лексионӣ доир ба типологияи муқоисавии забонҳо ва тарҷумашиносӣ, ҳангоми тадриси курсҳои махсус барои донишҷӯён, магистрантҳо, докторантҳо (PhD) ва мутахассисон ҷиҳати навиштани корҳои хатми таҳассусӣ оид ба мавзӯи луғату луғатшиносӣ, тарҷума ва тарҷумашиносӣ, инчунин ҳангоми таҳияи китобҳои дарсӣ ва васоиту дастурҳои таълимӣ истифода шаванд.

Маводи диссертатсия барои пажӯҳиши минбаъдаи паҳлуҳои гуногуни соҳаи забоншиносӣ ва тарҷума мусоидат менамояд. Натиҷаҳои таҳқиқот барои ҳалли мушкилиҳо ва масъалаҳои назариявӣ ва амалии самти забоншиносӣ ва тарҷума кумак мерасонад.

Истифодаи ҷадвалҳо ва мисолҳои диссертатсия ҳамчун воситаи аёнӣ дар курсҳои луғатшиносӣ, назария ва амалияи тарҷума барои омӯзиши ҳам забони тоҷикӣ ва ҳам англисӣ аз манфиат холӣ нест.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дарачаи эътимоднокии кори таҳқиқоти мавриди назарро дақиқ будани маълумот, маводи кофии таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот, ҳаҷми интишорот ва гузаронидани таҳқиқоти илмии диссертатсионӣ собит менамоянд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ, муқоисавӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод карда шудаанд. Ҳамзамон, эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро истифодаи методҳои таҷрибавӣ-луғавӣ, таҳлилий, муқоисавӣ, тарҷумавӣ ва ғайраҳо таъмин менамоянд, ки барои дуруст ба роҳ мондани роҳу воситаҳо ва вижагиҳои тарҷумаи воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва сохторҳои нимтиредор аз забони асл ба забони тарҷума мусоидат менамояд ва ин барои донишандӯзони соҳаи забоншиносӣ, забоншиносии муқоисавӣ – таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ муҳим аст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур таҳти унвони «Таҳлили муқоисавии низоми калимаҳои мураккаб ва сохторҳои нимтиредор дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи тарҷума» ба рамзи ихтисоси тасдиқнамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 6D.КOA-36 – 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ – таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мутобиқат мекунад.

Саҳми шахсии муҳаққиқ дар он зоҳир мегардад, ки бори нахуст воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисиро дар муқоиса бо забони тоҷикӣ аз лиҳози тарҷумашиносӣ ва бо истифода аз диаграммаҳо ва таҳлили омории мавриди таҳқиқоти махсус қарор додааст. Маводи назариявӣ ва амалии чамбоварӣ намудаи муаллиф хеле боарзиш буда, барои ҳалли як қатор масъалаҳои мавҷудаи тарҷумашиносии тоҷик саҳми арзанда мегузорад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Диссертатсия дар кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода

шудааст. Мазмун ва муҳтавои кори таҳқиқотии мавриди назар дар шакли баромад ва мақолаҳо дар конгрессҳои илмӣ-амалии сатҳи байналмилалӣ («Хусусияти тарҷумай зарф аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ (дар мисоли “Чэн Эйр”-и Шарлотта Бронте)» (Душанбе, 2017), «Оид ба воситаҳои морфологии калимасозии мураккаби забони англисӣ» (Душанбе, 2018), «Роҳу воситаҳои тарҷумай сохторҳои мураккаби атрибутивии забони англисӣ ба забони тоҷикӣ» (Душанбе, 2019)), ҷумҳуриявӣ («Оид ба муодилнокӣ ва бемуодилии воҳидҳои луғавии мураккаби забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ва вижагиҳои тарҷумай онҳо» (Душанбе, 2019), «Вижагиҳои хоси сифати феълии забони англисӣ ва роҳҳои тарҷумай онҳо ба забони тоҷикӣ» (Душанбе, 2021)), донишкадавӣ («Баъзе аз хусусиятҳои хоси тарҷумай воҳидҳои луғавии матнҳои илмӣ-техникӣ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ» (Душанбе, 2021)) ва дар дигар маҷалла («Таҳлили муқоисавии хусусиятҳои грамматикӣ зарфҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ» (Душанбе, 2017)) ироа гардидааст. Диссертатсияи мақзур дар ҷаласаи кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумай ДДЗТ ба номи С. Улуғзода (суратҷаласаи №4 аз 20.11.2021) ва ҷаласаи Шурои олимони факултети забони англисии ДДЗТ ба номи С. Улуғзода (суратҷаласаи №9 аз 23.04.2022) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Мавод ва нуктаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конгрессҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявии илмию назариявӣ (солҳои 2016-2021) пешниҳод ва ҳамчунин дар 13 мақолаи ҷопшудаи муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ, аз ҷумла 6 мақолаи банаширрасида дар маҷаллаҳои тақризшавандаи шомили феҳристи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА Федератсияи Россия инъикос шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, хулоса, рӯйхати адабиёт ва 181 саҳифаи ҷопӣ иборат мебошад. Боби якуми қор доир ба назарияи умумӣ оид ба калимаҳои мураккаб дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мебошад. Боби дуюм фарогири таҳлили сохторӣ-маъноии

воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи муқоиса аст. Боби сеюм масъалаҳои тарҷумани воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои муқоисашавандаро дар бар мегирад. Дар хулосаи қор оид ба натиҷаҳои диссертатсияи мазкур маълумот ироа гардидааст.

БОБИ 1. АСОСҶОИ ЛИНГВИСТИИ ОМУЌИШИ ВОҲИДҶОИ МУРАККАБИ ЛУҒАВӢ

1.1. Бознигарии адабиёти илмӣ оид ба воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забони англисӣ

Чун забон ҳамеша дар ҳолати рушд аст, омӯзиши муқоисавии забонҳои англисӣ тоҷикӣ дар ҳолати кунунии онҳо аз аҳамият холӣ нест. Барои омӯзиши ҳамчонибаи забони англисӣ ва таҳлили муқоисавии он бо забони тоҷикӣ бо мушкилиҳои марбут ба дарк намудани он дар раванди азхудкунии ин забони ҷаҳонӣ дучор шудан мумкин аст. Бинобар ин, муқоисаи паҳлуҳои гуногуни ин ду забон, бавижа воҳидҳои грамматикӣ онҳо дар тамоми сатҳҳо ба мақсад мувофиқ аст. Яке аз омилҳои ин раванд рушду такомули худӣ забон, ғанишавии захираи луғавии он ва тавсеа ёфтани вазифаҳои он вобаста ба талаботи замон ва ҷомеа мебошад, ки дар натиҷа калимаҳои маъноӣ аслиӣ, хусусияти грамматикӣ ва мавқеи худро тағйир дода, аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи нутқи дигар, аз ибораи сода ба калимаи мураккаб мегузаранд. Омӯзиш ва таҳлили роҳу воситаҳои калимасозӣ ва тарҷумаи воҳидҳои луғавии забон, бахусус воҳидҳои мураккаби луғавии (ВМЛ) забони англисӣ ҳамчун як падидаи грамматикӣ ба забони тоҷикӣ аҳамияти хоса дорад, зеро ҳуб доништан ва риоя намудани қоидаҳои муайян дар ин раванд ба тақмили сифати тарҷумаҳои аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ кумаки беандоза хоҳад кард. «Вазифаи тарҷумон ҳангоми саруқор доштан бо воҳидҳои мушаххаси грамматикӣ ва баъзе таркибҳои хоси забони англисӣ, пеш аз ҳама, дуруст муайян карда тавонишани маъно ва вазифаҳои грамматикӣ воҳидҳои грамматикӣ ва ёфтани баробарҳои муносиби онҳо дар забони тоҷикӣ мебошад. Дар ин ҷода, дар маркази диққати тарҷумон бояд на шаклҳои грамматикӣ, балки маъноҳои лексикӣ ва грамматикӣ воҳидҳои забон қарор дошта бошанд. Хатоҳои грамматикӣ ҳангоми тарҷума ба мантиқи матн таъсири манфӣ мерасонанд» [91, 284].

Забон бо системаи овозҳо, сохтори калима, тағйироти таркиби морфологӣ ва семантикии калимаву ибораҳо алоқаманд аст. Ташаккули калимаҳои навро бахши калимасозии забон танзим менамояд. Дар қатори калимаҳои наве, ки бо таъсири омилҳои гуногун ба вуҷуд меоянд, бештар калимаҳои мураккаб ба назар мерасанд. Мураккабозии калима ҳамчун як шохаи забоншиносӣ усули ба як маҷмуи том таҳия намудани калимаҳо мебошад, ки ду ва зиёда решаҳо бо ҳам пайваст мекунад ва дар натиҷа калимаи мураккаб сохта мешавад. Мафҳуми калимаи мураккаб аз сабаби мураккаб будани калимаи муайяншаванда, мавҷуд будани калимаҳои, ки бо муайяншаванда наздикӣ доранд ва аз сабаби гуногун будани нуқтаи назари лингвистӣ ва муносибат бо калимаи мураккаб мушкилиҳои зиёдеро дар бар мегирад. Барои муайян намудани калимаи мураккаб мавқеи морфологӣ ва калимасозиро асос кардан лозим аст. Зери мафҳуми *калимаи мураккаб* «воҳиди лексикӣ фаҳмида мешавад, ки бо роҳи пайваст кардани ду ва зиёда асоси калима сохта шудааст ва дар асоси яклухтии худ дар чараёни нутқ фарқ мекунад» [64, 176].

Таҳқиқи калимаҳои мураккаб дар муддати чандин асрҳо мавриди омӯзиши забоншиносон қарор дорад. Калимаҳои мураккаб дар ҳама забонҳои олам мавҷуданд. Аз ҷумла, дар забонҳои тоҷикӣ, англисӣ, русӣ, ҷопонӣ, муғулӣ, хитой, олмонӣ, ва ғ., вале дар як қатор забонҳо онҳо нисбатан кам мебошанд. Мисол, дар забони лотинӣ миқдори калимаҳои мураккаб камтар ба назар мерасад. Бо вуҷуди ин, метавон гуфт, ки калимасозӣ ба аксари забонҳои ҷаҳон хос аст. «Қобилияти забон барои сохтани калимаҳои мураккаб инъикосгари хислати хос ва ҷаҳонбинии миллӣ-фарҳангии соҳибзабонони он мебошад. Қувваи бунёдкори ҳар як забон дар сохтани калимаҳо ва таҳия кардани ифодаҳо бештар ва рангорангтар муайян мегардад» [87, 18].

Чи тавре ки аз таърифи калимаи мураккаб бармеояд, он ҳамчун воҳиди лексикӣ бо пайваст кардани якчанд калимаи мустақилмаъно сохта мешавад,

ки ин яке аз нишонаҳои калимаи мураккаб мебошад ва ин хусусиятро таркиби морфологии он ҳисоб кардан мумкин аст. «Калимаи мураккаб метавонад аз ду, се ва зиёда решаҳо сохта шавад. Аз ин рӯ, таркиби морфологии калимаи мураккаб метавонад танҳо барои яке аз меъёрҳои хизмат расонад, ки мафҳуми «типи калимаи мураккаб»-ро ҳамчун воҳиди муқоисаи типологӣ тасвир мекунад» [6, 207]. Қисми бештари истилоҳот аз рӯйи сохтори морфологӣ ба гурӯҳи калимаҳои мураккаб дохил мешаванд. Калимаи мураккаб дар забон ҳамчун воҳиди ягона истифода мегардад. Вожаҳои, ки тавассути усули васлшавӣ сохта шудаанд, воҳиди яклухт ба ҳисоб мераванд ва соҳиби мафҳуми нав мешаванд, ки ба ҷамъи асосҳои он баробар нестанд. Мисол: *bed+room=bedroom* – *утоқи хоб*, *day+break=daybreak* – *субҳидам* ва ғайраҳо [17, 27]. Калимаи мураккаб ҳамчун объекти таҳлил аз дигар объектҳои таҳлилии лингвистӣ, аз қабилҳои калимаҳои сохта, яъне калимаҳои аффиксдошта ва омехташуда фарқ мекунад. Бинобар ин, роҷеъ ба ин масъала В.В. Виноградов андешаи худро чунин баён кардааст: «Мураккабсозии калима навъи хоси муштараки синтаксисӣ-морфологии калимасозӣ ба ҳисоб меравад... масъалаи таносуби калимаҳо, тартиби пайваستшавии онҳо, инчунин ташаккули сохторӣ-грамматикии қисми дуҷуми онҳо, ин намуди калимасозиро аз қолаби қоидаи калимасозии сода берун мекунад» [21, 208-209].

Таҳқиқ ва омӯзиши масъалаҳои калима, меъёрҳои муайянкунии он, масъалаи ташаккулёбии семантикӣ ва грамматикӣ он дар забоншиносӣ муддатҳост, ки мавриди баҳси забоншиносон қарор гирифтааст. Ҳангоми таҳлили лексикаи забони англисӣ аксарияти масъалаи муайянкунии калимаи мураккаб ба вучуд меояд, чунки бештари калимаҳои мураккаб аз ибораҳо ба вучуд омадаанд ва қисме аз онҳо шакли навишти ҷудогонаро то ҳол нигоҳ доштаанд. Аз ин рӯ, фарқ гузоштан миёни калимаи мураккаб ва ибора мушқил аст. Масъалаи мазкур бо он асоснок карда мешавад, ки дар забони англисӣ муқоисаи дақиқи асос бо калима мавҷуд нест ва асосҳои номии

калима (таркибҳои калимаи мураккаб) метавонанд бо исмҳо (чӯзҳои ибора) мувофиқат дошта бошанд. Аз ҳамин сабаб бояд як қатор қонуниятҳо ва меъёрҳои забони риоя ва ба назар гирифта шаванд.

Бо вучуди шумораи зиёди адабиёти илмӣ доир ба масъалаи калимасозии воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, баъзе масъалаҳо дар илми забоншиносии муқоисавӣ ихтилофҳои баҳсбарангезеро ба вучуд меоранд, ки таҳқиқи онҳо дар замони муосир зарур аст. Раванди мураккабсозии калима намуди хоси ихтисор ё худ маҳдуд кардани ибораҳо ба калимаи мураккаб, яъне универбализатсияи ибора мебошад. Калимасозӣ на танҳо роҳҳои ғанӣ гаштани таркиби луғавиро, балки роҳҳои сохташавии категорияҳои муайяни грамматикиро низ ифода менамояд. Калимаҳои аз нав сохташуда, хусусан ҳиссаҳои нутқ, ҳангоми ба забон дохил шудан категорияи грамматикии муайянеро ба худ мегиранд. Предмети калимасозӣ ҳамчун қисмати махсуси илми забоншиносӣ сохтори калима мебошад. Онро тавассути муқоисаи калимаҳо ба сифати методи асосии таҳлил, ҳам ба ҳайси калимаи алоҳида ва ҳам тамоми системаи калимасозӣ дар умум, муайян намудан мумкин аст. Вазифаи асосии калимасозӣ омӯзиш ва таҳқиқи қонуниятҳо ва вижагиҳои намуди калимасозӣ аз лиҳози ҳамаи ҷанбаҳои он, аз ҷумла сохторӣ, иттилоотӣ, сохторӣ-функционалӣ (вазифавӣ) ва ғайраҳо мебошад.

Барои таҳқиқи мавзӯ сараввал бояд бо мафҳуми *калимаи мураккаб* ошно гардем. Калимаи мураккабро И.В. Арнолд ҳамчун калимае тавсиф мекунад, ки на камтар аз ду асос сохта шудаанд ва дар забон дар шакли озод вучуд дошта метавонанд. Аммо дар таркиби калимаи мураккаб маънои ягона ва яклухтии сохторӣ ифода мегардад ва ҳамин тавр, дар ҷумла вазифаи воҳиди луғавии мустақилро иҷро мекунад [11, 108]. О.Д. Мешков қайд мекунад, ки: «Калимаи мураккаб воҳиди луғавиест, ки аз ду ва зиёда реша тавассути усули васлшавӣ сохта шуда, дар раванди нутқ дар асоси яклухтии шакли худ ҷудо мешаванд» [64, 176]. Истилоҳи *тақсимнопазириро* А.И.

Смирнитский ба кор бурдааст, харчанд тавсифи муайян дода нашудааст. Вале аз муҳтавои кор аён мегардад, ки сухан оид ба тақсимнопазирии грамматикӣ рафта, яклухтии семантикӣ низ ишора мегардад. Ӯ иброд медорад, ки «Тақсимнопазирии семантикӣ ба сифати меъёри мустақил ба кор бурда намешавад, чунки ин хусусият худ натиҷаи тақсимнопазирии грамматикӣ мебошад» [85, 118]. Аз ин лиҳоз, яклухтии семантикӣ ва грамматикиро бояд маҷмуан таҳлил кард.

Оид ба хусусияти калимаи мураккаб ва ибора В.В. Мамонтова андешаи худро чунин баён намудааст: «Алоқаи миёни калимаи мураккаб ва ибора хусусияти системанокӣ дорад. Онҳоро ҳамчун таносуби хоси сохторӣ-семантикӣ тасвир кардан мумкин аст, ки мавҷуд будани он маънои якхелагӣ ё монандии мустақими иборайи муайян бо ин ё он калимаи мураккабро надорад. Таносуби ин ду система хусусияти сохторӣ-семантикии калимаи мураккабро нисбат ба ибора равшантар ифода мекунад» [62, 49].

Дар калимаи мураккаб тартиби ҷобачогузории ҷузъҳо қатъан муқаррар шудаанд ва ҳангоми иваз кардани ҷойи онҳо маъно тағйир меёбад. Алоқаи сохторӣ ва семантикии миёни ҷузъҳои калимаи мураккаб равшан ифода карда нашудааст ва дар муқоиса бо алоқаи миёни ҷузъҳои ибора бо дараҷаи баланди ҳамбастагӣ, фишурдашавии семантикӣ ва умумӣ ба вучуд меоянд.

Яклухтии калимаи мураккаб асосан дар нуктаҳои зерин ифода меёбад:

- аз байн бурдани маънои грамматикӣ ҷузъи аввал;
- тартиби муқарраршудаи ҷузъҳо, ки тағйироти он боиси тағйири маънои калимаи мураккаб мегардад;
- мавҷуд будани як задаи асосӣ;
- хусусиятҳои морфологӣ;
- шакли махсуси графикаи калимаи мураккаб (навишти якҷоя ё бо нимтире).

Баъзе намуди калимаҳои мураккаб аз рӯи сохтор ба ибора монандӣ доранд ва аз маҷмуи калимаҳо иборатанд. Калимаҳои мураккаб баъзе

хусусиятҳои ибораро (ки хоси калимаи сода нест) доро мебошанд, ки яке аз онҳо мавҷуд будани на камтар аз ду реша мебошад. Тақсимшавии калимаи мураккаб ба таносуби морфологиву семантикӣ ба ду калима ва ё ба ибораҳо таъя мекунад. Дар калимаи мураккаб барои ифода намудани алоқаи пурра бо дигар калимаҳо танҳо як чузъ (ниҳой) дорои флексия мебошад. Калимаи мураккаб бештар вақт дар намуди иборай аслий дорои асоси синтаксисӣ аст. Аз рӯйи хусусияти муносибати синтаксисӣ байни чузъҳои онҳо ду намуди асосии калимаи мураккабро ҷудо кардан мумкин аст: 1) эҷодӣ/пайвастананда – мувофиқати чузъҳои баробар; 2) тобеъкунанда – мувофиқати чузъҳо, ки дар байни онҳо чузъҳои синтаксисии асосӣ ва тобеъ ҷудо карда мешаванд. Вобаста ба шумораи чузъҳои калимаи мураккаб намудҳои дутаркиба ва сатаркибаро ҷудо кардан мумкин аст. Дар бисёр забонҳо афзалиятнокии бештарро намуди калимаҳои мураккаби сатаркиба доро мебошанд, ки ин хусусият барои ба асоси типологӣ дохил кардани онҳо имкон медиҳад. Ба калимаҳои мураккаби таркибии забони англисӣ танҳо он калимаҳоеро дохил кардан мумкин аст, ки бе ёрии воситаҳои морфологӣ (интерфиксҳо) сохта мешаванд. Зери мафҳуми истилоҳи «калимаи мураккаби таркибӣ» барои муқоисаи калимаҳои категорияи мазкур асоси типологии муайян, яъне васлшавии калимаҳо ҳамчун усули калимасозӣ муқаррар мегардад, ки мавқеи «алоқаи ҳамроҳии сода» ва як қатор омилҳо асоснок мешаванд. Омилҳои мазкур воситаҳои ташаккули графикӣ, хусусияти зада ва тартиби чузъҳо, ифодаи муносибати грамматикиро дар бар мегиранд. Вобаста ба намуди алоқаи синтаксисӣ В.Д. Аракин се гурӯҳи калимаҳоро бо ҳамроҳшавии алоқаи предикативӣ, алоқаи атрибутивӣ ва алоқаи объективӣ ба зернамудҳо ҷудо мекунад [5, 254]:

Гурӯҳи предикативӣ

амалкунанда+амал – *sunrise* – *тулуи офтоб*

Дар муодили тоҷикӣ модели мазкур дар намуди иборай атрибутивӣ *исм+исм* омадааст.

Гурӯҳи атрибутивӣ

Монандӣ: *snowman* – бобои барфӣ;

Таинот: *hometown* – зодгоҳ;

Истеҳсолот – маҳсулот: *ship canal* – канали киштигард;

Як қисми мафҳуми бутун – қисм: *seaside* – истироҳатгоҳи баҳрӣ, *sunshine* – нури офтоб;

Аломати ашъ: *footprint* – изи пой, *highway* – роҳи калон;

Ашъе, ки барои иҷро кардани ҳаракати амал муқаррар шудааст: *swimming pool* – ҳавзи шиноварӣ;

Дарачаи мавҷуд будан ё набудани аломат: *fullage* – синни балозат.

Гурӯҳи объектӣ

Таъсир: *Water test* – муайян намудани таркиби об.

Дар заминаи масъалаи таҳқиқшаванда як зергурӯҳ бо морфемаи пайваस्तкунанда барои забони англисӣ муҳим ба ҳисоб намеравад. Дар асоси калимаҳои мураккаб ва пайвастшавӣ тавассути калимаҳои ёридиҳанда мавриди таҳқиқ қарор дода намешавад. Мисол, калимаи *commander-in-chief*, дар забони тоҷикӣ ин гуна сохтор мавҷуд нест ва онҳо лексиконизатсияи ибораҳоро ифода мекунад ва дар доираи моделҳои муқаррарӣ таҳлил карда намешаванд.

1.2. Бознигарии адабиёти илмӣ оид ба воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забони тоҷикӣ

Забони тоҷикӣ яке аз забонҳои қадимӣ ба ҳисоб меравад, ки аз воҳидҳои луғавии сода (содаи рехта), сохта, мураккаб (мураккаби пайваст ва тобеъ) ва таркибӣ ғанӣ мебошад. Қайд кардан ҷоиз аст, ки забони тоҷикӣ забони “мураккаб” ба шумор меравад, зеро забони мо қобилияти васеи мураккабсозии калимаро дорад. Дар ин бобат С. Ғаниева андешаи худро чунин баён мекунад, ки: «Таркиби луғавии забони тоҷикиро калимаҳои мураккаб чунон васеъ фаро гирифтаанд, ки бебаҳо забонамонро забони

калимаҳои мураккаб гуфтан чоиз аст: аз нисф зиёди калимаҳои «Фарҳанги забони тоҷикӣ»-ро калимаҳои бо ин навъи пурмахсули калимасозӣ сохташуда ташкил медиҳанд» [30, 118]. Ҳамчунин донишманди барҷаста Б. Ниёзмуҳаммадов оид баин мавзӯ чунин ибрози назар мекунад: «Соҳти забони мо бисёр мураккаб ва печ дар печ мебошад. Нутқи мо ба ҷузъҳо – ҷумла, калимаҳо ва элементҳои аз ин ҳам майдатарин овозҳо, ки фикр ва мафҳумҳоро ифода мекунанд, ҷудо мешаванд» [70, 3].

Захираи луғавии забони тоҷикӣ вобаста ба пешрафту тараққиёти ҷамъият ва илму техника бо калимаҳои мураккаби нав ҳамарӯза ғанӣ мегардад, ки ин хусусият барои рушди минбаъдаи он мусоидат мекунад. «Аз таркиби луғавии забон аён аст, ки бо роҳи мураккабсозии калима миқдори зиёди калимаҳо ба миён омадаанд ва чун моли тайёри забон қорбаст мешаванд» [99, 122-131]. Калимасозии вожаҳои мураккаб яке аз воситаҳои маъмултарин ва серистеъмолтарини усули калимасозии забони муосири тоҷикӣ ба ҳисоб меравад. Дар забони тоҷикӣ воҳидҳои мураккаби луғавӣ бо роҳи воситаҳои гуногуни грамматикиву сохторӣ, услубӣ, маъноӣ ва ғайраҳо сохта мешаванд. Мисол: *пахтакор*, *Шаҳринав*, *чойхона*, *давон-давон*, *панҷшоха* ва дигарҳо [70, 10]. Онҳо барои муъҷазу ифоданок ифшо кардани фикр мавриди истеъмол қарор мегиранд. Яке аз хусусиятҳои калимаҳои мураккаб ин маъноӣ яқлухтро ифода кардани онҳо мебошад. Дар натиҷаи пайваст шудани калимаҳои мустақилмаъно калимаи мураккаби дорои маъноӣ нав ба амал меояд, ки маъноӣ ҳосилшуда аз маъноӣ ҷузъҳои калимаи мураккаб фарқ мекунад. Вожаҳои мураккабро соҳибзабонон, пеш аз ҳама, адибон ба вучуд меоранд, ки бо маҳорати баланди эҷодӣ ва хушсалиқагӣ дар асарҳои худ барои тасвир намудани нақши қаҳрамонҳо, олами ҳастӣ, ҳолату ҳодисаҳо ва рангину пурэҷоз баён кардани андешаи худ мавриди истифода қарор медиҳанд. Нависандагони мо низ дар асарҳои бадеии худ аз вожаҳои мураккаб васеъ истифода бурдаанд. Роҷеъ ба воситаи мураккабсозии калима дар забони тоҷикӣ забоншиносони ватаниву хориҷӣ,

аз қабилӣ Т. Зеҳнӣ, М. Шакурӣ, Ш. Бобомуродов, Ш. Рустамов, М. Турсунов, С. Ҳошимов, С. Ғаниева, С.Ф. Низомова, Т.А. Чавчавадзе, Л.С. Пейсиков ва дигарон мақолаҳову диссертатсияҳо ва монографияҳои илмӣ таълиф кардаанд.

Забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ забонҳои мураккаб ба ҳисоб мераванд. Бо вучуди ҷой доштани монандӣҳо миёни забонҳои мавриди назар, дар онҳо аз рӯйи хусусиятҳои грамматикӣ, сохторӣ, услубӣ ва дигар унсурҳо фарқиятҳо дида мешаванд. Бинобар ин, миёни ВМЛ-и забонҳои мавриди назар аз нигоҳи сохтор ва маъно монандӣ ва фарқиятҳо ба назар мерасанд. Сохтори вожаҳои мураккаби забони тоҷикӣ хеле гуногуншакланд, ки ин нишондиҳандаи вучуд доштани воситаҳои гуногуни мураккабсозии калима мебошад. Воҳидҳои луғавӣ дар натиҷаи мураккаб шудани сохти калима маъноҳои навро соҳиб мешаванд. Оид ба хусусияти сохторӣ, семантикӣ, аломатҳои ономасиологӣ, инчунин сохтори ҳиссаҳои нутқ забоншиносон Я.И. Калонтаров, Ш. Бобомуродов, Ш. Рустамов, С. Ғаниева, С.Ф. Низомова ва дигарон фикру ақидаҳои худро ибраз доштаанд. Доир ба таркиби ономасиологии калимаҳои мураккаб С. Ғаниева диққати бештар зоҳир намуда, чунин қайд мекунад: «Таҳқиқи ономасиологии калимаҳои мураккаб муайян кардани қонуниятҳои равандро, ки ба ташаккули калимаи мураккаб оварда мерасонад, дар мадди аввал мегузорад» [31, 27]. Роҷеъ ба хусусияти сохторӣ ва семантикии калимаҳои мураккаб ва дар хусуси маънои калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ С.Ф. Низомова андешаи худро ба таври зайл баён кардааст: «доираи семантикаи калимаи мураккаб васеъ буда, хусусияту характери шахс, ҳодисаву воқеаҳо ва муносибати онҳоро равшан муайян менамояд, зеро ҳар як ҷузъи калимаи мураккаб дар алоҳидагӣ маънии ҷудогонаро ифода мекунад. Ин ба ташаккули семантикаи нав мусоидат менамояд» [71, 328]. Дуруст аст, ки вазифаи асосии калимаҳои мураккаб ин тавассути васл кардани калимаҳои сода ба вучуд овардани маъноҳои нав дар захираи луғавии забон мебошад. Дар грамматикаи забони тоҷикӣ доир ба

таснифоти калимаҳои мураккаб қайдҳои махсус ҷой дорад. Дар ин ҷо исм, сифат ва зарфҳои мураккаб ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби пайваст, тобеъ ва омехта ҷудо карда шудаанд [29, 35]. Дар маводи таълимӣ доир ба теъдоди ташаккулёбии калимаҳои мураккаби дурешагӣ, серешагӣ, чорешагӣ [137] ва калимасозии ҳар як ҳиссаи нутқ [33] маълумот дода шудааст. Сохти калимаҳои забони тоҷикӣ ва роҳи воситаҳои ташаккулёбии калимаҳои мураккаб хеле возеҳу мушаххас ташкил ёфтаанд. Воситаҳои ташаккулёбии калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ аз як қатор аломатҳо иборатанд:

1. Бо роҳи ҷафки изофӣ (аз иборати *кӯҳи баланд* сохта шудани калимаи мураккаби *баландкӯҳ, падари арӯс*→*падарарӯс*);
2. Бевосита ҳамроҳ шудани решаҳо (*мактабхона, пойафзолдӯз*);
3. Бо роҳи калимасозии омехта (*азнавбарқароркунӣ, ҳосилгундорӣ*);
4. Ба воситаи нимтире (дефис) сохта шудани калимаи мураккаб ё худ такрори калима (*оммавӣ-сиёсӣ, рах-рах*).

Калимасозӣ мувофиқи назарияи он ба навъҳои морфологӣ, сохторӣ-маъноӣ, синтаксисӣ, ономасиологӣ ва функционалӣ-семантикӣ ҷудо карда мешавад. Дар забони тоҷикӣ калимаҳо вобаста ба сохти худ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд: **сода** (*табиат, хона, таърих*) – аз як реша иборатанд; **сохта** (*беша+зор, но-илоҷ, пухт+а+гӯ*) – бо вандҳо (аффикс) сохта мешаванд; **мураккаб** (*пахта+тоза+кун+ӣ, по+дар+ҳаво, оҳиста+оҳиста*) – аз ду ё зиёда реша таркиб меёбанд; **таркибӣ** (*пагоҳи барвақт, наҳорӣ қардан, ҳазору панҷсаду шасту як-1561*) – аз ду ва зиёда унсурҳои луғавии бо ёрии алоқаи грамматикӣ омадаи як мафҳум ё як вазифаи грамматикиро ифодакунанда сохта шудаанд ва **конверсия** (транспозитсия) – аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи нутқи дигар гузаштани ягон калима (*тавоно – сифат, доно – исм; даромад – феъли замони гузаштаи сиғаи хабарӣ, баромад – исм*). Тарз ва қолабҳои калимасозӣ мухталиф мебошад. Муҳаққиқи тоҷик Б. Ниёзмуҳаммадов тарзҳои калимасозии забони тоҷикиро ба чанд гурӯҳ, аз қабилҳои «**сохташавии калимаҳо бо ёрии суффиксҳо** (*трактор-чӣ, панҷ-а*),

префиксҳо (*бо-хуш, бе-парво, но-бино*), **такрор кардани ҳичоҳои садоар,** **яъне овозҳои тақлидӣ ва ҳамроҳ кардани калимаи дигар** (*тиқ-тиқ кардан, пичир-пичир кардан, фиш-фиш кардан*), **такрор кардани садоарҳо ва илова кардани суффиксҳо** (*гар-гара, виз-визак*), **илова кардани ҳичоҳои монанд** (*суп-сурх, заб-зард, сип-сиёҳ*), **такрор кардани реша ё асосҳо** (*давон-давон, галтон-галтон*), **такрор кардани реша ё асосҳо ҳам суффиксҳо** (*зан-занак, гелон-гелонак*), **такрор кардани реша ва асосҳо, ки бо бандакҳо баста мешаванд** (*гуфт-у-гу, шуст-у-шӯ*), **пайвастанӣ реша ё асосҳои ҷудоғона бо ёрдами бандак – овози о** (*соросар, даводавӣ*) ва **пайвастанӣ калимаҳо бе ҳеч гуна морфемаҳо** (*болохона, чойхона, пионердухтар, қадбаланд*)» ҷудо мекунад [70, 10]. Усули мазкурро дар калимасозии забони адабии муосири тоҷикӣ ба чунин тарз ба роҳ мондан мумкин аст: 1) гурӯҳи калимаҳои, ки бо пешванду пасвандҳо сохта мешаванд ба гурӯҳи калимаҳои сохта ва 2) гурӯҳи калимаҳои, ки бо илова кардани ҳичоҳои монанд сохта мешаванд, ба гурӯҳи калимаҳои мураккаб дохил кардан мувофиқи матлаб аст. Усули калимасозие, ки ба воситаи илова кардани ҳичоҳои монанд сурат мегирад, аз он сабаб ба гурӯҳи калимаҳои мураккаб дохил намешаванд, ки ҳиҷои аввал ё охири онҳо маъноӣ мустақил надоранд. Мисол, *каппа-калон, сап-сафед, шип-ширин, нон-пон, духтар-мухтар, бача-кача, суп-сурх, заб-зард* ва ғ.

Роҷеъ ба калимасозӣ ва таснифоти калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ забоншиносони ватанӣ дар таҳқиқоти худ маълумот додаанд. Ш. Рустамов исмҳои мураккабро ба исмҳои мураккаби тобеъ ва омехта тасниф мекунад [78]. С. Раҳматуллозода низ калимаҳои мураккаби забони тоҷикиро чунин муайян мекунад: аз ду реша бе ҳеч восита сохта шудаанд (*мактабхона*), аз ду реша ва миёнвандҳои «у» ва «о» сохта шудаанд (*гуфтугу, даводав*), дар натиҷаи тақрори бевосита омадаанд (*омад-омад*) ва калимаҳои гуногунрешае, ки ба як мафҳуми мураккаб далолат мекунад (ғояҳои *миллӣ-озодихоҳӣ*, луғати *тоҷикӣ-русӣ*) [75, 25]. Калимаҳои мураккаби забони

точикӣ аз рӯйи чанд хусусият, ба монанди вижагиҳои грамматикӣ, лексикӣ, услубӣ, семантикӣ тасниф карда шудаанд. Онҳо аз лиҳози вижагиҳои морфологӣ (аз рӯйи мансубият ба ҳиссаҳои нутқ) ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби бевосита, вобаста ба аломатҳои пайвастандаи ҷузъҳои калимаҳои мураккаб (миёнванд ё худ инфикс ва аффикс) ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби омехта, вобаста ба алоқаи семантикии ҷузъҳои калимаҳои мураккаб ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби тобеъ ва вобаста ба такроран омадани калима ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби такрор ҷудо карда мешаванд:

1. Калимаҳои мураккаби бевосита (*болохона, зардолу, парипайкар*);
2. Калимаҳои мураккаби омехта (*баробарҳуқуқӣ, якбора, бегуфтуғӯ*);
3. Калимаҳои мураккаби такрор (*калон-калон, оҳиста-оҳиста, давон-давон*);
4. Калимаҳои мураккаби тобеъ (*коргарзан, раҳматнома, ҷомафуруш*).

Дар таркиби вожаҳои мураккаб ду навъ алоқаи синтаксисӣ, яке *алоқаи тобеъ* (*Шаҳринав, модаркалон*) ва дигаре *алоқаи пайваст* (*ларзон-ларзон, гирдогирд, махфӣ-сиёсӣ*) мавҷуд аст. Ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби бевосита он вожаҳои мураккабе дохил мешаванд, ки танҳо аз ду реша сохта шудаанд ва бе ягон восита байни ҳам пайваст мегарданд (*дилдода, болохона*); калимаҳои мураккабе, ки тавассути миёнвандҳо (инфикс) ва вандҳо (аффикс) сохта шудаанд, ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби *омехта* дохил мешаванд (*саргармӣ, дилхушӣ*); калимаҳои мураккабе, ки аз ибораҳои изофӣ дар натиҷаи тобеъ шудани ҷузъи якум ба ҷузъи дуюм ва ё баръакс ҷузъи дуюм ба ҷузъи якум сохта шудаанд, ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби *тобеъ* дохил мешаванд (*мактабхон, пойафзолдӯз*) ва ба гурӯҳи вожаҳои мураккаби такрор он вожаҳои мураккабе дохил мешаванд, ки тавассути нимтире (дефис) такроран омадаанд (*калон-калон, равон-равон, тез-тез*).

Калимаҳои мураккаби бевосита. Дар забони тоҷикӣ калимаҳои мураккаби бевоситаро аз рӯйи мансубият ба ҳиссаҳои нутқ тасниф кардан

мумкин аст. Дар ин асно, гурӯҳи калимаҳои мураккаби бевосита мавриди баррасӣ қарор доранд, ки ҳар яке аз онҳо ба ин ё он ҳиссаи нутқ мансубанд. Вожаҳои мураккаби гурӯҳҳои омехта, тобеъ ва такрор низ ба ҳиссаҳои нутқ мансуб мебошанд, вале танҳо гурӯҳи калимаҳои мураккаби бевоситаро аз рӯйи ҳиссаҳои нутқ тасниф намуда, ба кадом роҳу восита сохта шудани онҳоро таҳлил намудем. Воситаи мураккабсозии калима бо хусусияти морфологӣ усули калимасозист, ки васл шудани ду ва зиёда калимаро дар бар мегирад ва дар натиҷа новобаста аз мансубияти ҷузъҳо ба ҳиссаи нутқи муайян як ҳиссаи нутқи дигар ба амал меояд. Ин назария дар мисоли зерин ба таври комил ба мушоҳида мерасад:

***Рӯйрост** сиф.– кушоду ошкор, он чи кушоду рост ба рӯйи кас гуфта мешавад. **Рӯй** исм –1. чеҳра, рух. 2. ҷузъи пасини калимаҳои мураккаб, ба маънои сабзанда, рӯянда, сабзида, рӯида: **худрӯй**, **зудрӯй**; **рост** сиф. – 1. мустақим, бе печу хам; 2. сухани дуруст, саҳеҳ; ҳақ.*

Ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ, ки як ҳиссаи нутқро ифода мекунанд исмҳои мураккаб, сифатҳои мураккаб, шумораҳои мураккаб, ҷонишинҳои мураккаб, зарфҳои мураккаб ва нидоҳои мураккаб мансуб шуда метавонанд. Роҷеъ ба сохтори феълҳо маъноҳои зарурии луғавӣ, грамматикӣ ва тобишҳои услубии онҳо ифода мегарданд. Феълҳо аз рӯйи сохт гуногун мебошанд, аммо аз лиҳози қоидаҳои меъёрии муайян сохта шуда, ба феълҳои сода, сохта ва таркибӣ ҷудо карда мешаванд ва аз ҷиҳати сохт мураккаб намешаванд.

Ин усули мураккабсозии калимаро бо ифодаи «**факки изофӣ**» дар забоншиносӣ ном мебаранд. Мисол, ***болохона** → хонаи боло*. Дар ин ифода, ки ибораи изофии номӣ мебошад, ба афтидан ва ихтисор шудани бандаки изофии «-и» калимаи мураккаби *болохона* таркиб ёфтааст. Ҳангоми ба ҳодисаи эллипсис дучор шудани бандаки изофии «-и» аз ибора ҷойи ҷузъҳои ибора иваз шуда, калимаи мураккаби тобеъ ба вучуд омадааст.

Калимаҳои мураккаби омехта. Калимаҳои мураккаби забони тоҷикиро монанди калимаҳои мураккаби забони англисӣ тавассути миёнвандҳои (инфиксҳо) пайвастанда ва воситаҳои грамматикӣ сохтан мумкин аст, ки онҳоро калимаҳои мураккаби омехта меноманд. Онҳо аз ду ва зиёда реша, миёнвандҳо (инфикс) ва вандҳо (аффикс) сохта мешаванд. Дар забони тоҷикӣ чанд миёнванд мавҷуд аст, ки аз рӯйи баромад ба забонҳои тоҷикӣ («о» ва «у») ва арабӣ (-ал-) алоқаманд мебошанд. Масалан, вазифаи миёнванди арабии -ал- аз ибораи сохтани калимаи мураккаб аст: *байналхалқӣ*, яъне байни халқӣ.

Калимаҳои мураккаби такрор. Яке аз хусусиятҳои мураккабсозии калима такрори калима мебошад. Тавассути такрори калима якчанд хусусият, ба монанди миқдору андоза, тарзи амал, сифат ва хусусияти шахсу ашё, вақту макон ва дигар аломатҳо дар дохили ҷумла муайян мегарданд.

Калимаҳои мураккаби тобеъ. Усули семантикии калимасозӣ усулест, ки на сохтори овозии калимаҳои мавҷуда, балки маънои онҳоро иваз мекунад. Ба ин усул васеъкунӣ ё коҳишдиҳии маънои калима, метонимия ва метафора дохил мешаванд, ки намудҳои маҷоз мебошанд. Тағйироти семантикӣ, ки дар дохили калима ба амал меояд, бо вусъат ёфтани маъноҳои нави калима асоснок карда мешаванд, ки дар раванди интиқоли ном аз як ашё ба ашёи дигар тавассути мутобиқат ва ё мавҷудияти алоқаи устувори байни онҳо ба амал меояд. Бо ин усули вусъатёбии маъно таҷдиди семантикии кулли калима ва васеъкунӣ ё маҳдудкунии маъно вобастагии зич дорад.

Дар забоншиносии тоҷикӣ қисми калимаҳои мураккаби тобеъ аз ибора ба вучуд меоянд. Мисол, *кӯҳи баланд* ибораи исмии изофии сифатӣ мебошад, ки аз он калимаи мураккаби тобеи *баландкӯҳ* ба вучуд омадааст, ё худ *мурғи обӣ* → *мурғобӣ*; *дилгарм* → *дили гарм* ва ғ.

Дар «Луғати терминҳои забоншиносӣ»-и Х. Ҳусейнов ва К. Шукурова [150], доир ба мафҳум ва роҳҳои ташаккулёбии калимаҳо маълумоти дақиқ ва мукамал дода шудааст, ки инро забоншинос Ш.Рустамов дар китоби

«Исм» бори дигар тасдиқ мекунад [79]. Дар бораи калимаҳои мураккаб ӯ чунин қайд мекунад: «Калимаҳои мураккаб (компози́та) калимаҳое мебошанд, ки дар асоси меъёрҳои калимасозӣ аз ду ва зиёда реша ба вучуд омадаанд» [79]. Дар забони тоҷикӣ чунин калимаҳо мураккабанд:

- 1) аз ду реша (*мактабхона*) бе ҳеч восита ба вучуд омадаанд;
- 2) аз ду реша ба воситаи пайвандаки пайваस्तкунандаи «-у-» (*зуфтугӯ, пурсуков, сарупо, сарулибос*) сохта шудаанд;
- 3) аз ду реша бо инфиксҳои «-о-» ва «-и-» ба амал омадаанд (*Хуснигул, даводав*);
- 4) дар натиҷаи такрори бевосита ба вучуд омадаанд (*омад-омадат, даводават, кам-кам, омехта-омехта*);
- 5) калимаҳои мураккаби гуногунреша, ки бо як мафҳуми умумӣ ифода мешаванд (*ғояҳои советӣ-интернатсионалистӣ, қорҳои оммавӣ-сиёсӣ, маҷлиси ҳисоботӣ-интиҳоботӣ, лугати русӣ-тоҷикӣ, бинои мактаб-интернат ва ғ.*)

Забоншинос М. Қосимова низ доир ба роҳҳои калимасозии забони тоҷикӣ мақолае навиштааст, ки дар он аз ибораҳои изофӣ ба вучуд омадани калимаҳои мураккабро ба воситаи ҷаҳиҳои изофӣ таҳқиқ кардааст. Ӯ қайд мекунад, ки «Аз ибораҳои изофӣ ба воситаи ихтисор шудани бандҳои изофии «-и» калимаи мураккаби тобеъ ба амал меояд» [57]. Ақидаи мазкурро забоншинос Ш. Рустамов низ тарафдорӣ мекунад [79]. Онҳо ба ҳулосае омаданд, ки бо роҳи ҷаҳиҳои изофӣ калимаҳои сершумори мураккаби тобеъро сохтан мумкин аст.

Ҷамаи калимаҳои мураккаби забони тоҷикиро аз рӯи ташаккулёбиашон ба ду гурӯҳ – калимаҳои мураккаби пайваст (*даводав, гирогир, оммавӣ-сиёсӣ, русӣ-тоҷикӣ*) ва калимаҳои мураккаби тобеъ (*китобхона, заминчунбӣ, хокшинос*) ҷудо кардаанд [78].

1.3. Инъикоси воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ дар луғатҳои англисӣ-тоҷикӣ

Ҳар як забон бо се хусусияти хоси худ, аз ҷумла, сохтори грамматикӣ, таркиби луғавӣ ва системаи хоси овозҳои он муайян карда мешавад, ки се ҷанбаи асосии забонро ташкил медиҳанд. Ҳар яки онҳо ба таҳқиқоти мустақили назариявӣ ниёз доранд. Ин ҷанбаҳои забон номунтазам инкишоф ёфтааст. Сараввал, бештар ҷанбаи грамматикии забон таҳқиқу баррасӣ мегардид, аммо бо мурури замон ва пайдо шудани шумораи зиёди маълумот ва маводи илмӣ дигар ҷанбаҳои он, яъне таркиби луғавӣ ва системаи хоси овозҳо низ таҳқиқу коркард шуданд, ки ба пайдоиши илмҳои фонетика, грамматика, луғатшиносӣ, луғатнигорӣ, услубшиносӣ, ва ғайраҳо сабаб шуданд. Луғатсозӣ ва фарҳангнависӣ, ки бо истилоҳи муосир *луғатнигорӣ (лексикография)* ном дорад, яке аз бахшҳои муҳими илм ва тамаддуни мардуми тоҷик ва англис ба шумор рафта, дар таърихи илми луғатнигории мардуми дунё ҳамто ва ҳампояи хешро надорад. Умуман, луғатнигорӣ ҳамчун як бахши луғатшиносӣ таърихи дуру дароз ва куҳанро дорост, ки дар ташаккули забоншиносӣ мақоми хосаро соҳиб аст.

Луғатшиносӣ (лексикология) қисмати забоншиносии умумӣ ба ҳисоб рафта, калима, сохтори калима, роҳу воситаҳои пайдоишу инкишофи он ва таркиби луғавии забонро меомӯзад. Таркиби луғавии ҳар як забон маҷмуи ҳамаи калимаҳои он забон мебошад. Луғатшиносӣ ҳамчун илм ба чанд соҳа ва қисматҳои ба ҳам алоқаманд тақсим мешавад. Дар мадди аввал, бояд *луғатшиносии умумӣ* ва *хоса (ҷузъӣ)*-ро зикр кардан ба мақсад мувофиқ аст, ки ҳар яки инҳо дар навбати худ боз ба зергурӯҳҳо, аз ҷумла *луғатшиносии тасвирӣ (синхронӣ)* ва *таърихӣ (диахронӣ)* тақсим мешаванд. Мавзӯи баҳс ва ҳадафи омӯзиши луғатшиносии хосаро омӯхтани махсусиятҳои таркиби луғавии забонҳои ҷудогона ташкил медиҳад. Яке аз қисматҳои муҳими ин соҳа луғатшиносии муқоисавии забонҳои хеш мебошанд, ки ҳадафи асосии

он таҳлили қабатҳои муайяни луғавии гурӯҳи забонҳои хеш ба ҳисоб меравад.

Худи мафҳуми калимаро аз рӯи чанд ҷанбаи забоншиносӣ шарҳу эзоҳ додан мумкин аст. Аз ҷумла, И. В. Арнолд фикру андешаи бархе аз донишмандони соҳаро оид ба мафҳуми калима дар китоби «Лексикология современного английского языка» ҷамъоварӣ намудааст, ки дар он чунин омадааст: «Материалисти англиси асри XVII Томас Гоббс, бар ин ақида аст, ки «калимаҳо танҳо моҳияти садоҳои ҳолӣ нестанд, балки номҳои материяҳо ҳастанд», ки ин ақида танҳо ба ҷанбаи фалсафии забон вобаста аст. Ба ақидаи намояндаи гурӯҳи ҷавонграмматистони англис Генри Суит «калима – ин хурдтарин маъноӣ ҷумла мебошад», ки ин танҳо ҷанбаи синтаксисии калимаро шарҳ медиҳад. Ҷанбаи семантикии калимаро забоншиносии машҳури америкоӣ Э.Сепир чунин шарҳ медиҳад: «калима яке аз хурдтарин, вале мустақилтарин ҷузъи маъноӣ мустақилдошта мебошад, ки ба ҷумла равона карда мешавад» [9, 27].

Аз нуқтаи назари забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ калима дар ҳар як забон сохтор, хусусият, маъно ва мафҳуми хоси худро доро буда, инчунин монандиҳо низ байни забонҳои муқоисашаванда дида мешаванд. *Калима* ҳамчун унсурӣ маънодорӣ нутқ ва ифодакунандаи мафҳуми муайян яке аз ВМЛ-и нутқ ба шумор меравад. Дар бисёр забонҳои қадим ва муосир калимасозӣ ҳам аз рӯи генетика ва ҳам дар шароити комилан ҳамоянгӣ бо назардошти маҳсулнокии истисноӣ нақши бузургро ба ҷо меоварад. Дар байни дигар усулҳои таҳияи калимаҳо калимасозӣ ҷои аввалро мегирад. Бо ин ҳол, хусусияти ин усули ташаккули калима наметавонад муайянгардида ба ҳисоб равад. Гарчанде шаклҳои асосии калимаҳои мураккаб аз тарафи забоншиносони Ҳинди Қадим кайҳо муайяну тавсиф, моделҳои алоҳидаи онҳо дар забонҳои гуногун таҳқиқ ва адабиёти махсус оид ба калимасозӣ зиёд шуда бошад ҳам, баҳсҳо оид ба моҳияти калимаи мураккаб идомадоранд ва хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо аҳамияти худро гум накардааст.

Забонҳои англисиву тоҷикӣ шомили гурӯҳи забонҳои ҳиндуаврупоӣ мебошанд. Онҳо аз як забони умумӣ пайдо шудаанд. Аз ин лиҳоз, миёни ин ду забон аз вижагиҳои грамматикӣ, лексикӣ, фонетикӣ, семантикӣ, синтаксисӣ, сохторӣ ва морфологӣ фарқият ва умумиятҳои зиёде ба назар мерасанд. Дар забонҳои муқоисашаванда гурӯҳи калимаҳое мавҷуданд, ки қисман аз рӯйи сохтор, фонетика ва маъно ба ҳам монанд мебошанд. Ба мисли: *mother- модар, father-надар, brother-бародар, daughter-духтар, cow-гов* ва ғайраҳо. Вале дар забони англисӣ гурӯҳи калимаҳое мавҷуданд, ки нисбат ба калимаҳои забони тоҷикӣ аз рӯйи сохтор, маъно ва синтаксису морфология аз ҳам фарқ мекунанд.

Калима асоси ҳар як забон аст ва луғат қисмати забонест, ки бевосита бо таҳқиқоти ин воҳиди мураккаби забон машғул аст. Қисми муҳими таркиби луғавии забонро захираи асосии луғавӣ ташкил медиҳад. Ба захираи асосии луғавӣ калимаҳои устувор ва пеш аз ҳама зарури забон дохил мешаванд. Ҳаста (ядро)-и луғавии забонро калимаҳои решагӣ ташкил медиҳанд. Дар баробари зиёд шудани воҳидҳои луғавии забон шумора ва навъҳои луғатҳо низ зиёд мегарданд. Оид ба шумораи луғату фарҳангҳои дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ ва тоҷикӣ-англисӣ Ф.М. Турсунов чунин мегӯяд: «Метавон қайд кард, ки ҳатто дар тамоми даврони мавҷудияти Тоҷикистони Шӯравӣ танҳо ду луғати хурди англисӣ-тоҷикӣ мавҷуд буд, ки ҳар яке тақрибан 3000 калимаро дар бар мегирифтанд ва ба тамоми «фронти тарҷумавӣ» хизмат мерасониданд» [91, 208]. Зери ин гуфтаҳо «Луғати англисӣ-тоҷикӣ» [135] ва «Луғати англиси-тоҷикӣ-форсӣ» [154] дар назар дошта шудааст. Дар айни замон шумораи фарҳангҳои дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ ва тоҷикӣ-англисӣ зиёд шудаанд, аз ҷумла, «Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ» [151], «Tajik-English Dictionary» [157], «Фарҳанги тоҷикӣ ба англисӣ» [152] ва ғайраҳо. Луғати мукамалтарин дар айни ҳол фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ «Standard English-Tajik Dictionary» [140] ба ҳисоб меравад, ки зиёда аз 100 000 калимаю ибора ва ибораҳои рехта, 200 000 тарҷума, шарҳ ва тафсири вожаҳо, 8000

чумла ва 1000 зарбулмасалу мақолро дар бар мегирад. Аммо ин ҳам ҳанӯз конёқунанда намебошад. Имрӯз шаклҳои мукаммали электрони лугатҳои англисӣ-тоҷикӣ ё тоҷикӣ-англисӣ мавҷуд нестанд. Дар таълифи лугату фарҳангҳои дузабонаи тоҷикӣ-англисӣ олимони хориҷӣ низ саҳмгузори кардаанд. Ба монанди, Ҷ.Чилани [155], Р.Б. Олсон ва Р.А. Олсон [160] ва дигарон.

Калимаҳои мураккаби забони англисӣ ва шаклҳои кӯтоҳкардашудаи онҳо дар шакли ихтисораҳо дар лугату фарҳангҳои дузабона инъикос ёфтаанд. Ба инҳо «Англо-русский словарь» [143], «Большой англо-русский, русско-английский словарь мнимых друзей переводчика» [146], «Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ» [151], «Русско-английский научно-технический словарь переводчика» [147], «Англо-русский словарь сокращений по авиационной и ракетно-космической технике» [143], ки китоби мазкур танҳо ихтисораҳо дар бар мегирад, фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ «Standard English-Tajik Dictionary» [140] мисол шуда метавонанд. Ҳангоми мутолиа ва таҳлили китоби фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ «Standard English-Tajik Dictionary» намудҳо ва шумораи калимаҳои мураккаби забони англисӣ муайян гардидаанд. Инчунин шумораи калимаҳои мураккаби бо як, ду ва се нимтире сохташуда, калимаҳои мураккаби пайваст, ҷудоғона ва ба қадом ҳиссаи нутқ тааллуқ доштани онҳо ва миқдори калимаҳои мураккаб аз рӯи ҳиссаи нутқ дақиқ қарда шуданд. Дар раванди таҳлили омории фарҳанги мазкур, муайян гардид, ки шумораи калимаҳои мураккаби забони англисӣ дар умум аз миёни зиёда аз 100 000 калимаю ибора ва ибораҳои рехта, зиёда аз 4000 ададро ташкил медиҳанд, ки ин миқдор ҷолиби диққат аст ва месазад, ки аз нигоҳи лингвистӣ баррасӣ гардад. Аз ин миқдор 4%-и китоби мазкурро калимаҳои мураккаб ташкид медиҳанд. Натиҷаи таҳлил тариқи ҷадвал дар зер нишон дода мешавад:

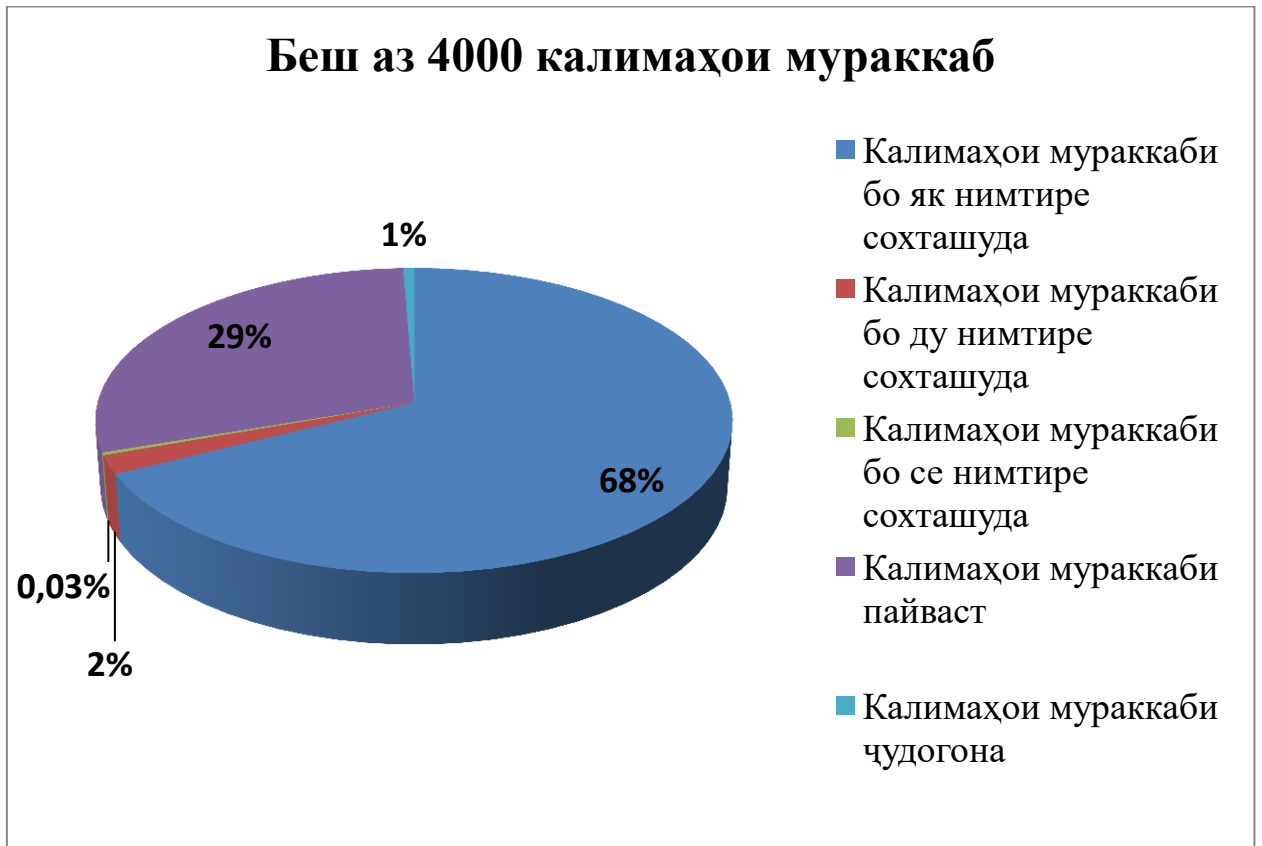

Диаграммаи 1. Китоби фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ,
«Standard English-Tajik Dictionary»

Мувофиқи таҳлили сохторӣ аз ин шумора (шумораи калимаҳои мураккаб) қисми зиёди калимаҳои мураккабро калимаҳои як нимтиредор ташкил медиҳанд. Ин адад тақрибан ба 2846 мерасад, ки ба (68%) ин миқдор баробар аст. Миқдори калимаҳои мураккаби бо ду нимтире сохташуда тақрибан ба 83 адад баробар аст, ки (2%) -ро ташкил медиҳад. Аз ин миқдор тақрибан 12-тоашро калимаҳои мураккаби бо се нимтире сохташуда ташкил медиҳанд, ки чандон зиёд набуда, ба (0,03%) баробар аст. Ҳарчанд ин навъи калимаҳои мураккаб миқдоран кам бошанд ҳам, вале дар раванди тарҷума мушкилиҳо маҳз аз ҳисоби онҳо ба вуҷуд меоянд, зеро ин қолабҳои калимасозӣ хоси забони англисӣ буда, дар забони тоҷикӣ яъне бемуодиланд. Аз миёни беш аз 4000 адад калимаи мураккаб тақрибан 1243-тои онҳоро,

яъне (29%) калимаҳои мураккаби пайваст (калимаҳои мураккабе, ки аз ду ва зиёда реша таркиб ёфтаанд ва дар шакли пайваст навишта мешаванд) фаро мегиранд, инчунин тақрибан 27-тои онҳоро (1%) калимаҳои мураккаби чудогона (калимаҳои мураккабе, ки аз ду ва зиёда реша ва баъзан аффиксҳо таркиб ёфтаанд, вале чудогона навишта шудаанд) ташкил медиҳанд.

Натиҷаи таҳлил ба таври ҷадвал дар зер нишон дода мешавад:

Диаграммаи 2. Китоби фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ,
«Standard English-Tajik Dictionary»

1.4. Таснифоти воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ

Роҳҳои пайдоиши калимаву ибораҳои нав дар забон гуногун мебошанд. Дар ин асно калимаҳо шаклу маъноҳои худро тағйир медиҳанд. Аз як ҷумла, аз як калимаи бисёрҷиҳогӣ танҳо як ҳиҷои он дар истифода қарор мегирад ва ё ду-се ҳарфи аввали калимаҳо ё танҳо як ҳарфи аввали калимаи яқум бо калимаи дигар бо ҳам якҷо омада, як калимаи мураккаби мафҳуми том доштаро месозанд. Мисол, *flu* аз *influenza*, *fridge* аз *refrigerator*, *prof* аз

professor, ad az advertisement V-Day az Victory Day, ABC-book az Alphabet book, E-mail az Electronic mail, G-man az Government man ва ғайраҳо. Яке аз омилҳои асосии ғанӣ гардидани захираи луғавии забон ин тараққиёти илму техника ва соҳаҳои гуногуни ҳаёт мебошад. Вобаста ба ин тараққиёту пешравиҳо калима ва ибораҳои нави ба ҳамин соҳаҳо рабтдошта пайдо мешаванд, ки дар натиҷа калимаҳои мураккаб низ дар забон ба вуҷуд меоянд. Калимаҳои мураккаб аз ду ва зиёда решаҳои маънодор иборатанд, ки метавонанд дар забон мустақилона ва озодона истемол шаванд. Дар натиҷаи таркиббандӣ калимаи мураккаби сохташуда, шакли яклухт, мафҳуми тобро ифода мекунад, ки маънои аслии решаҳо ба он вобаста нестанд.

Қисме аз калимаҳои мураккаби забони англисӣ дар забони тоҷикӣ муодили худро надоранд, аз ин рӯ, онҳоро аз забони асл (ЗА) ба забони тарҷума (ЗТ) аз рӯйи маъно ифода мекунанд. Калимаҳои мураккаб метавонанд аз рӯйи усулҳои гуногун тасниф шаванд. Ғайр аз ин, ҳар як намуди калимаи мураккаб бояд дар робита бо маҳсулнокиязон дар забони ҳозираи англисӣ тасниф шаванд. Мақсади ин гуна тасниф – ин муайян кардан ва тартиб додани системаи меъёрии қоидаҳои сохторӣ ва маъноии сохташавии калимаҳои мураккаб мебошад, ки ҳамеша дар забон сохта мешаванд. Аз рӯйи сохтор, маъно, синтаксис ва морфология калимаҳои мураккаби забони англисиро олимони забоншинос ба чанд гурӯҳ тасниф намудаанд. Аз ҷумла, забоншиноси шинохтаи рус И. В. Арнолд онҳоро аз рӯйи сохтор ба панҷ гурӯҳ тасниф менамояд: 1) калимаҳои мураккабе, ки бо роҳи якҷояшавии решаҳо сохта шудаанд; 2) калимаҳои мураккабе, ки решаҳо бо ҳамсадо ё садоноки пайвастананда алоқаманд шудаанд; 3) калимаҳои мураккабе, ки решаҳои калидӣ бо асоси пешоянд ё дигар аломати ёридиҳанда пайваст шудаанд; 4) калимаҳои мураккаби кӯтоҳқардашуда; 5) калимаҳои мураккаби сохта [9, 152]. Тибқи тартиби васлшавии калимаҳои мураккаб В.Д. Аракин онҳоро ба чор намуд тасниф менамояд: 1) аз рӯйи миқдори таркибҳои калимаи мураккабсоз – дутаркиба, сетаркиба ва ғ.; 2) аз рӯйи

узули пайваст кардани таркибҳо – ҳамроҳшавӣ (агглютатсия), пайвастшавӣ бо ёрии морфемаи пайвасткунанда, пайвастшавӣ бо ёрии калимаҳои ёридиҳанда (пешояндҳо ва пайвандакҳо); 3) аз рӯи хусусияти алоқаи синтаксисӣ, ки бо ёрии он калимаи мураккаб сохта шудааст – предикативӣ, атрибутивӣ, объектӣ; 4) аз рӯи мавқеи таркиби асосӣ ва дараҷаи дуум дар препозитсия ва постпозитсия [6, 208]. Ба ақидаи Е. Н. Бортничук калимаҳои мураккаби забони англисиро аз рӯи услубҳои, ки бо ёрии онҳо таркибҳо ба ҳам пайваст мешаванд, ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст: 1) калимаҳои бо роҳи одии якҷояшавии таркибҳо бо тартиби муайян сохташуда, ки нишондиҳандаи аҳамиятнокии семантикӣ ва ягонагии морфологии калимаи мураккаб мешавад; 2) калимаҳои мураккабе, ки ташаккулашон бевосита бо элементи пайвасткунанда – садонокӣ пайвасткунандаи (-o-) ё (-i-) ва ҳамсадои пайвасткунандаи (-s-) пайваст шудааст, ки нишондиҳандаи аломати пайвасткунӣ мешавад [17, 143]. П.В. Сарёв калимаҳои мураккаби забони англисиро аз рӯи мансубият ба ҳиссаҳои нутқ тасниф менамояд. Дар ин гурӯҳ аз ҳама шумораи бештарро исм ва сифатҳои мураккаб ва шумораи камтаринашонро феъл ва зарфҳои мураккаб ташкил медиҳанд. Дар дохили ин таснифот ҳамаи калимаҳо вобаста ба алоқамандии сохторӣ-маъноии таркибҳоишон ба зергурӯҳҳо тасниф шудаанд [101, 7]. Ғайр аз таснифоти умумии калимаҳои мураккаб, ки вобаста ба мансубият ба ҳиссаҳои нутқ амалӣ мегардад, инчунин онҳоро дар шакли гурӯҳҳои алоҳида тасниф кардан мумкин аст. Мисол, калимаҳои мураккаби кӯтоҳкардашуда, калимаҳои мураккабе, ки бо элементҳои калимасоз калима-ибораҳо сохта шудаанд ва ғайраҳо. А.И. Смирнитский таснифоти мазкурро дар шакли васеъ гурӯҳбандӣ намудааст: 1) калимаҳои мураккаб бо морфемаҳои махсуси пайвасткунанда; 2) калимаҳои мураккаб бе доштани морфемаҳои махсуси пайвасткунанда, ки ба бархе аз навъҳои алоҳида ҷудо карда мешаванд. Гурӯҳи мазкур боз ба зергурӯҳҳо тақсим карда шудааст; 3) калимаҳои мураккабе, ки бо ёрии «синтаксиси дохилӣ» сохта шудаанд. Зери ин мафҳум сохтори калима дар

назар дошта шудааст, ки зоҳиран сохтори синтаксисии ҷумла ё ибораро нишон медиҳад; 4) калимаҳои мураккаби ноустувор, ки ба иборайи мисли *stone wall* ва *speech sound* осон тақсим мешаванд ва тақдир меёбанд; 5) калимаҳои мураккаби таркибӣ [86, 135-137].

Дар асоси таснифоти забоншиносон мо таснифоти калимаҳои мураккаби забони англисиро вобаста ба усули васлшавии ҷузъҳо пешниҳод мекунем. Ин навъи тасниф барои омӯзиши сохтор ва маъноии воҳидҳои мураккаби луғавӣ аз нигоҳи тарҷума ба мақсад мувофиқтар мебошад. Барои ноил шудан ба ин мақсад мо аз қолабҳои мисолҳои фарҳангии дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ «Standard English-Tajik Dictionary» истифода мекунем.

1. Калимаҳои мураккаби бо нимтире сохташуда;
2. Калимаҳои мураккаби пайваст;
3. Калимаҳои мураккаби ҷудогона.

1. Калимаҳои мураккаби бо нимтире сохташуда. Яке аз маъмултарин ва серистеъмолтарин гурӯҳи калимаҳои мураккаби забони англисӣ гурӯҳи калимаҳои мураккаби бо нимтире сохташуда ба ҳисоб *меравад*. Қариб дар бештари луғатҳои забони англисӣ шумораи зиёди калимаҳои мураккаби бо нимтире сохташуда мавҷуданд. Калимаҳои мураккаби бо нимтире сохташуда аз ду ва зиёда реша, аффиксҳо, як ва зиёда нимтиреҳо сохта мешаванд. Ҳатто дар баъзе мавридҳо шакли ҷумларо ба худ мегиранд, ки бо нимтиреҳо ва бе нимтиреҳо сохта шудаанд ва ин намуди сохторро калима-иборайи мураккаб меноманд. Мисол:

*“If you try to give **an on-the-one-hand-or-the-other-hand** answer, only one of the hands tend to be quoted* (Т.П., 47) – *Агар шумо ҷавоби тасдиқ ё инкорро доданӣ бошед, танҳо як паҳлӯяш бояд ишора карда шавад.*

Дар ин мисол сохтори мураккаби *an on-the-one-hand-or-the-other-hand* (аз як тараф ё аз тарафи дигар) аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ аз лиҳози сохтор дар шакли калимаи сода интиқол ёфта, аз рӯйи маъно низ бо шакли аслаш фарқкунанда аст.

Вале калимаҳои мураккаб бо чанд хусусияташон аз ибораҳо фарқ мекунад. Аз ҷумла, фонология яке аз омилҳои асосии фарқкунандаи байни калимаи мураккаб ва таркибҳои мураккаб мебошад. Дар калимаи мураккаб як калима ба калимаи дигар вобаста шуда омадааст ва ишора ба қисми якуми калимаи мураккаб карда мешавад. Аз ин лиҳоз, дар ифодаҳои чунин калима зада нақши асосиро ба ҷо меорад. Мисол, дар калимаи *goodman* ['gudmæn] – *соҳибхона* зада дар калимаи якум афтидааст ва дар калимаи *good man* [gud tæn] – *марди хуб* дар калимаи дуюм.

Калимаҳои мураккаби бо нимтире сохташударо дар навбати худ аз рӯи сохторашон боз ба зергурӯҳҳо тақсим кардан мумкин аст:

- а) калимаҳои мураккабе, ки бо як нимтире сохта мешаванд;
- б) калимаҳои мураккабе, ки бо ду нимтире сохта мешаванд;
- в) калимаҳои мураккабе, ки бо се нимтире сохта мешаванд.

Тарзи калимасозие, ки тавассути як нимтире сурат мегирад, дар забони тоҷикӣ низ мавҷуд аст. Онҳо калимаҳои мураккаби пайваст месозанд. Мисол, *майда-майда*, *тоҷикӣ-русӣ*, *илмӣ-техникӣ* ва ғ. Воситаҳои мураккабсозии калимаи бандҳои «б» ва «в» дар забони тоҷикӣ мавҷуд нестанд, ки ин ҳам яке аз фарқиятҳои забонҳои мавриди назарро ташкил медиҳад. Зергурӯҳҳои метавон дар алоҳидагӣ аз назар гузаронид.

а) Калимаҳои мураккаб, ки бо як нимтире сохта мешаванд. Ин қисмати қор сохтор ва роҳҳои сохташавии калимаҳои мураккаби забони англисӣ, инчунин роҳҳои ифодаи онҳоро аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ дар бар мегирад. Ба ин гурӯҳ калимаҳои дохил мешаванд, ки аз ду реша (баъзан калимаҳои аффиксдор) бо як нимтире навишта шудаанд. Шакли бо нимтире сохташудаи калимаи мураккаб маънои онро дорад, ки қисмҳои калимаи мураккаб дар алоҳидагӣ ҳанӯз калимаи мураккаби том нестанд. Ин хусусият дар оянда барои аз ин қисмҳо боз ҳам бештар сохтани калимаҳои мураккаб имкон медиҳад.

Калимаҳои мураккаби бо як нимтире сохташуда одатан аз ду реша иборатанд. Ба ин гурӯҳ калимаҳои дохил мешаванд, ки танҳо аз ду реша, аффиксҳо ва як нимтире таркиб ёфтаанд. Мо ҳамчун намуна калимаҳои мураккаби бо нимтире сохташударо мисол меорем:

Fortune-teller [ˈfɔːtʃən, telə] *n* – фолбин, толеъбин;

Lodge-house [ˈlɒdʒhaʊs] *n* – меҳмонхона;

Lily-livered [ˈlɪlɪvəd] *adj* – тарсончак, буздил;

Crow's-foot [ˈkrouzʃʊt] *n* – 1) танобҳои соябони кишти; 2) ожангҳои кунҷи чаши;

Crow's-nest [ˈkrouznest] *n* – 1) лонаи зог; 2) баҳ. дидбонгоҳ (дар болои сутуни кишти).

б) Калимаҳои мураккаби бо ду нимтире сохташудаи забони англисӣ.

Калимаҳои мураккаби бо ду нимтире сохташудаи забони англисӣ аз ду ва зиёда реша, пайвандаку пешоянд ва баъзан артикл низ иборат буда, бо ду нимтире сохта мешаванд. Ба ин гурӯҳ калимаҳои зерин мисол шуда метавонанд:

Four-in-hand [ˈfɔːrɪnˈhænd] *n* – дастаи чортои аспҳо, аробаи чораспа;

General-in-Chief [ˈdʒenərəlɪnˈtʃiːf] *n* – сарфармондеҳи кулл;

Good-for-nothing [ˈɡʊdfə, nʌθɪŋ] *n* – 1. (исм) бекоргард, бекорхӯча, танбал, одами беҳуда; 2. (сифат) ношоям, бекора, нобакор, нодаркор, беҳуда;

Pepper-and-salt [ˈpepərændˈsɔːlt] *n* – 1. (исм) матои паишмини холдор; 2. (сифат) сафед ва сиёҳ (мӯй);

Penny-a-liner [ˈpeniəˈlaɪnə] *n* – нимчаадиби кироя;

Blind-man's-buff [ˈblaɪndmænzˈbʌf] *n* – чашибандакбозӣ, бозии чашибандак;

в) Калимаҳои мураккаби бо се нимтире сохташудаи забони англисӣ.

Ин навъ калимаҳои мураккаб аз ду реша, пайвандак, ҷонишин, ҳиссаҷа, ҳатто як ҳарфу апостроф ва артикл сохта шудаанд. Мисол:

Head-in-the-sand [ˈhedɪnði, send] *adj* – сардардег; *head-in-the-sand policy* сиёсати шутурмурғ;

Hot-o'-my-thumb ['hɒrəmiθm] *n* – одами резаандом, пакана, кутала, пастак, қаднаст, майдаяк;

Will-o'-the-wisp ['wilədʷisp] *n* – маҷ. нақшаи зайриамалӣ;

Jack-o'-lantern ['dʒækə,læntən] *n* – фонуси кадуй (дар ҷашнҳо даруни кадуро холӣ мекунамд ва дарунаш шамъ мегузоранд);

Jack-of-all-trades ['dʒækɔvɔ:ltreɪdz] 1. *n.* – шахси боҳунар, устои гулдаст, устокор; 2. *v* 1) бо ғашанг/домкрат бардоштан, баланд кардан; 2) партофтан, мондан (кор ва ғ.): *to thumb up one's work* – кори худро партофтан;

Rag-and-bone-man [,rægən'boʊn,mən] *n* – кӯҳнафурӯш.

1. Калимаҳои мураккаби пайваст. Калимаҳои мебошанд, ки аз ду реша ва баъзан бо пешванду пасвандҳо пайваста, калимаи мураккаб месозанд. Шумораи вожаҳои мураккаби пайваст нисбат ба калимаҳои мураккаби дигар бо як нимтире сохташуда бештар мебошанд:

Stagedoor ['steɪdɔ:] *n* – дари ақибӣ саҳна;

Highwayman ['haɪweɪmən] *n* – роҳзан, дузд;

Footballer ['fʊtbɔ:lə] *n* – футболбоз;

Flatbottomed ['flætɒtəmd] *adj* – тағнаҳн, тағвасеъ;

Humpback ['hʌmpbæk] *n* – одами кӯзапушт, букрӣ, кӯжпушт;

Newspaper ['nju:s,peɪpə] *n* – рӯзнома, ҷарида;

Scrubwoman ['skrʌb'wʊmən] *n* – фаррош;

Midsummer ['mɪd,sʌmə] *n* – миёна/нимаи тобистон.

2. Калимаҳои мураккаби таркибӣ. Ин навъи калимаҳои мураккаби забони англисӣ аз ду ва зиёда реша ва пешванду пасвандҳо таркиб ёфта, аз ҳам ҷудо навишта мешаванд:

Carbon paper ['kɑ:bən,peɪpə] *n* – коғазӣ капир, коғазӣ карбон, коғазӣ нусхабардорӣ;

Prison breaker ['prɪznbreɪkə] *n* – зиндонии гуреза;

Drinking fountain ['drɪŋkɪŋ,faʊntɪn] *n* – ҷои обхӯрӣ;

Death's head ['deθshed] *n* – *косахонаи сар* (бо унвони нишонаи марг);

Back and filling ['bækən'filiŋ] *n* *амер.* – *калавии, дудилагӣ.*

Ҳар гурӯҳи калимаҳои мураккаб дар боби дуҷум мавриди таҳлил ва таҳқиқи муфассал қарор мегирад.

Хулосаи боби якум

1. Воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва сохторҳои нимтиредори забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз рӯйи қонуният ва низоми забонҳои муқоисашаванда ташаккул ёфта, дар таҳқиқоти илмии бархе аз донишмандони соҳа дар муддати чандин асрҳо инъикос ёфтаанд.
2. Донишмандони моҳияти грамматикӣ суннатҳои калимасозии забонҳои мавриди назар дар таҳлили сифати тарҷумаи доираи ин забонҳо мусоидат мекунад.
3. Забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз ҳисоби воҳидҳои мураккаби луғавӣ ғановатманду гуногунранг буда, аз ҷиҳати сохтор баъзе умумиятҳо ва тафовутҳо ба назар мерасанд:
 - а. бо 2 ва зиёда нимтире сохта шудани калимаҳои мураккаб ҳосил аз забони англисӣ буда, чунин вижагӣ дар забони тоҷикӣ ба мушоҳида намерасад;
 - б. баъзе вожаҳои мураккаб дар шакли калка (айнан) ба забони тоҷикӣ роҳ ёфтааст, ки сунъӣ ба назар мерасанд: *specialized* – *маҳсусгардонидашуда*;
 - в. бо як нимтире ҳосил ҳар ду забон аст: *lily-livered*, *full-time*, *махфӣ-сиёсӣ*, *расмӣ-муқаррарӣ*.
4. Ба асоси гирифтани таснифоти ВМЛ вобаста ба усули васлшавии ҷузъҳо барои мақсадҳои ин диссертатсия ба мақсад мувофиқ аст.
5. Аз таҳлили омории ВМЛ-и фарҳанги луғоти англисӣ-тоҷикӣ бармеояд, ки ин қишри захираи луғавии забони англисӣ миқдоран қобили таваччуҳи лингвистӣ буда, дар раванди тарҷума нақши

муҳимро ба ҷо хоҳанд овард. Ҳамчунин таҳлил нишон медиҳад, ки аксарияти ВМЛ хоси забони англисӣ ҳамчун як гурӯҳи воҳидҳои луғавии бемуодил дар забон тоҷикӣ тавзеҳ ёфтаанд.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ СОҲТОР ВА МАЪНОИ ВОҲИДҲОИ МУРАККАБИ ЛУҒАВӢ ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОЧИКӢ

2.1. Таҳлили муқоисавии сохтори воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ

Мусаллам аст, ки пешрафти илму техника дар соҳаи забон низ таъсири худро мегузорад. Аз ин рӯ, захираи луғавии ҳар забон бо калимаҳои нав ба нав дар рушду густариш меёбад. Дар раванди ташаккул ва таҳаввули забон дар давраҳои гуногуни таърихӣ калимаҳои нав, аз ҷумла вожаҳои мураккаби гуногун пайдо мешаванд. Тағйири мазмуни калима, гузариши калимаҳо аз як категорияи лексикӣ ва грамматикӣ ба категория дигар, дигаргунии маъноҳо ба тағйир ёфтани вазифаи калима «ба сохтани калимаҳои нав ба роҳу воситаҳои калимасозие оварда мерасонад, ки дар забон мавҷуданд» [102, 3]. Вобаста ба рушди мунтазами соҳаҳои гуногуни фаъолияти одамон, илму техника ва дигар сохторҳои муҳими ҳаёти дар захираи луғавии забон калимаҳои нав, бавижа калимаҳои мураккаб ба вуҷуд меоянд. Яке аз омилҳои рушди забон ин ғани гардидани захираи луғавии он мебошад. Забони англисӣ бо хусусияти васеи сохтани воҳидҳои луғавӣ аз дигар забонҳо фарқ мекунад. Ҳиссаи калимаҳои мураккаб дар ин забон хеле назаррас буда, қисми бештари воҳидҳои луғавиро ташкил медиҳанд. Шумораи калимаҳои мураккаб дар забони англисӣ ҳамоно дар ҳоли афзоиш аст.

Калимасозӣ яке аз бахшҳои муҳим ва асосии забоншиносӣ мебошад, ки вобаста ба қонуниятҳои грамматикӣ, морфологӣ, лексикологӣ, услубҳои хоси забонҳои мавриди назар калимаҳои нав сохта мешаванд. Ин раванд имкон медиҳад, ки шумораи зиёди калимаҳои нав ба захираи луғавии забон дохил гарданд. «Вазифаи асосии калимасозӣ омӯзиши қонуниятҳо ва хусусиятҳои зоҳирӣ, маъноӣ ва генетикии ташаккулёбии воҳидҳои нави луғавӣ мебошад, ки дар раванди инкишофи забон пайдо мешаванд» [44, 9]. Мураккабсозии калима, яке аз воситаҳои муҳими забон буда, тавассути он захираи луғавии

забон ғанӣ мегардад. Калимаҳои мураккаб яке аз қисмати назарраси маводи фарҳангҳои луғати забонҳоро ташкил медиҳанд. Онҳо тавассути яке аз қисмҳои калимасозӣ, яъне мураккабсозии калима сохта мешаванд. Ин усул дар забони англисӣ воситаи сермахсултарини калимасозӣ ба ҳисоб меравад.

Таҳқиқу омӯзиши роҳҳои ташаккулёбии калима, махсусан калимаҳои мураккаб, ҳам барои омӯзандагони забони хориҷӣ ва ҳам барои тарҷумонҳои касбӣ муҳим аст, зеро ин амал дар раванди омӯзиши забон ва тарҷума амиқ дарк кардани маъно, сохтор ва хусусиятҳои морфологии калимаҳои мураккаб имкон медиҳад. Хусусияти гуногуни фонетикӣ, морфологӣ, грамматикӣ, синтаксисӣ, сохторӣ, семантикӣ, услубӣ, семасиологии калимаҳои мураккаб ба пайдоиши қолабҳои мухталифи калимасозӣ мусоидат мекунанд ва аз пурихтилоф будани ин падида гувоҳӣ медиҳанд. Роҷеъ ба ин масъала муҳаққиқ В.И. Заботкина тавачҷуҳ зоҳир намуда, дар яке аз асарҳои худ андешаи худро чунин баён намудааст: ки «Тибқи маълумоти Р. Бёрчфилд тавассути калимасозӣ дар забони муосири англисӣ ба ҳисоби миёна дар як сол 800 калимаи нав пайдо мешавад, ки ин адад нисбат ба дигар забонҳо бештар аст» [34, 13]. Дар замони муосир ва раванди пешрафту тараққиёти босуръати илму техника, техноғолияҳои нав ва фаъолияти инсон ин нишондод метавонад торафт бештар гардад.

Дар забони англисӣ чанд роҳу воситаҳои калимасозӣ (word-building) мавҷуд аст, ки ба пурғановат гардидани захираи луғавӣ ва рушди забон нақши муҳимро ба ҷо меоваранд. Бо усули **аффиксатсия** (affixation: *believable* – имконпазир, *remove* – ҳаракат додан, *happiness* – хушбахтӣ), **мураккабсозии калима** (compounding: *homework* – вазифаи хонагӣ, *mother-in-law* – модарарӯс), **конверсия** – аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи нутқи дигар гузаштани калима (conversion: *apicture-topicture* – сурат – сурат гирифтани, *hope-tohope* – умед – умед кардан) ва **кӯтоҳкунӣ** – аз ду калима як калимаи мазмуни мустақилдошта сохтан (shortening: *telephone*→*phone*, *science* (илм)+*fiction*(хаёл) →*sci-fi* (адабиёти илмӣ)) калимаҳои навро сохтан мумкин

аст. Инчунин воситаҳои дигари калимасозӣ ба монанди **тағйирёбии овоз** (sound-interchange: *sing-song, strike-stroke*), **тағйирёбии зада** (stress-interchange: *apresent ['prez(ə)nt]-topresent [pri'zent] – тӯҳфа-тӯҳфа кардан; an accent ['æks(ə)nt] – to accent [ək'sent] – талаффуз, зада-зада гузоштан*); **тақлиди овоз** (sound imitation: *ding-dong – динг-донг/ тинг-тинг, tick-tock – тик-ток/тиқ-тиқ*), **васлшавии калимаҳо** (blending: *breakfast+lunch→brunch – наҳориш дер, smoke+fog→smog – тумани зафс*) ва ғайра низ мавҷуданд. Ин воситаҳои калимасозӣ дар муддати чандин солҳо мавриди истифода қарор доранд. Ҳар як воситаи калимасозӣ ба таври хос қорбаст мешавад. Яке аз воситаҳои сермаҳсултарини калимасозӣ ташаккулёбии калимаҳои мураккаб мебошад. Раванди мураккабсозии калима васл шудани ду решаи калимаро нишон медиҳад, ки аз рӯйи қоида дар забони англисӣ шакли омонимӣ доранд. Мисол, *blue* – калима ва *blue* – ҷузъи калимаи мураккаб, ки калимаи *blue-eyed*-ро месозад, шаклан аз ҳам фарқ надоранд. Аз ин лиҳоз, забонмӯзон, тарҷумонҳо ва дигар мутахассисонро, ки бо омӯзиши забони англисӣ сару қор доранд, лозим меояд, ки ҳар як калимаро мушаххас ва дақиқ таҳлил намоянд. Меъёрҳои забони англисӣ ба ҳам пайвастшавии калимаҳоеро имкон медиҳанд, ки монанди ҷузъҳои калимаҳои мураккаб дорои хусусиятҳои лексикиву грамматикӣ яхелаанд. Бинобар ин, ҳолатҳои фарқ гузоштан байни ибора ва калимаи мураккаб дар забони англисӣ аз забони тоҷикӣ дида мураккабтар аст. Мисол, *closing bank* – *бонке, ки муомилотро анҷом медиҳад*; *closingbank* – *бонки маҳкамшаванда*. Мураккабсозии калима бо луғатшиносӣ ва морфология робитаи мустақам дорад. Дар қатори дигар аломатҳои умумии забонӣ, ин восита дорои хусусиятҳои миллӣ ва хоси забони мавриди истифода мебошад ва забонҳоро аз ҳам фарқ мекунонад. Аз ин лиҳоз, калимасозӣ табиати хоси ҳар забонро ифода мекунад.

Калимаҳои мураккаб метавонанд аз рӯйи шартҳои гуногун тасниф шаванд. Ҳар як намуди калимаҳои мураккаб бояд тибқи маҳсулнокиашон

тавсиф шаванд. Мувофиқи ин тавсиф қоидаҳои танзимшудаи сохторӣ ва семантикии сохтани калимаҳои мураккаб муайян ва муқаррар карда мешаванд. Аз ин рӯ, калимаҳои мураккаби забони англисиро забоншиносон вобаста ба роҳу воситаҳои калимасозӣ ба гурӯҳҳои гуногун ҷудо кардаанд. Мувофиқи ин таснифот хусусияти фонетикӣ, морфологӣ, грамматикӣ, сохторӣ, семантикӣ ва таркибии калимаҳои мураккаб муайян карда мешаванд. П.В. Сарёв онҳоро аз рӯйи хусусияти морфологӣ (мансубияти калимаҳои мураккаб ба ҳиссаҳои нутқ) [101], И.В. Арнолд аз рӯйи намуди пайваस्तкунӣ ва ҷузъи васлкунанда; аз рӯйи сохта шудани калимаҳои мураккаб тавассути ҳиссаҳои нутқ; аз рӯйи аломатҳои семантикӣ (калимаҳои мураккаби сохта ва муштақ (ғайрисохта)) ва вобаста ба сохтори ҷузъҳои асосӣ чунин таснифотро ба роҳ мондааст: калимаҳои мураккаб, ки танҳо аз решаҳо сохта мешаванд; калимаҳои мураккаб, ки дар онҳо як ҷузъашон решаи сохта аст; калимаҳои мураккаб, ки яке аз ҷузъҳои мураккаб аст [9, 152-156], Е.Н. Бортничук, И.В. Василенко ва Л.П. Пастушенко аз рӯйи муносибати байни ҷузъҳои асосии калимаҳои мураккаб; тавассути воситаҳои калимасозии калима (бо роҳи одии пайваст кардани ҷузъҳои калима бо тартиби муайян; калимаҳои мураккаб, ки ҷузъҳои асосиашон бо аломати васлкунанда пайваст шудаанд) тавассути намуди ҷузъҳои калима; аз рӯйи муносибати байни калимаҳои мураккаб ва ибораҳои мустақилмаъно; тибқи сохта шудани калимаҳои мураккаб тавассути ҳиссаҳои нутқ; калима-ибораҳои мураккаб [17, 1988], як қатор забоншиносони дигар аз рӯйи муносибати умумӣ ва дараҷаи мустақилияти семантикии ҷузъҳо; аз рӯйи ҳиссаҳои нутқ, ки калимаи мураккабро ифода мекунанд; аз рӯйи воситаи ҷузъҳо барои якҷоя пайваст кардани ду ҷузъи асосӣ; аз рӯйи намудҳои ҷузъҳои асосӣ, ки барои сохтани калимаи мураккаб якҷоя карда шудаанд; аз рӯйи муносибати мутақобила бо системаи гурӯҳи калимаҳои мустақил гурӯҳбандӣ кардаанд [60, 146-159].

Калимаҳои мураккаби забони англисӣ вобаста ба қонуну қоидаҳои мураккабсозии калима аз тарафи олимони забоншинос ба гурӯҳҳои мухталиф ҷудо мешаванд. Мувофиқи таснифоти онҳо, мо таҳлили мураккабсозии калимаро дар забони англисӣ ба роҳ мемонем. Калимаҳои мураккаб дар забони англисӣ бо роҳу воситаҳои ба забони англисӣ хос сохта мешаванд. Инчунин онҳоро аз рӯи хусусияти морфологӣ, сохторӣ, семантикӣ, алоқаи байни ҷузъҳо ва дигар хусусиятҳо сохтан мумкин аст.

Омӯзиш ва таҳлилу баррасии роҳу воситаҳои сохта шудани калимаҳои мураккаб барои омӯзандагони забони хориҷӣ ва тарҷумонҳои касбӣ хеле муҳим аст, зеро ин амал ҳангоми омӯзиши забон ва тарҷума амик дарк кардани маъно, сохтор ва хусусиятҳои морфологии калимаҳои мураккаб имкон фароҳам меорад. Ба таҳқиқ ва омӯзиши роҳу воситаҳои сохта шудани калимаҳои мураккаб яке аз бахшҳои забоншиносӣ – мураккабсозии калима машғул аст. Мураккабсозии калима воситаи муҳими ғанӣ гардонидани захираи луғавии ҳар забон, аз ҷумла забони англисӣ ба ҳисоб меравад.

Чи тавре ки дар боло зикр кардем, дар забони англисӣ усулҳои калимасозии аффиксатсия (affixation), мураккабсозии калима (compounding), конверсия (conversion), кӯтоҳсозӣ (shortening), тағйирёбии овоз (sound-interchange), тағйирёбии зада (stress-interchange), тақлиди овоз (sound imitation), васлшавии калимаҳо (blending) ва ғайра мавҷуданд. Ҳар як воситаи калимасозӣ ба таври хос қорбаст мешавад. Тавассути қисме аз ин воситаҳои калимасозӣ калимаҳои мураккаб сохта мешаванд. «Калимаи мураккаб аз ду ва зиёда ҷузъҳои маънодор иборат буда, метавонанд дар забон ҳамчун воҳиди мустақилмаъно истифода шаванд. Калимае, ки дар натиҷаи пайваст шудани ҷузъҳо сохта шудаанд, воҳиди яклухт буда, дорои маънои нав мебошанд ва ба маънои ҷузъҳои он баробар нест» [17, 127].

Дар замони муосир омӯзиш ва таҳқиқи хусусияти лингвистии воҳидҳои мураккаб ва таркибии хоси забони англисӣ аз нигоҳи тадриси забон, алалхусус раванди тарҷума аҳамияти махсус дорад. Аз ин рӯ, мураккабсозии

калима диққати забоншиносро бештар ба худ чалб кардааст. Муддати чандин садсолаҳо олимони забоншинос дар бораи масъалаи мураккабсозии калима таҳқиқот бурда, назари худро баён кардаанд. Онҳо калимаҳои мураккаби забони англисиро вобаста ба роҳу воситаҳои калимасозӣ аз ҷиҳати морфологӣ ба гурӯҳҳо ҷудо кардаанд. Ба монанди П.В. Сарёв [101], И.В. Арнолд [9, 152-156], О.Д. Мешков [64, 218-241], Бортничук [17] ва дигарон.

Дар асоси таснифоти дар боби якум пешниҳодшуда мисолҳои воҳидҳои мураккаби луғавиро аз рӯйи гурӯҳҳои сохторашон гуногун ба таври муфассал таҳлил менамоем.

2.1.1. Мураккабшавии калима тавассути нимтире (дефис) дар забони англисӣ

Чуноне қаблан ишора карда будем, яке аз гурӯҳҳои калонтарини ВМЛ-ро калимаҳои бо як нимтире сохташуда ташкил медиҳад. Мисолҳоро барои таҳлил намудан дида мебароем.

Дар мисоли *fortune-teller* [ˈfɔːtʃən,telə] *n* – фолбин, толеъбин аён мегардад, ки ду реша ва пасванд ба воситаи як нимтире калимаи мураккаби тодро ташкил додааст. Мисол, *fortune* [ˈfɔːtʃuːn] *n* – бахту иқбол, толеъ; *tell* [tel] *v* – нақл кардан, гуфтан; пасванди *-er* нишондиҳандаи исми шахс аст, ба ҳам як ҷо оамада, аз ду ҳиссаи нутқ ва пасванди исмсоз танҳо як ҳиссаи нутқ ва дар маҷмӯъ як калимаи мураккабро сохтааст.

Калимаи *lodge-house* [ˈlɒdʒhaʊs] *n* – меҳмонхона бо пайвасти кардани ду реша як калимаи мураккабро ташкил додааст. Мисол, *lodge* [ˈlɒdʒ] *v* – манзил додан, манзил гирифтани хона иҷора додан; *house* [ˈhaʊs] *n* – хона. Дар раванди тарҷума аз ЗА ба ЗТ тағйироти сохторӣ ба мушоҳида намерасад. Яъне асосҳои калима ҷои худро бетағйир нигоҳ медоранд. Мисол, калимаи *lodge* маънои *иҷора додан, иҷора гирифтани* ё *манзили муваққатиро* ифода мекунад, калимаи *house* бошад, ба маънои *аслии худ тарҷума* шудааст. Мисол, *lodge* – *иҷора*; *house* – *хона* = *иҷора додан ё гирифтани хона* –

меҳмонхона. Ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ калимаи *lodge-house* ҳамчун муодили ҳамдигар корбаст мешаванд.

Дар калимаи *lily-livered* ['lɪlɪvəd] *adj* – тарсончак, буздил пайваст шудани як калимаи сода бо як калимаи сохта дида мешавад. Мисол, *lily* ['lɪli] – гули савсан; *liver* ['lɪvə] – 1) анат. ҷигар; 2) ранги ҷигарӣ; *-ed suff.* – пасванде, ки дар забони англисӣ сифати феъли II-юм месозад ё худ нишондиҳандаи замони гузаштаи феъл аст. Калимаи мазкур дар забони тоҷикӣ низ ҳамчун калимаи мураккаб ифода шудааст. Аз рӯйи маъно тарҷумаи маъноии ин калима ба тарҷумаи тахтуллафзӣ каме наздик аст. Мисол, калимаи *lily* – дар асл *гули савсан* тарҷума мешавад, вале дар ин ҷо ба маънои нозук, беранг, беқувват, сустирода, тарсу ифода шудааст, калимаи *liver* бошад, ҳам дар асл ва ҳам дар ин калима ба маънои узви дарунии бадани инсон-ҷигар омадааст. Аз пайдоиши калимаи мазкур дар эътиқоди давраи асримиёнагӣ дар солҳои 1605 бармеояд, ки калимаи *liver* – *ҷигар* маҷозан барои ибрази чуръату часорат ва муҳаббату рағбат ифода карда мешудааст ва калимаи *lily* – *гули савсан*, ки он сафед аст, ба маънои тарсончакӣ фаҳмида мешуд [130]. Ҷигари солим ранги сурхи баландро дорад, вале ҷигари бемор камранг аст, аз ин рӯ, шахси буздилу тарсу дар забони англисӣ бо ҳамин калима баён мекунад. Яъне шахси тарсуе, ки аз тарс ранг аз рӯяш парида ҳатто дар ҷигараш хун намондааст. Синонимҳои ин калима *white-livered*, *faint-hearted*, *chicken-liver* ва ғайраҳо мебошанд.

Аз мисолҳои номбурда маълум мегардад, ки калимаҳои мураккаби бо як нимтире сохташудаи забони англисӣ ғайр аз нимтире, решаҳо, бо апостроф низ навишта мешаванд. Мисол:

Дар калимаи *crow's-foot* ва *crow's-nest* апостроф ҳамчун ишоракунандаи соҳибият омадааст: *crow* I. [krou] *n.* – 1) зог; 2) садо/хониши хурӯс; 3) садои хурсандӣ (кӯдак); *crow* II. [krou] *v* – 1) сурудан, бонг задан (мисли хурӯс); 2) хурсандӣ кардан; 3) болидан, фахр кардан; *foot* [fut] 1. *n* – по, пой; 2. *v* – 1) гом бардоштан/ниҳодан, по ниҳодан; 2) пойкӯбӣ кардан, рақсидан; 's –

соҳибият. Калимаҳои *crow* ва *foot* дар алоҳидагӣ аз рӯйи сохтор калимаҳои сода мебошанд. Инчунин аз рӯйи маъно низ дар алоҳидагӣ маъноҳои дигар доранд ва агар бо назардошти аломати апостроф (‘), ки соҳибиятро мефаҳмонад, тарҷумай тахтуллафзиро ба роҳ монем, он гоҳ калимаи *crow’s-foot* панҷаи зоғ тарҷума мешавад, яъне *crow*) – зоғ; ‘*s* – аз они (ё инки *и–и* изофат; *foot* – панча, вале дар тарҷумай маъноӣ 1) танобҳои соябони кишти; 2) ожангҳои кунҷи чаши тарҷума мешаванд. Тарҷумай дуёми маъноӣ ба тарҷумай тахтуллафзии калимаи номбурда каме монанд аст, чунки ожангҳои кунҷи чашро ба изи панҷаи зоғ шабоҳат додаанд.

Таҳлили калимаи *crow’s-nest* [‘krouznest] *n* – 1) лонаи зоғ; 2) баҳ. дидбонгоҳ (дар болои сутуни кишти) низ ба ҳамин шакл сурат мегирад. Тарҷумай якуми калимаи мазкур дар забонҳои муқоисашаванда як маъноро ифода мекунад. Яъне *crow* – зоғ; ‘*s* – аз они (ё ин ки *и–и* изофат); *nest* – лона, ошёна=лонаи зоғ. Тарҷумай дуёми ин калима мазмунан омадааст, чунки дар ин ҷо дидбонгоҳи кишти ҳамчун лонаи зоғ тасвир шудааст, яъне дар баландӣ.

Калимаҳои номбурда бидуни нимтире низ навишта мешаванд ва тарҷумашон низ бе тағйир мебошад:

Crow’s foot – чини (ожанги) хурд (дар кунҷакҳои чаши);

Crow’s nest – лонаи зоғ.

Қисме аз калимаҳои мураккаби забони англисӣ, ки дар фарҳангҳои дузабона [136], аз ҷумла фарҳанги забони англисӣ-тоҷикӣ [140] сабт гардидаанд, баъзе калимаҳои мураккаби бо як нимтире сохташуда ба қайд гирифта шудаанд, ки ғайр аз ду реша, аффиксҳо, як нимтире ва аз як калимаи дигар иборат мебошанд. Ин намуд калимаҳоро ба гурӯҳи калима-ибораҳои атрибутивӣ дохил кардан мумкин аст, зеро аз рӯйи сохт ва маъно монанди мисолҳои дар боло зикргардида ба ибораи шабоҳат доранд. Ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ онҳо ҳамчун ибораи изофӣ тарҷума мешаванд, на дар шакли як калима:

Cod-liver oil ['kɔdlivə'ɔil] *n* – *равгани моҳӣ*;

Cut-throat competition ['kʌtθrout, kʌmpɪ'tɪʃn] *n* – *рақобати шадид/сахт*;

Full-time job [(ə)fʊltaɪmjɔb] *n* – *кори тамоми вақт (доимӣ), кори пурра*;

Non-stop system [nɒn 'stɒp 'sɪstəm] *n* – *системаи мунтазами кори шабонарӯзӣ*;

Do-nothing operation [du'nʌθɪŋ ,ɔpə'reɪ(ə)n] *n* – *амалиёти нодуруст/қалбакӣ*.

Калимаи *cod-liver oil* ['kɔdlivə'ɔil] нишондиҳандаи калимаи *oil* мебошад. Чузъи асосӣ дар ин ҷо калимаи *oil* [ɔil] – *равган* ба ҳисоб меравад. Калимаи *cod* ба калимаи *liver* ва калимаи *liver* ба калимаи *oil* равона шудаанд. Мисол, *cod* – *код* → *liver* – *чигар* → *oil* – *равган*. Ҳар яке аз ин калимаҳо дар алоҳидагӣ маънои ҷудоғонаи луғавӣ доранд, ки дар умум вобаста ба маънои аслишон калимаи мураккаб сохтаанд. Тарҷумаи таҳтуллафзии калимаи *cod-liver oil* ба тарҷумаи маъноӣ хеле шабоҳат дорад, чунки калимаи *cod* [kɔd] дар луғатҳои дузабона ба чанд маъно тарҷума шудааст. Яке аз маъноҳояш *равганмоҳӣ* (*навъи моҳӣ*), *код*, *треска* мебошад, ки аз рӯи маъно дар калимаи дар боло зикргардида мувофиқ интиҳоб шудааст. Калимаи *liver* ['livə] низ монанди калимаи ишорашуда дар луғатҳои дузабона бо чанд маъно ифода шудааст. Маъно, ки дар тарҷумаи калимаи мавриди таҳлил, яъне *чигар* интиҳоб шудааст, мазмунан дуруст аст. Дар умум таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тарҷумаи таҳтуллафзии ин калима чунин аст: «*равгани чигари моҳии код*», ки ин тарҷума ба тарҷумаи маъноӣ хеле наздик аст: «*равгани моҳӣ*». Ҳар сеи ин калимаҳо аз рӯи сохт дар алоҳидагӣ сода буда, дар натиҷаи ба ҳам тавассути як нимтире пайваст шудан калимаи мураккаби маънои мустақилдоштаро сохтаанд.

Калимаи мураккаби *cut-throat competition* ['kʌtθrout, kʌmpɪ'tɪʃn] аз се калимаи сода сохта шудааст. Аз рӯи маъно тарҷумаи калимаҳои додасишуда дар алоҳидагӣ ба тарҷумаи таҳтуллафзӣ каме шабоҳат доранд. Мисол, калимаи *cut* [kʌt] *v* – *буридан*; *throat* [θrəʊt] *n* – *гулӯ, хирной, ҳалқ*; *competition* [ˌkɒmpɪ'tɪʃn] *n* – *мусобиқа, озмун, рақобат*. Дар ин ҷо чузъи асосӣ калимаи *competition* ба ҳисоб меравад, ки ду калимаи дигарро ба худ тобеъ кардааст.

Калимаи *cut* ба калимаи *throat* равона карда шудааст, яъне буриши гулӯ, халқ: *to cut* → *throat* = *cut-throat*. Ин чо ба маънои *куштор*, *қатл* омадааст, вале дар умум якчоя бо калимаи *competition* пайваст шуда, маънои *мусобиқа* ё *муборизаи хеле шадид*, *сахт*, *тезутунд* ва *бераҳмона*-ро ифода мекунад. Мисол, *cut* → *throat* → *competition* – *мусобиқаи* → *шадид* ё *худ мусобиқаи беамон*, *бераҳмона*. Калимаи мураккаби *cut-throat* нишон медиҳад, ки мусобиқа то чӣ андоза муҳиму шадид аст.

Ҳамчунин бояд зикр намуд, ки ҳарчанд калимаи *cut-throat competition* [*'kʌtθrout, kʌmpɪ'tɪʃn*] *n* – *рақобати шадид/сахт* тарҷума шавад ҳам, вале агар танҳо калимаи мураккаби *cut-throat*-ро интиҳоб кунем, тарҷума маънои дигар мегирад. Мисол, *cut-throat* [*'kʌtθrout*] *n* – *сарбур*, *каллабур*, *одамкуш*, *чоқукаш*.

Дар калимаи *(a) full-time job* [(ə)fʊltaɪmjɔb] *n* – *кори тамоми вақт* (*доимӣ*), *кори пурра* калимаи *job* элементи асосӣ ба ҳисоб меравад, зеро *full* калимаи *time*-ро мазмунан пурра мегардонад ва *full-time* калимаи *job*-ро возеҳу равшан мегардонад. Мисол, зери мафҳуми ин калима шакли *кор* дар назар дошта шудааст, пас чӣ? *job* – *кор* ва чӣ хел *кор*? *full-time* – *тамоми вақт* (*доимӣ*), *пурра*, яъне шакли *кор* тавассути ду калимаи дигар шарҳу эзоҳ ёфтааст, ки дар маҷмӯъ як калима-ибораи томро ифода мекунад. Аз нигоҳи забони муосири тоҷикӣ ба ин воҳиди луғавии забони англисӣ аз ҷиҳати маъно ибораи «*кори доимӣ*» мувофиқат мекунад.

Калимаҳои мураккаби бо ду нимтире сохташудаи забони англисӣ. Калимаҳои мураккаби бо ду нимтире сохташудаи забони англисӣ аз ду ва зиёда реша, пайвандаку пешоянд ва баъзан артикл низ иборат буда, бо ду нимтире сохта мешаванд.

Дар калимаи *four-in-hand* [*'fɔ:rin'hænd*] *n*. – *дастаи чортоиши аспҳо*, *аробаи чорасна* аз се чузъи алоҳида тавассути ду нимтире як калимаи мураккаб таркиб ёфтааст, ки ин яке аз вижагиҳои фарқкунандаи забони англисӣ аз забони тоҷикӣ аст. Мисол, *four* [*'fɔ:*] *num.* – *чор* (шумора); *in* [*in*]

prep. – дар (пешоянд); *hand* [ˈhænd] *n.* – 1) даст (исм); 2) пойи пеши ҳайвонот (исм). Ҳар яке аз ин калимаҳо аз рӯйи сохт сода мебошанд ва тарҷумаи маъноӣ ба тарҷумаи тахтуллафзӣ каме наздик аст. Мисол, *four* – чор → *in* – дар → *hand* – пойи пеши ҳайвон, яъне дар ароба чор асп насб шудаанд.

Дар калимаи *pepper-and-salt* [ˈpepərændˈsɔːlt] *n.* – 1. *n.* – матои паишмини холдор; 2. *a safed* ва *сиёҳ* (мӯй), ки аз ду реша ва як пайвандак иборат аст ва дар маҷмӯъ калимаи мураккаб шудааст. Мисол, *pepper* [ˈpepər] 1. *n.* – занҷабил, қаламфур, тунду тез (исм ва сифат низ); 2. *v* 1) мурч пошидан, қаламфур пошидан, тунд кардан; 2) пошидан, афшондан (дар алоҳидагӣ ҳамчун исм ва феъл омадаанд); *and* [ænd] *conj.* – ва (пайвандак) барои пайваст кардани як реша ба решаи дигар омадааст; *salt* [sɔːlt] *n.* – намак (исм). Муродифи калимаи *pepper-and-salt* калимаҳои *black-and-white* ё *dark-and-light* мебошанд ва доғҳои хурди омехтаро тасвир мекунанд. Агар ба решаҳои ин калима шаклан назар кунем, пас аён мегардад, ки *pepper* – мурч (*ранги тира*) ва *salt* – намак (*ранги сафед*), яъне зоҳиран муодили ин калима дар забони тоҷикӣ иборати *мошу биринҷ* мебошад.

Калимаи *penny-a-liner* [ˈpeniəˈlainə] *n.* – нимчаадиби кироя аз ду реша ва як артикл ташаккул ёфтааст. Мисол, *penny* [ˈpeni] *n.* – пенни, пенс (сиккаи хурдтарини пулӣ дар Британияи Кабир = ба 0.1 фунт стерлинг) (сода); *a* [ə] *art.* – артикли номуайяӣ; *line* [ˈlainə] *n.* – хат, сим, таноб (сода); *-r* – пасванди исмсоз. Ин калима адиберо тасвир мекунад, ки сифати ҳар як сатри кораш баробари тангаи хурд аст. Артикли номуайянии *a* ин ҷо ишоракунандаи шахси номаълум аст. Шакли аслии калимаи мазкур *penny-a-line* [ˈpeniəˈlain] буда, тарҷумаи он *бесифат*, *чала-нимкола* (дар бораи асар ё нависанда) мешавад.

Калимаи *blind-man's-buff* [ˈblaɪndmænzˈbʌf] *n.* – чашмбандакбозӣ, бозии чашмбандак аз се калимаи сода таркиб ёфтааст. Мисол, *blind* [blaɪnd] *n.* – 1) парда, нургир; 2) нобиноӣ, курӣ, зарирӣ; *man* [mæn] *n.* – мард; *'s* – апостроф (соҳибият); *buff* [bʌf]: аз фаронсавии қадим *buffeter* (феъл) – задан; *buffet*

(исм) – зарба; шакли кӯтоҳи *bufe* – зарба. Дар асл ин калима ифодагари як навъ бозиест, ки муддати асрҳо то имрӯз давом дорад. Аз тарҷумаи алоҳидаи ҳар як калимаи сода бармеояд, ки тарҷумаи таҳтуллафзии ин калима ба нухаи асл баробар аст, яъне такон додани шахси чашмбаста (нобино). Ҳангоми такон додани шахси чашмбаста *ӯ* аз сабаби надидан ба ҳар тараф такон меҳӯрад. Аз ин рӯ, ин бозӣ бо чунин ном маъруфият пайдо кардааст. Асоси тарҷумаи калимаи зерин аз калимаи *blind* – *нобино* гирифта шудааст. Ин бозиро *blind-man's-bluff* низ мегӯянд.

Калимаҳои мураккаби бо се нимтире сохташудаи забони англисӣ. Ин навъ калимаҳои мураккаби забони англисӣ аз ду реша, пайвандак, ҷонишин, ҳиссаҷа, ҳатто як ҳарфу апостроф ва артикл сохта мешаванд.

Дар калимаи *head-in-the-sand* [*'hedinði, send*] *adj* – *сардардег*; *head-in-the-sand policy* – *сиёсати шутурмурғ* ғайр аз ду реша инчунин пешоянду артикл низ мавҷуд аст. Мисол, *head* [*hed*] *n* – *сар* (исм); *in* [*in*] *prep* – *дар* (пешоянд); *the* [*ðə, ði*] *art* – артикли муайяни; *sand* [*sænd*] *n* – *реғ* (исм). Дар калимаи мазкур бо ҳам пайваст шуда омадани калимаҳои сода тасвир ёфтааст, ки ҳар кадом ба ҳар як ҳиссаи нутқ тааллуқ доранд ва дар якҷоягӣ як калимаи мураккаби томро ифода мекунанд.

Дар забони англисӣ калимаҳои мураккабе мавҷуданд, ки шакли навишти *o*'-ро доранд. Аломати *o*' шакли кӯтоҳшудаи *on*, *upon* ва *of the* мебошад. Дар асри XIV одамоне вақтро вобаста ба маъно ва ҳолати он ифода мекарданд. Мисол, барои гуфтани «*соат шаши шом аст*» онҳо чунин ибораро истифода мебарданд: «*It is six of the clock*», ки тарҷумаи таҳтуллафзии он ин гуна буд: «*Дар соат шаши аст*». Баъдан дар асрҳои XVI-XVII одамоне иборати «*of the clock*»-ро бо як ҳарфи «*o*» ва апостроф кӯтоҳ карданд. Худи калимаи *clock* аз калимаи латинии *closca* гирифта шуда, маънояш «*зангӯла*» мебошад. Ибораҳои кӯтоҳкардашуда дар асри XVIII миёни англисзабонҳои Амрико хеле маъмул шуд, аз ин рӯ, бархе аз калимаҳои кӯтоҳкардашуда аз қабилҳои *Will-o'-the-wisp* аз калимаи *Will of the wisp*, *Jack-o'-lantern* аз калимаи *Jack of*

the lantern, Hop-o'-my-thumb аз калимаи *Hop on my thumb* ва ғайраҳо пайдо шудаанд [129].

Калимаи мураккаби *hop-o'-my-thumb* [ʰɔrətiθlɪt] *n* – одами резаандом, пакана, кутала, пастак, қаднаст, майдаяк ғайр аз ду реша, чонишин, нимтире инчунин аз як ҳарф ва апостроф (‘) сохта шудааст, яъне *hop* [hɔp] *n* – қаҳиш, париш (исм); *o'* шакли кӯтоҳшудаи *on* ̈ *u*ron; *my* [maɪ] *pron.* – аз *они ман* (чонишин); *thumb* [θlɪt] *n* – *нارانгушт, ангушти калони даст*. Ин калима дар асл аз номи қаҳрамони афсонавии халқии мардуми Фаронса гирифта шудааст. Номи қаҳрамони афсона *Poucet* [Poo-seh] аст, ки аз калимаи фаронсавии *Pouce* [Pooss] ба вучуд омадааст ва маънояш *нارانгушт, ангушти по* ̈ ченаки дарозӣ мебошад. Аз сабаби ҷуссаи хеле хурд доштани қаҳрамони афсона ӯро ба *нارانгушти даст ташбеҳ* додаанд. Дар солҳои 1520-1530 ин калимаро дар шакли *Hoppe upon my thombe* ва *Hop on my thumb* менавиштанд, ки баъдан ба шакли *hop-o'-my-thumb* табдил ёфт [129]. Истифодаи калимаи *thumb* ин ҷо бамаврид аст, зеро ҷуссаи қаҳрамонони афсонаҳои халқиро чунон хурд тасвир мекунанд, ки онҳоро метавон бо *нارانгушти як даст баробар* кард. Аз ин рӯ, ин калимаро барои ишора кардани шахсони қадпаст ̈ хурдҷусса истифода мебаранд. Синонимҳои калимаи мазкур инҳоянд: *dwarf* [dwɔ:f] *n* – *пакана, пастак, қаднаст*; *pygmy* [ˈpɪgmɪ] *n* – *пигмей* (номи аҳли баъзе қавмҳои пастқади Африкаи Марказӣ), *пакана, пастак*; *midget* [ˈmɪdʒɪt] *n* – *мавҷудоти майда, махлуқоти майда*.

Калимаҳои мураккаби пайвасти забони англисӣ. Ин навъи калимаҳои мураккаб аз ду реша ва баъзан бо аффиксҳо бо ҳам пайваст шуда, дар забони англисӣ як калимаи мураккаб месозанд. Лозим ба зикр аст, ки миқдори калимаҳои мураккаби пайваст низ монанди калимаҳои мураккаби бо як нимтире сохташуда аз навъҳои дигар дида бештаранд.

Калимаи *stagedoor* [ˈsteɪdʒdɔː] *n* – *дари ақибӣ саҳна* аз ду реша, ̈ худ аз ду калимаи сода сохта шудааст. Мисол, *stage* [steɪdʒ] *l. n* – *саҳна* (исм,

калимаи сода); 2.v – ба сахна гузоштан (феъл); *door* [dɔ:] *n* – дар (исм, калимаи сода). *Stagedoor* ['steɪdʒdɔ:] – даре, ки барои кормандон ё санъаткорон пешбинӣ шудааст. Муродифҳои ин калима дар забони англисӣ *stevedore*, (ИМА) *dockworker*, (Британияи Кабир) *docker* мебошанд.

Чуноне ба мушоҳида мерасад, ин гуна падидаҳои луғавии забони англисӣ аз иртиботи мустақкам доштани воҳидҳои забон ба хусусияти милиии соҳибзабонон ва бемуодил будани онҳо аз нигоҳи забони тоҷикӣ даҳлат мекунад ва ҳангоми тарҷума ҳамтоҳои луғавии онҳоро пайдо кардан ғайриимкон аст, аз ин ҷиҳат шарҳу тавзеҳталаб мебошанд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки чунин хулосаро ба ҳамаи калимаҳои мураккаби ин гурӯҳ нисбат додан мувофиқи матлаб нест, зеро ҳар як воҳиди луғавӣ бояд ба таври инфиродӣ баррасӣ карда шавад. Қисме аз калимаҳои мураккаби забони англисӣ ҳангоми тарҷума метавонанд ҳам дар шакли мураккаб ва ҳам дар шакли як калимаи сода интиқол ёбанд, ки мисолҳои зер аз ҳамин қабиланд.

Калимаи *highwayman* ['haɪweɪmən] *n* – роҳзан, дузд аз се калимаи сода сохта шудааст, яъне аз се калимаи сода, ки ҳар яке дар алоҳидагӣ дорои маъноҳои луғавӣ мебошанд. Бинобар ин, маънои калимаҳои ин вожа ба тарҷумаи решаҳои он вобаста набуда сохта шудааст. Мисол, *high* [haɪ] – баланд, бузург, аъзам; *way* ['weɪ] – роҳ, самт, тарз; *man*[mæn] – мард, одам. Агар калимаи номбурдари таҳтуллафзӣ тарҷума кунем, он гоҳ: *high* – баланд→*way* – роҳ, *самт*→*man* – мард, одам=баландроҳмард ҳосил мешавад, ки мантиқ надорад. Аммо агар калимаи мазкурро қисман таҳлил намоем, пас калимаи додашуда аз як калимаи мураккаб ва як калимаи сода сохта шудааст. Мисол, *highway* ['haɪweɪ] – роҳи калон, шоҳроҳ; *man*[mæn] – мард, одам. Дар тарҷумаи байни калимаҳои *highway* – роҳи калон, шоҳроҳ ва *highwayman* – роҳзан, дузд монандӣ дида мешавад. Мисол, роҳзан, дузд ё худ дузди роҳи калон, дузди сари роҳ.

Калимаи *footballer* ['fʊtbɔ:lə] *n* – футболбоз низ калимаи мураккаби аз ду решаву як пасванд таркибёфта иборат аст. Мисол, *foot* [fʊt] *n* – но, пой, поча (калиами сода); *ball* [bɔ:l] *n* – кура, тӯб (калимаи сода); *-er* [ə] – пасванди исмсоз. Калимаи ишора шуда аз калимаи *football* ['fʊtbɔ:ə] *n* – футбол гирифта шудааст ва худи ҳамин калима низ дар асл мураккаб мебошад: *foot* [fʊt] *n* – но, пой, поча (калиами сода); *ball* [bɔ:l] *n* – кура, тӯб (калимаи сода).

Калимаи *flatbottomed* ['flætɒtəmd] *adj* – тагнаҳн, тагвасеъ аз ду реша ва пасванди *-ed* сохта шудааст. Мисол, *flat* [flæt] *n* – 1) хона, чанд утоқ дар як хона; 2) ҳамворӣ, сатҳи ҳамвор (калимаи сода); *bottom* ['bɒtəm] *n* – таг, зер, бех (калимаи сода); *-ed suff.* – пасванди сифти феъли II-юмсоз ё худ нишондиҳандаи замони гузаштаи феъл. Калимаи мазкурро ба таври чудогона ва бо нимтире низ навиштан мумкин аст: *flatbottomed*, *flat bottomed*, *flat-bottomed*. Тарҷумаи тахтуллафзӣ ё калкаи ин калима маънои онро нигоҳ дошта метавонад. Мисол, *flat* – хона, ҳамворӣ → *bottom* ['bɒtəm] *n* – таг, зер, бех ё худ *bottomed* – чуқур, поён, таг=ҳамворию чуқур, сатҳи поёни тагдор, яъне *flatbottomed* – тагнаҳн, тагвасеъ.

Дар забони англисӣ як гурӯҳ калимаҳои мураккаб мавҷуданд, ки дар онҳо ду реша бо ҳамсадо ё садонокҳои пайваस्तкунанда пайваст мешаванд. Ҳамсадои пайваस्तкунандаи ин намуд калимаҳои мураккаб *-s-* ва садонокҳои *-i-* ва *-o-* мебошанд. Ин навъи калимаҳои мураккаб дар забони англисӣ кам вомехӯранд. Дар забони англисии қадим дар ин қолаб сохта шудани калима сохта шудани калимаҳо аз забони англисии муосир дида бештар истифода мешудааст. Аксарияти калимаҳои ин зергурӯҳро калимаҳои ташкил медиҳанд, ки ҳарфи пайваस्तкунандашон ҳамсадои *-s-* мебошад. Мисол:
Brake(s)man ['breik(s)mən] *n* – тормозчӣ (роҳи оҳан), муттасадию тормоз;
Broadways ['brɔ:dweiz] *adv* – ба васеъгӣ, ба паҳноӣ;
Cockscomb ['kɒkskɒm] *n* – 1) тоҷи хурӯс, шонаи сари хурӯс ва ғ; 2) гиёҳ. тоҷи хурӯсак; 3) маҷ. худписанд;

Cracksman ['kræksmən] *n* – дузд, дузди қулфишкан;

Craftsman ['kra:ftsm] *n* – 1) ҳунарманд, устод; 2) санъаткор, ҳунарвар;

Handicraft ['hændikra:ft] *n* – 1) ҳунар, дастоварзӣ, пеша; 2) кори дастӣ, фароварди ҳунар; 3) санъаткорӣ, ҳунаркорӣ, устокорӣ;

Handicraftsman ['hændikra:ftmən] *n* – косиб, ҳунарманд, усто;

Anglo-Saxon ['æŋglə'sæksən] *I. n* – 1) Англо-Саксон (қабилаҳои германӣ); 2) забони англосаксонҳо (англисии қадим); *II. adj* – англосаксонӣ, вобаста ба забон ва фарҳанги англо-саксонҳо;

Afro-Asian [æfrou'eifn] *adj* – африко-осиёгӣ;

Indo-Chines ['indəuʃai'ni:z] *adj* – ҳиндучинӣ, ҳиндучитой;

Indo-European ['indou,juərə'pi:ən] *adj* – заб. ҳиндуаврупоӣ;

Indo-Iranian ['indou'ira:niən] *adj* – заб. ҳиндуэронӣ (яке аз шохаҳои забонҳои ҳиндуаврупоӣ);

Gasometer [gæ'sɔmitə] *n* – дастгоҳи ченкунии газ, газҳисобкунак, газсанҷ ва ғайра.

Ҳамсадои пайваस्तкунандаи *-s-* аз падежи соҳибият боқӣ мондааст [9, 153].

Дар калимаи *brake(s)man* ['breik(s)mən] *n* – тормозчӣ (роҳи оҳан), муттасадии тормоз ду реша бо ҳамсадои мобайнии *-s-* ба ҳам пайваст шуда, як калимаи мураккабро ташкил додаанд. Ҳар яке аз ин калимаҳо дар шакли чудоғона маъноҳои алоҳидаи худро доранд ва дар якҷоягӣ маънои дигарро ифода мекунанд, ки ба маъноҳои аслии худ наздиканд. Мисол, калимаи *brake* [breik] дар алоҳидагӣ дорои чанд маъно мебошад, ки дар ин калима маънои мувофиқи он интихоб шудааст, яъне *тормоз*; калимаи *man* [mæn] – *одам, мард* ва ҳамсадои *-s-* пайвастгари ин ду калима мебошад, ки дар ин ҷо аз рӯйи маъно ва синтаксис соҳибиятро ифода кардааст. Яъне шахси назораткунандаи тормоз ё худ тормозчӣ, назоратчии тормоз (дар роҳи оҳан).

Дар калимаи *handicraft* ['hændikra:ft] *n* – 1) ҳунар, дастоварзӣ, пеша; 2) кори дастӣ, фароварди ҳунар; 3) санъаткорӣ, ҳунаркорӣ, устокорӣ

пайвастгари ду калимаи сода ва садоноки пайвасткунандаи *-i-* мебошад. Вазифаи садоноки пайвасткунандаи *-i-* дар забони англисӣ аз пайваст кардани ду калима иборат буда, дар забони тоҷикӣ он нишондиҳандаи бандеки изофӣ аст. Мисол, тарҷумаи калимаи *hand* [hænd] *n* – даст; калимаи *craft* [kra:ft] *n* – маҳорат, санъат, забардастӣ, санъаткорӣ ва садоноки *i* ишоракунандаи чӣ гуна касбу ҳунар будан тасвир шудааст. Яъне *handi* – дастӣ *craft* – касбу ҳунар ӛ худ *handi*→*craft*=кори дастӣ, устакорӣ.

Дар калимаи *handicraftsman* [ˈhændikra:ftmən] *n*- косиб, ҳунарманд, усто ду элементи пайвасткунанда дида мешавад. Дар ин ҷо аз се калимаи сода ва ду элементи пайвасткунанда *-i-* ва *-s-* як калимаи мураккаби маънои мустақилдошта ташаккул ӛфтааст. Агар дар калимаи *handicraft* [ˈhændikra:ft] ҳунари дастӣ дар назар дошта шуда бошад, пас дар калимаи *handicraftsman* [ˈhændikra:ftmən] бо илова кардани калимаи *man*, ки дар ин ҷо аз ҷиҳати морфологӣ ба вазифаи исми ҷинс омадааст, исми шахси *ҳунарманд, усто, забардаст* ифода ӛфтааст.

Калимаи *Indo-European* [ˈɪndou,juərəˈpi:ən] *adj* – заб. *ҳиндуаврупоӣ* ифодагари қабила, забон, миллат ва фарҳанги як гурӯҳи муайяни одамон мебошад. Садоноки пайвасткунандаи мобайнии *-o-* ду решаи тавассути нимтире ба ҳам пайваст намудааст. Дар ин ҷо пайваст шуда омадан ӛ робита доштан ва ӛ ин ки бо ҳам алоқаманд будани ду қавм, забон, фарҳанг ишора шудааст. Дар забони тоҷикӣ ҳангоми тарҷумаи калимаи мазкур садоноки мобайнии *-o-* аз рӯйи морфология ба вазифаи пайвандеки пайвасткунанда хизмат мерасонад. Мисол, *Indo* – *ҳиндустанӣ*, *European* – *аврупоӣ*; *Indo* – *ҳиндустанӣ*, *Chinese* – *чинӣ/хитойӣ*; *Indo* – *ҳиндустанӣ*, *Iranian* – *эронӣ*. Вале дар калимаҳои *Anglo-Saxon* [ˈæŋgləˈsæksən] ва *Afro-Asian* [æfrouˈeɪʃn] садоноки пайвасткунандаи мобайнии *-o-* аз рӯйи сохт дар тарҷума нигоҳ дошта шуда, аз рӯйи морфология вазифаи пайвандеки иҷро мекунад. Мисол, *Anglo-Saxon* [ˈæŋgləˈsæksən] *I. n* – 1) *Англо-Саксон* (қабилаҳои германӣ); 2) *забони англосаксонӣ* (англисии қадим); *II. adj* – *англосаксонӣ, вобаста ба*

забон ва фарҳанги англо-саксонҳо; *Afro-Asian* [æfrou'eifn] *adj* – африко-осиёгӣ.

Чунон ки мебинем, дар ин гуна мавридҳо, бинобар воҳидҳои луғавии хоси ҷаҳони англисзабон будан ва дар забони тоҷикӣ муодил надоштан, дар баробари транскрипсия ё транслитератсия шудан, калимаҳо иловатан шарҳ дода мешаванд, ки ин ҳам ҷавобгӯи талаботи раванди тарҷума мебошад.

Калимаҳои *Gasometer* [gæ'sɔmitə] *n* – дастгоҳи ченкунии газ, газҳисобкунак, газсанҷ ва *Pharmacology* [ˌfa:mə'kɒlədʒi] *n* – дорушиносӣ, дорусозӣ, фармакология (илми сохтани истифодаи доруҳо) ҳамчун калимаҳои мураккаби дар боло зикршуда таҳлил карда мешаванд, танҳо ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ садоноки пайвастандаи мобайнии -o- аз рӯйи сохт дар калимаи мураккаб мавқеашро гум карда, ду решаро пайваст мекунад.

Ҳамин тавр, ин қолаби мураккабсозии калима (бо *s*, *o*, *i*) хоси забони англисӣ буда, дар забони тоҷикӣ бо роҳҳои гуногуни дигар ифода меёбанд.

Калимаҳои мураккаби аз ҳам ҷудо навишташудаи забони англисӣ. Ин намуд калимаҳои мураккаби забони англисӣ аз ду ва зиёда реша ва баъзан аффиксҳо сохта шудаанд, ки аз ҳам ҷудо навишта мешаванд.

Калимаи *carbon paper* ['kɑ:bən,peɪpə] *n* – коғази капир, коғази карбон, коғази нусхабардорӣ аз ду реша сохта шудааст, ки дар якҷоягӣ ба як калимаи мураккаб табдил ёфтааст. Мисол, *carbon* ['kɑ:bən] *n* – 1) хим. карбон; 2) ангишт, ангиштсанги тоза; 3) коғази карбон/нусхабардорӣ, капир; *paper* ['peɪpə] *n* – коғаз.

Вожаи *back and filling* ['bækən'fɪlɪŋ] *n* амер. – калавиш, дудилагӣ низ калимаи таркибӣ ба ҳисоб меравад, зеро дар ин калима якҷо омадани ду реша ва як пайвандак ба назар мерасад. Инчунин калимаҳои мазкур дар алоҳидагӣ маънои дигар доранд ва дар якҷоягӣ тамоман маънои дигарро ба худ гирифтаанд, ки дар боло ишора кардем (дудилагӣ). Мисол, *back* [bæk] *n* – ақиб, пушт; *and* [ænd] *conj* – ва (пайвандак); *filling* ['fɪlɪŋ] *n* – 1) амали пур

кардан, пуркунӣ (дандон ва ғ.); 2) амали бор кардан, боркунӣ; 3) хокрез; 4) тамға, плomba.

Дар калимаи *death's head* [*'deθshed*] *n* – *косахонаи сар* (бо унвони *нишонани марг*) каме дигаргунӣ дида мешавад. Ин бо апостроф навишта шудани решаи якум аст. Дар асл аломати апостроф соҳибият ё шакли кӯтоҳ кардашудаи феълро дар забони англисӣ мефаҳмонад. Мисол, *Anvar's bag* – *чувздони Анвар* (яъне соҳиби он Анвар аст); *It's summer now* – *ҳозир тобистон аст* (*it is=it's – аст*). Калимаи *death* [*deθ*] *n* – *марг*, аҷал ва мисоли инҳо тарҷума мешавад; *'s* соҳибиятро мефаҳмонад; *head* [*hed*] *n* – *сар*. Агар калимаи мазкурро ба таври тахтуллафзӣ тарҷума намоем, он гоҳ тарҷума ин гуна шакл мегирад: *death – марг* → *'s – аломати соҳибият* → *head – сар* = *сари марг*, вале истеъмоли ин шакли калима дар забони тоҷикӣ ба ивази калимаи забони англисӣ роиҷ нест.

Калимаи дигаре, ки ба ин гурӯҳ тааллуқ дорад *prisonbreaker* [*'priznbreikə*] *n* – *зиндонии ғуреа* мебошад. Дар ин калима ду реша як чо шуда калимаи мураккабро ташкил додаанд, ки пасванди исмсози *-er* дар решаи дуюм омадааст. Мисол, *prison* [*'prizn*] *n* – *бандихона, зиндон, маҳбас*; *break* [*breik*] 1. *n* – *шикаст*; 2. *adj* – *шикастагӣ*; 3. *v* – *шикастан, пора кардан*; *-er suff.* – *пасванди исмсоз*.

2.1.2. Воситаҳои мураккабсозии калима вобаста ба аломатҳои васлқунандаи ҷузъҳои калимаҳои мураккаб дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ

Яке аз хусусиятҳои мураккабсозии калимаҳои мураккаби забони англисӣ ин аломатҳои васлқунандае мебошанд, ки ҷузъҳои калимаи мураккабро бо ҳам пайваст мекунанд. Калимаҳои мураккаби гурӯҳи мазкурро вобаста ба аломатҳои васлқунандаи онҳо ба чунин гурӯҳҳо ҷудо кардан мумкин аст:

а) калимаҳои мураккабе, ки танҳо аз ду реша сохта шудаанд. Ин намуд калимаҳои мураккаб бо роҳи васл шудани ду чузъи асосии калима (морфемаҳои мустақилмаъно) сохта мешаванд: *lock-out* – қулф кардани дарҳои корхона; *middleman* – миёнарав, даллол ва ғайра.

б) калимаҳои мураккабе, ки бо садонок ё ҳамсадои пайваस्तкунанда сохта шудаанд: *livelihood* – воситаҳои мавҷудият, воситаҳои зиндагӣ, маош; *Indo-Chinese* – ҳиндугӣ ва хитойӣ; *broadways* ва ғайра;

в) калимаҳои мураккабе, ки чузъҳои мустақилмаъноии калима бо калимаҳои ёридиҳанда пайваст шудаанд: *well-to-do* – доро, комёб; *will-o'-the-wisp* – нақшаи ғайриамалӣ (маҷозан); *brother-in-law* – додарарӯс; *rag-and-bone-man* – кӯҳнафурӯш; *out-of-work* – бекор, одами бекормонда; *good-for-nothing* – танбал, бекорхӯча; *sock-a-hoo* – хурсанд ва ғайра.

Калимаҳои мураккаби забони тоҷикиро монанди калимаҳои мураккаби забони англисӣ тавассути миёнвандҳои (инфиксҳо) пайваस्तкунандаи (о, у) сохтан мумкин аст. Онҳо аз ду ва зиёда решаҳо, пешояндҳо, миёнвандҳо (инфикс), пешванду пасванд ва вандҳо (аффикс) сохта мешаванд. Дар забони тоҷикӣ якчанд миёнванд мавҷуд аст. Зимнан, миёнвандҳои арабиасос низ истифода мешаванд, ки барои аз ибора сохтани калимаи мураккаб кумак мекунанд. Мисол, *байнлаҳалқӣ*, яъне байни ҳалқӣ. Воситаҳои арабие, ки дар ташаккули калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ хизмат мекунанд, инҳо артиклҳои забони арабӣ мебошанд, ки бештар дар исмҳои хос вомахӯранд, -ал, -ол, -ун, -ус, -ид, -уд ва ғ. Мисол, *Мовароуннаҳр*, *Зебуннисо*, *Абдуллоҳ*, *Муҳриддин* ва ғ.

Миёнванди -и-:

а) асоси исм+и+асоси исм: *давр+и+хона*, *мард+и+кор*, *осмон+и+ранг*;

б) шумора+и+асоси исм: *ним+и+рӯзӣ*;

в) асоси зарф (макон)+и+ асоси замони гузаштаи феъл: *кавказ+и+дӯхт*;

г) асоси зарф+и+асоси исм: *сӯй+и+стеъмор*;

ғ) пешоянд+и+асоси исм+пасванд: *ғайр+и+қонун+ӣ*;

д) асоси исм+и+асоси замони гузаштаи феъл: *даст+и+сохт*;

е) асоси исм+ак+и+асоси замони ҳозираи феъл: *шарт+ак+и+гӯй*.

Миёнванди -о-:

а) асоси исм+о+асоси исм: *ранг+о+ранг, давр+о-давр, сар+о+но*;

б) асоси сифат+о+асоси сифат: *гирд+о+гирд, дур+о+дур*;

в) асоси зарф+о+асоси зарф/пасванд: *шаб+о+шаб, пеш+о-пеш+акӣ*;

г) асоси замони ҳозираи феъл+о+асоси замони ҳозираи феъл/пасванд: *дав+о+дав, зан+о+зан, мур+о+мур+ӣ, куш+о+куш+ӣ*.

Миёнванди -у-:

а) асоси исм+у+асоси исм: *салом+у+алайк, мош+у+биринч, сар+у+либос, даст+у+рӯй, қад+у+қомат, қад+у+баст, кирд+у+кор,об+у+тоб, сар+у+тан*;

б) асоси сифат+у+асоси сифат: *хайр+у+хуш, дур+у+дароз, хор+у+зор*;

в) асоси исм+у+асоси замони ҳозираи феъл: *нигоҳ+у+бин*;

г) асоси исм+у+асоси замони гузаштаи феъл: *сайр+у+гашт*;

ғ) асоси замони ҳозираи феъл+у+асоси замони ҳозираи феъл: *пурс+у+ков, гир+у+дор, рӯб+у+чин*;

д) асоси замони гузаштаи феъл+у+асоси замони ҳозираи феъл: *рафт+у+ой, гуфт+у+гӯ, ҷуст+у+ҷӯ, гуфт+у+гузор, рӯфт+у+рӯб, гирифт+у+гир, шишт+у+хез*;

е) асоси замони гузаштаи феъл+у+асоси замони гузаштаи феъл: *омад+у+рафт, гуфт+у+шунид, рафт+у+омад, дод+у+гирифт*;

ё) пешоянд+асоси исм+у+асоси исм: *бо+ақл+у+хуш, бе+ақл+у+-аёл*;

ж) асоси замони ҳозираи феъл+у+исм: *пурс+у+нос*;

з) асоси гузаштаи ҳозираи феъл+у+исм: *дод+у+адл*.

Миёнванди арабии -ул-:

асоси исм+ул+асоси исм: *байт+ул+эхзон, акс+ул+инқилоб, акс+ул+ҳаракат, дор+ул+ахлоқ (ҳабсхона), шайх+ул+ислом*.

Миёнванди арабии -ал-:

асоси зарф+ал+асоси сифат: *байн+ал+милалӣ, байн+ал+халқӣ, байн+ал+авом.*

Пешванди –но-:

асоси исм+но+асоси замони ҳозираи феъл/пасванд: *назар+но+гир, дил+но+писанд, ӯҳда+но+баро+ёна, дил+но+чӯ, гап+но+фаҳм, ранг+но+карда.*

Пасванди -а-:

- а) асоси сифат+а+асоси исм: *гирд+а+рӯй, миён+а+сол;*
- б) пешоянд+асоси исм+а+пешоянд+асоси исм+а: *бе+роҳ+а-бе+роҳ+а;*
- в) асоси сифат+а+асоси сифат: *гирд+а-гирд+а;*
- г) асоси замони гузашта+а+асоси замони ҳозираи феъл+пасванд: *рафт+а+рав+он;*
- ғ) асоси зарф+а+асоси исм: *ҳозир+а+замон.*

Пешванди –ме-:

- а) асоси исм+шумора+ме+сифати феълӣ: *дил+пур+ме+шудагӣ;*
- б) асоси исм+ме+сифати феълӣ: *об+ме+кашондагӣ.*

Пасванди –она-

асоси исм+она+асоси исм: *шаб+она+рӯз.*

Пасванди –ина-:

асоси сифат+ина+асоси исм: *қоқ+ина+рӯ, зард+ина+мӯй.*

Пешоянди –ба-:

асоси исм+ба+асоси исм: *даст+ба+гиребон, рӯ+ба+рӯ, дар+ба+дар, даст+ба+даст;*

Пешоянди –дар-:

асоси исм+дар+асоси исм: *по+дар+ҳаво, чаим+дар+роҳ.*

Забоншинос Ш. Бобомуродов дар «Луғати калимасозии забони тоҷикӣ» қайд мекунад, ки: «Дар забони тоҷикӣ теъдоди калимаҳои мураккаби аз ду реша сохташуда хеле зиёд мебошад, ки онҳо асоси калимаҳои мураккабро ташкил медиҳанд. Калимаҳои, ки аз се реша сохта шудаанд, нисбатан

махдудтар буда, аз чор реша сохтани калимаҳои мураккаб кам аст. Аз панҷ реша сохтани калимаҳои мураккаб ба назар намерасад» [138].

2.1.3. Воситаҳои морфологии мураккабсозии калима дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ

Калимаҳои мураккаби забони англисӣ аз рӯйи хусусияти морфологӣ, сохторӣ, семантикӣ, алокаи байни ҷузъҳо ва дигар хусусиятҳо сохта мешаванд. Пайвастшавии морфологии таркибҳо, ки воҳидҳои мураккабро ташкил медиҳанд, ҳамчун воҳиди яклухт шакл гирифтаанд ва дорои як парадигма мебошанд. Мувофиқи роҳу воситаҳои мураккабсозии калима дар забони англисӣ, ки аз тарафи забоншиносони машҳур таҳқиқ шудааст, мо низ оид ба ин масъала таснифоти худро аз ҷиҳати морфологӣ ба таври умумӣ ба роҳ мемонем.

Ҳангоми аз рӯйи мансубият ба ҳиссаҳои нутқ гурӯҳбандӣ кардани калимаҳои мураккаб, ғайр аз вожаи ба вучуд омада, инчунин ҷузъҳои он аз нигоҳи ҳиссаҳои нутқ низ ба назар гирифта мешаванд. Калимаҳои мураккабер, ки ба воситаи васл шудани ҳиссаҳои нутқ сохта шудаанд, ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст: 1) исмҳои мураккаб; 2) сифатҳои мураккаб; 3) феълҳои мураккаб; 4) ҷонишинҳои мураккаб; 5) шумораҳои мураккаб; 6) зарфҳои мураккаб; 7) пешояндҳои мураккаб; 8) пайвандакҳои мураккаб. Дар навбати худ ҳар яке аз ин калимаҳои мураккаб вобаста ба воситаи пайваст шудани ҷузъҳояшон ба зергурӯҳҳо ҷудо карда мешаванд, ки дар мисолҳои зерин ба мушоҳида мерасанд.

Исмҳои мураккаб:

а) исм+исм: *dress-coat* – нави либоси мардонаи театрӣ; *churchyard* – замини гирду атрофи калисо, гӯристон (дар назди калисо);

б) сифат+исм: *darkroom* – торикхона (суратгирӣ); *long-bow* – камонгӯлак, камони калон;

в) феъл+ исм: *bakehouse* – нонвойхона; *knit-work* – бофандагӣ;

г) зарф+исм: *outfield* – *заминҳои берунӣ*; *downtown* – *маркази шаҳр*;

ғ) зарф+фeyл: *uptake* – *болокашӣ, дудкаш*; *output* – *истеҳсол, маҳсулот*;

д) исм+зарф: *voice-over* – *овози паси сахна*; *dug-out* – *заврақи якпорча, заминкан* ва ғ.

Сифатҳои мураккаб:

а) исм+сифат: *letter-perfect* – *комилан дуруст*; *lip-deep* – *дурӯя*;

б) исм+сифати феълии I: *heartrending* – *дилозор*; *epoch-making* – *таърихсоз*;

в) исм+сифати феълии II: *pigheaded* – *якрав*; *weather-stained* – *рангпарида*;

г) сифат+сифати феълии II: *red-handed* – *бо дастони огушта ба хун*; *cold-livered* – *ором*;

ғ) зарф+сифати феълии I: *ever-growing* – *мунтазам афзоянда*; *long-lasting* – *давомнок*;

д) сифат+сифат: *blue-green* – *кабуду сабз*; *starry-yellow* – *зарди ситорагӣ* ва ғ.

Зарфҳои мураккаб:

Зарф (the adverb) дар ҳар ду забон ҳиссаи мустақили нутқ буда, тарзу ҳолат (manner), миқдору дараҷа (degree), макон (place), замон (time), сабаб (cause, reason), мақсад (aim)-и амалро мефаҳмонад ва ба саволҳои чӣ хел?, чӣ гуна?, чӣ тарз?, чӣ тавр?, (how?, in what manner?), то кадом андоза? (in what degree?) дар кучо? (where?), кай? (when?), аз чӣ сабаб? (why?), бо чӣ мақсад? (why?) ҷавоб мешавад. Ба ақидаи А.И. Каменский ва И.Б. Каменская: «Зарф он ҳиссаи нутқест, ки аломати амал ё ин ки ҳолати иҷроиши онро ифода мекунад ва феълро муайян намуда, чӣ хел, дар кучо, кай ва чӣ тарз ба вуқӯъ омадани амалро нишон медиҳад [42].

а) зарфҳои мураккаби сохта: *sweet-temperedly* – *гуворо, хуштабиат*; *headstrongly* – *якрав*; *absent-mindedly* – *парешон*;

б) зарфҳои мураккаби ғайримуштак: *crosslegs* – турквор нишастан (пойро болои пой мондан); *first-hand* – аз дасти аввал ва ғайра.

Зарфҳои мураккаб – (Compound adverbs) бо роҳи илова шудани ду реша ва ё такрорёбии ду калима ба амал меоянд.

Мисол:

Sometimes – (some+time+suffix “s”) – баъзан;

Outside – (out+side) – берун, кӯча;

Elsewhere – (else+where) – ягон ҷой;

Meantime – (mean+time) – ҳамзамон;

Inside – (in+side) – дохил;

Downstairs – (down+stairs) – поён ва ғ.

Феълҳои мураккаб ва таркибӣ:

а) зарф+феъл: *overtake* – расидан/ва ба пеш гузаштан; *outsit* – бештар аз дигарон/вақти таъиншуда нишастан;

б) феъл+зарф: *check-off* – нигоҳ доштани маош; *look out* – ҳушёр будан;

в) исм+феъл: *brainwash* – ташвиқоти ақида кардан; *backslide* – рӯ гардондан (аз мазҳаб ва ғ.);

г) сифат+феъл: *dry-clean* – хушкашӯи кардан; *blacklist* – исми касеро ба рӯйхати сиёҳ ворид кардан ва ғ.

Ҷонишинҳои мураккаб:

а) ҷонишин+one: *someone* – касе; *anyone* – ҳар кас; *everyone* – ҳама;

б) ҷонишин+body: *somebody* – касе; *nobody* – ҳеч кас;

г) ҷонишин+thing: *something* – чизе; *everything* – ҳама чиз;

ғ) решаи ҷонишин+self/selves: *myself* – худам; *yourself* – худатон/худат; *themselves* – худашон; *ourselves* – худамон ва ғайраҳо.

Шумораҳои мураккаб ва таркибӣ:

Sixty-two – шасту ду – 62; *twenty-two hundred* – дусаду бист – 220; *one hundred thirty-five* – як саду сиву панҷ – 135; *five million and seven* – панҷ миллиону ҳафт – 5,000,007; *three hundred forty thousand and nine hundredths*

– *cesadu* чил ҳазору аз даҳ нух – 340,000.09; *one hundred eighty-one and three hundred seventy-five thousand* – як саду ҳаштоту як ҳазору аз сад *cesadu* ҳафтоту панҷ – 181.375 ва ғайра.

Пешояндҳои мураккаб ва таркибӣ:

Пешояндҳои мураккаб: *upon* – ба, нисбат ба; *within* – дар, дар дохили; *before* – пеш аз; *throughout* – аз байни; *beside* – ба ғайр аз; *without* – бе ва ғайра;

Пешояндҳои таркибӣ: *in front of* – дар рӯ ба рӯи, *because of* – аз сабаби, *on behalf of* – аз номи; *instead of* – ба ҷои; *on top of* – ғайр аз ин ва ғайраҳо.

Пайвандакҳои мураккаб:

Because – чунки; *before* – пеш; *wherewith* – дар натиҷаи ва ғайраҳо.

Аз ҷиҳати морфологӣ дар забони муосири англисӣ мураккабсозии калима бештар хоси исму сифатҳо ва баъдан хоси зарфҳо, феълҳо ва ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ мебошанд. Таҳқиқи роҳу воситаҳои мураккабсозии калима барои дуруст ба роҳ мондани тарҷумаи ба матн мувофиқи калимаву ибораҳо аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ хеле зарур аст. Зеро дар раванди мураккабшавӣ калимаҳои сода дар ҳолати ба калимаи мураккаб гузаштан метавонанд мазмуни аслии худро тағйир диҳанд ва ё ба маънои дигар соҳиб гарданд. Аз ин рӯ, ҳар як забонмӯз ва тарҷумон бояд бо калимаҳои мураккаб, ибораҳо ва дигар воҳидҳои луғавии забони асл ба дараҷаи зарурӣ ошно бошад.

Воситаи мураккабсозии калима бо хусусияти морфологӣ усули калимасозист, ки васл шудани ду ва зиёда калимаҳоро дар бар мегирад, ки дар натиҷа новобаста аз мансубияти ҷузъҳо ба ҳиссаи нутқи муайян як ҳиссаи нутқи дигар ба амал меояд. Ин назария дар мисолҳои зерин ба таври комил ба мушоҳида мерасад. Ба калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ, ки як ҳиссаи нутқро ифода мекунанд, исмҳои мураккаб, сифатҳои мураккаб, шумораҳои мураккаб, ҷонишинҳои мураккаб, зарфҳои мураккаб ва нидоҳои мураккаб метавонанд мансуб бошанд. Феълҳо дорои маъноҳои луғавӣ,

грамматикӣ ва тобишҳои услубӣ буда, аз рӯйи сохт гуногун мешаванд, аммо аз рӯйи қоидаҳои муайян сохта шуда, ба феълҳои сода, сохта ва таркибӣ (таркибии феълӣ ва таркибии номӣ) гурӯҳбандӣ мегарданд.

Исмҳои мураккаб. Исмҳои мураккаб дар забони тоҷикӣ хеле инкишофёфта буда, дорои намудҳои гуногун мебошад. Онҳо аз лиҳози таркиб метавонанд, ки ба гурӯҳи исмҳои мураккаби бевосита (*саранҷом, корхона*), бо изофа сохташуда (*сарулибос, Конибодом*), бо такрори исмҳо ва бо ёрии пасвандҳои *-а -ак* (*шар-шара, гир-гирак*) ва ба воситаи дигар унсурҳои морфологӣ сохташуда дохил шаванд.

а) исм+исм: *шер+бача, чақ-чақ, рухсат+нома, тиқ+тиқ, тӯй+хона;*

б) сифат+исм: *гирд+об, нав+баҳор, зард+олу, бой+зан;*

в) шумора+исм: *чор+ноя (миз), сад+сола (аср); як+тан, як+ҷон;*

г) исм+асоси замони ҳозираи феъл: *ҷома+фурӯш, моҳи+паз, ғам+хор (ғам хӯрдан), миён+банд, тамошо+бин;*

ғ) исм+асоси замони гузаштаи феъл: *ҷамъ+омад, сар+омад.*

Сифатҳои мураккаб. Сифатҳо дар забони тоҷикӣ мавқеи хосро ишғол мекунад. Сифатҳои мураккаб бо ёрии васлшавии калимаҳои мустақил (исм, сифат, зарф, асосҳои феъл ва сифати феълӣ) сохта мешаванд. Онҳо аз рӯйи сохтор гуногунанд ва дар баробари калимаҳои мустақилмаъно, инчунин пасвандҳо низ илова карда мешаванд.

а) исм+сифат: *нук+борик, даст+кушод, тиреза+монанд, қад+баланд, рӯй+рост;*

б) сифат+исм: *баробар+ҳуқуқ, сиёҳ+чехра, хуш+дил, миёна+қад;*

в) исм+сифати феълӣ: *ҷафо+дида, ранг+парида, мусодира+шуда, сар+қӯбида, фиреб+хӯрда;*

г) зарф+исм: *пур+даҳшат, пур+хоб, пур+хатар, сер+об, сер+кор;*

ғ) исм+асоси замони ҳозираи феъл: *тамасхур+омез, рӯй+мол, фараҳ+бахш, намоз+хон, меҳмон+навоз;*

д) сифат+асоси замони гузаштаи феъл: *нав+баромад, кавкази+дӯхт, даст+дӯхт, ним+дошт.*

Шумораҳои мураккаб. Ададҳои, ки аз ду реша сохта шудаанд, шумораҳои мураккабанд. Онҳо барои ифода кардани миқдор (*дах-бист*), андоза (*якта-нимта*) ва муайян намудани синну сол (*чордахсола*) хизмат мерасонанд. Дар забони тоҷикӣ шумораҳои мураккаб даҳиҳо (*дувоздах, ҳафт(б)дах*) ва садҳо (*дусад, панҷсад, нӯҳсад*) ба ҳисоб мераванд. Ғайр аз ин, шумораҳои сода дар шакли такрор бо пайвасти гардидани пасвандҳо ба шумораҳои мураккаб табдил меёбанд (*дуто-дуто, даҳто-даҳто*). Дар шакли такрор омадани шумораҳои содаро, ки дар натиҷа шумораи мураккаб ба амал меояд, ба таври пайвасти ва тавассути нимтире навишта мешаванд:

- а) шумора+нимтире+шумора: *як-ду, ду-се, се-чор, даҳ-понздаҳ, як-бист;*
- б) шумора+шумора: *аз ёздаҳ то нӯздаҳ (ёздаҳ, дувоздах...чордах...нӯздаҳ) ва аз дусад то нӯҳсад (ду+сад, се+сад...шаш+сад...нӯҳ+сад), чор+як, даҳ+як;*
- в) шумора+ҷонишин: *як+чанд, ду+чанд, даҳ+чанд;*
- г) шумора+то+шумора+то: *як+то-ним+то, се+то-чор+то, як+то+як+то, як+то-ду+то;*
- ғ) шумора+шумора+то: *ду-се+то, шаш-ҳафт+то, даҳ-бист+то;*
- д) исм+исм: *тӯқуз-тӯқуз, дона-дона, даста-даста, гузар-гузар;*
- е) шумора+исм+пасванд: *шонздаҳ-ҳафтдах+сол+а, дувоздах+сол+а, сад+сол+а, ҳазор+сол+а;*
- ё) шумора+исм+а: *се+кас+а, даҳ+кас+а, ду+асп+а, чор+даст+а, се+рӯз+а.*

Ҷонишинҳои мураккаб. Ҷонишин яке аз ҳиссаҳои мустақили нутқ буда, ба вазифаи исм, сифат, шумора ва зарф низ меояд. Ин ҳолатро дар раванди таҳлили морфологӣ чумла мушоҳида кардан мумкин аст. Ҷонишинҳои мураккаб дар забони тоҷикӣ ба миқдори хеле кам ба назар мерасанд.

- а) ҷонишин+решаи сифат: *ҳам+дигар;*
- б) шумора+решаи сифат: *як+дигар;*

в) чонишин+решаи шумора: *ҳар+ду*;

г) чонишин+чонишин: *ҳам+чунин, ҳам+чунон, ин+чунин, он+чунон, ин+чониб, он+чониб.*

Феъл аз лиҳози маъно ва шаклу сохтор мураккабтар буда, аз дигар ҳиссаҳои нутқ фарқ мекунад. Сохти феъл дар забони тоҷикӣ нисбат ба забони англисӣ каме фарқкунанда аст. Аз ҷиҳати сохт феълро Б. Ниёзмӯҳаммадов ба **сода** ва **мураккаб** тасниф кардааст. Ӯ қайд мекунад, ки феълҳои сода аз як реша таркиб ёфтаанд (*менавохт, мерақсиданд*) ва ду хел мешаванд: 1) онҳое ки аслан феъл мебошанд (*рафтан-рав, хондан-хон*) ва 2) онҳое ки аз исм ё сифат сохта шудаанд (*хоб-хобидан-хобон, электрик-электронидан*). Феълҳои мураккаб, дорои зиёда аз як реша буда (*гулзор шуда буд, зулм медиданд*) аз ҷиҳати мазмун ва вазифа ба ду гурӯҳи калон ҷудо мекунанд: 1) феълҳои мураккабе, ки аз сохтани калимаи нав (луғати нав) ба вуҷуд омадаанд (*фурӯ рафтан, гӯш кардан*) ва 2) феълҳои мураккабе, ки шаклҳои гуногуни айни феълро нишон медиҳанд (*рафта будам, омадан гир*) [70, 3]. Аммо қайд кардан ба маврид аст, ки дар забони тоҷикӣ ин таснифот дар миёнаҳои қарни гузашта ба амал омада, то ин дам мавриди тағйирот қарор гирифтааст. Аз ин ҷиҳат, М.Н. Қосимова феълҳоро аз ҷиҳати сохт ба гурӯҳҳои **сода** (*гуфтан, дидан*), **сохта** (*хушикидан, талабидан*) ва **таркибӣ** (*фаромӯш кардан, пинҳон кардан*) ҷудо мекунад [57, 175]. Таснифоти мазкур ба меъёрҳои грамматикӣ забони тоҷикӣ мувофиқ мебошанд, зеро феълҳое, ки бо ду калима сохта шудаанд, ба гурӯҳи феълҳои таркибӣ дохил кардан мумкин аст.

Зарфҳои мураккаб. Зарф яке аз ҳиссаҳои нутқест, ки бе донишани паҳлуҳои гуногуни он ва нозуқиҳои хоси забон бо он сару кор доштан мушқил аст. Он чун ҳиссаи мустақили нутқ вазъиятҳои гуногуни ба вуқӯ омадани амал ё дараҷаи аломатро ифода мекунад. Аз ин рӯ, зарф ҳамеша тобеи феъл ё сифат мебошад [94, 16]. Қолабҳои мураккабсозии зарфро метавонба таври зайл гурӯҳбандӣ кард:

а) исм+асоси замони ҳозираи феъл+пасванд: *табассум+кун+он, навозиш+кор+она, роҳ+рав+он, чақ-чақ+кун+он, зам+хор+она (меҳрубонӣ – зам хӯрдан), ҷон+сипор+она;*

б) шумора+калима/пасванд: *як+бор+а, як+зайл, чор+хез, чор+зону, ду+зону, ним+рӯз+ӣ;*

в) зарф+зарф: *ҷо-ҷо, бериҳа-бериҳа, оҳиста-оҳиста, пас+фардо, паре(р)+рӯз, гоҳ-гоҳ;*

г) сифат/ҷонишин+исм+пасванд: *хаста+ҳол+она, хуш+ҳол+она, бечора+ҳол+она, худ+бовар+она;*

ғ) шумора+шумора: *як-як, ду-ду, гурӯҳ-гурӯҳ, села-села,*

Нидоҳои мураккаб. Нидо яке аз ҳиссаҳои номустақили нутқ буда, барои ифодаи ҳиссиёту ҳаяҷон ва ҳангоми мурочиат, даъват ва дар нутқ барои ибрози эҳсоси ҳайрат, афсӯс ва хушнудӣ корбаст мешавад. Нидоҳои мураккаб низ монанди ҷонишинҳо дар забони тоҷикӣ ками дар кам вучуддоранд, аммо ҳангоми такроран тавассути нимтире навишта шудани онҳо метавон гуфт, ки шакли калимаи мураккабро мегиранд.

Нидо+нимтире+нидо: *ҳай-ҳай, баҳ-баҳ, бай+бай, вай-вай.*

Аз лиҳози сохтор ба ғайр аз мансубияти калимаҳои мураккаб ба ҳиссаҳои нутқ, инчунин дигар хусусияти сохтори онҳо ба назар мерасанд, ки ҳар яки ин вожаҳои мураккаб ба ин ё он ҳиссаи нутқ тааллуқ дошта, маънои хоси худро доранд. Онҳо метавонанд аз рӯи аломатҳои пайвастананда, такрори калима ва ба таври омехта сохта шаванд. Инчунин дар забони ҳозираи тоҷикӣ намуди муосири калимаҳои мураккаб ба мушоҳида мерасанд, ки онҳоро бештар дар рӯзномаҳо, ахбор, номи баъзе аз корхонаҳо ва дигар сохтору расонаҳо вохӯрдан мумкин аст.

2.1.4. Вижагиҳои хос ва монанди мураккабсозии калима дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ

Таҳқиқи назарияи мураккабсозии калима дар забоншиносӣ падидаи нав нест. Новобаста аз ин, ҳанӯз назарияи муназзами мураккабсозии калима

вучуд надорад. Усулҳои ягонаи таҳқиқи мураккабсозии калима то ба ҳол дақиқ муқаррар ва қонуниятҳои умумии онҳо муайян нашудааст. Ақидаҳои мухталифи олимони забоншинос оид ба ин масъала гувоҳи гуфтаҳои боло мебошанд. Дар забони муосири англисӣ мураккабсозии калима аз ҷиҳати морфологӣ бештар ҳоси исму сифатҳо ва баъдан ҳоси зарфҳо, феълҳо ва ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ мебошанд. Усули морфологии калимасозӣ дар забони англисӣ яке аз усулҳои маъмули калимасозӣ ба шумор меравад. Ба ин усул механизмҳои гуногуни калимасозӣ, аз қабилҳои мураккабсозии калима, тағйирёбии решаи калима, аффиксатсия, кӯтоҳсозӣ, аббревиатураҳо ва дигарҳо дохил мешаванд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар замони муосир омӯзиш ва таҳқиқи хусусияти лингвистии воҳидҳои мураккаб ва таркибии ҳоси забони англисӣ аз нигоҳи тадриси забон, алаҳхусус раванди тарҷума аҳамияти хоса дорад.

Аз рӯйи якҷанд хусусиятҳои сохторӣ-семантикӣ калимаҳои мураккаби ҳоси забони англисиро ба гурӯҳҳои зерин тасниф кардан мумкин аст:

Вобаста ба алоқии байни ҷузъҳои асосии калимаҳои мураккаб

а) усули такрори калима: калимаҳои мураккабе, ки тавассути такрор шуда омадани ҷузъи калима сохта мешаванд. Мисол, (reduplication): *fifty-fifty; goody-goody; pooh-pooh; hush-hush* ва ғайраҳо.

б) ба воситаи такрори калима бо тағйир додани овоз. Калимаҳои мураккабе, ки ё ҳамсадоҳои аввали ҷузъҳо якхелаанду садонокҳои гуногун доранд ва ё ҳангоми сохта шудани калимаи мураккаб ҳамсадои аввалашон тағйир меёбад. Мисол, *pit-a-pat/pit-pat; wishy-washy; hurdy-gurdy; willy-nilly; pitter-patter* ва ғайраҳо.

Вобаста ба намуди ҷузъҳои калимаҳои мураккаб

а) калимаҳои мураккаби асли тавассути якҷоя кардани решаҳо ё шаклҳои калидии калимаҳои мустақилона истифодашаванда бо ёрии аломати махсуси васлкунанда ё ин ки бе он сохта мешаванд. Мисол, *makepeace-миёнарав, оштидеҳ; sea-going – сафари дур (дар кишти); stage-manager – сахнаоро, коргардон* ва ғайраҳо.

б) калимаҳои мураккаби сохта аз калимаҳои мураккаби асли тавассути решаи калимасоз ва хусусияти ҷузъи асосии дуум фарқ мекунад. Ҷузъҳои онҳо мустақилияти грамматикӣ худро гум мекунад ва таркиби як калима, яъне решаи калимасозии он кӯтоҳ мешавад. Мисол, *good-humored* – софдил; *pre-establish* – пешакӣ барпо кардан; *story-teller* – достонсӯ; *south-easterly* – аз/ба сӯи ҷанубу шарқӣ ва ғайра;

Сохторҳои мураккаби атрибутивӣ забони англисӣ. Омехташавии синтаксисӣ ба яклухт шудани кулли ҷумла оварда мерасонад: *thesee-no-evil attitude* – муносибати надидам ва нашунидам; *a money-or-your-life demand* – талаботи пул ё ҳаёт. Калимаҳои мураккабро, ки бо фишурда шудани ибора ва ҷумлаҳо дар натиҷаи ҷойивазкунии синтаксисӣ бе тағйир ёфтани ҷузъҳои онҳо сохта мешаванд, барои кӯтоҳбаёнӣ компрессивҳо (compressions) ё худ «фишурдаҳо» номидан мумкин аст.

Компрессивҳо ё худ сохторҳои мураккаби атрибутивӣ хоси забони муосири англисӣ мебошанд. Онҳо зоҳиран ба ибораҳо монанд буда, дар матн ҳамчун чанд воҳиди графикӣ ташккул меёбанд, вале ҳамчун як воҳиди луғавӣ ҷудогона, яъне калима, баррасӣ карда мешаванд. Онҳо дар дохили матн шаклан ба ҷумла шабоҳат доранд, аммо аз рӯи маъно вожаи мураккаб ба ҳисоб мераванд. Мисол, *do-it-yourself principle* – қоидаи «худ иҷро кун», *stay-slimdiet* – парҳезии «қомати мавзун», *stay-at-home voter* – овоздеҳи «дар хона монда». Вазифаи компрессивҳо маҳдуд аст ва дар бештари мавридҳо маҳсули эҷоди худи муаллиф дар ин ё он матн мебошанд, ки барои мақсади мушаххас сохта мешаванд ва ин сохторҳои мураккаб дар луғатҳо ба мушоҳида намерасанд.

Тибқи ақидаи П.В. Сарёв калима-ибораҳо сохторҳои мебошанд, ки миёни ҷумла ва калима меистанд. Аз рӯи сохтор онҳо ҷумла мебошанд, вале аз рӯи вазифа ва маънояшон воҳиди мураккаби луғавианд. Мисол, *The baby was eight month old, and he was at the crawling stage and the looking-about stage and putting-things-into-his-mouth stage*. Ибораи *putting-things-into-his-mouth*

аз рӯйи шакл сохтори синтаксисии *феъл+пуркунандаи бевосита+зарфи макон* буда, аз рӯйи вазифа – калимаи мураккаб мебошад [101, 8].

Воситаҳои дигари мураккабсозии калима дар забони англисӣ

а) калимаҳои мураккаби тақлиди овозӣ (тақлиди садо ё овозҳои ҳайвонот): *cock-a-doodle-doo; cock-a-hoop*. Албатта, на ҳамаи калимаҳои, ки ба ин гурӯҳ тааллуқ доранд мураккабанд.

б) калимаҳои мураккабе, ки чузъи якумашон кӯтоҳ карда шудааст/ихтисораҳо: *h-bag (hand-bag) – чузвдони дастӣ; G-man (Government-man) – корманди Агентии Марказии Таҷсиси ИМА (дар нутқи гуфтугӯии амрикоӣ); ABC-book – китоби алифбо; a-going – дар ҳаракат; T-shirt – пирӯҳан, зерпирӯҳан (остинкӯтоҳ); Xmas – иди мелодии масеҳӣ ва ғайра.*

Дар забони тоҷикӣ низ калимаҳои мураккаб мавҷуданд, ки вобаста ба хусусиятҳои грамматикӣ, лексикӣ, сохторӣ ва услубии забони тоҷикӣ сохта шудаанд. Дар ин гурӯҳ калимаҳои мураккабе ба мушоҳида мерасанд, ки ба воситаи пасвандҳои *-ӣ, -гӣ, -чӣ, -а, -ак, -акӣ, -он, -она, -анда* ва пешвандҳои *на-, но-, бе-* сохта мешаванд. Асоси сифатҳои омехтаро ибораҳо ташкил медиҳанд, ки бо ёрии пасванди *-ӣ* ва ё *-гӣ* сохта шудаанд. Мисол, *маҳфили дилхушӣ* (*дил+и+хуш*), *асбобҳои асрисангӣ* (*аср+и+санг*). Ҳамчунин ибораҳои ғайриизофӣ ва пасванди *-а*, сифатҳои мураккаб месозанд. Мисол, *хонаи якдара, ҳосили яксола* ва ғайраҳо. Дар қисме аз калимаҳои мураккаби омехтае, ки бо пасванди *-а* сохта шудаанд, ду решаи пасванди *-а-* пайваст мекунад. Мисол, *ҷомаи аз қаламӣ дӯхташуда* (*дӯхт+а+шуд+а*). Ҳар яке аз ин калимаҳои мураккаб, дар навбати худ ба ин ё он ҳиссаи нутқ тааллуқ доранд. Пасванди *-а* дар ин гурӯҳ ҳам исм ва ҳам сифатро месозад. Дар ин намуди мураккабсозии калима пасвандҳои *-ӣ* ва *-а* сермаҳсултаранд.

а) калимаҳои мураккабе, ки бо пасванди *-ӣ* сохта шудаанд: *амон-амон+ӣ, дунёдор+ӣ, халқпарвар+ӣ, хунрез+ӣ, сариполиз+ӣ;*

б) калимаҳои мураккабе, ки бо пасванди *-гӣ* сохта шудаанд: *ҷудокардамонда+гӣ, обмекашонда+гӣ, дилпурмешуда+гӣ, пинҳоншуда+гӣ, нимкоса+гӣ;*

в) калимаҳои мураккабе, ки бо пасванди *-а* сохта шудаанд: *кандашуд+а, дӯхташуд+а, овардашуд+а, зоратишуд+а, секас+а, ҷамъомад+а;*

г) калимаҳои мураккабе, ки бо пасванди *-ак* сохта шудаанд: *назарногир+ак, бетахтабанд+ак, байтбар+ак, лойхӯр+ак, майизкӯб+ак;*

ғ) калимаҳои мураккабе, ки бо пасванди *-он* сохта шудаанд: *ҷонкан+он, хабаргир+он, табассумкун+он, шилдирросзан+он, хирманкуб+он;*

д) калимаҳои мураккабе, ки бо пасванди *-она* сохта шудаанд: *форизбол+она, худбовар+она, дилтанг+она, гамхор+она, навозишкор+она, дилпур+она, собитқадам+она;*

е) калимаҳои мураккабе, ки бо пасванди *-анда* сохта шудаанд: *сӯрохкун+анда, ҳуҷумкун+анда, калонишав+анда, истисморшав+анда, ҳаракаткун+анда;*

ё) калимаҳои мураккабе, ки бо пешванди инкории *но-* сохта шудаанд: *гоҳ-но+гоҳ, хоҳ-но+хоҳ;*

ж) калимаҳои мураккабе, ки бо пешванди инкории *бе-* сохта шудаанд: *бе+тахтабандак, бе+гуфтугӯ.*

Мураккабсозӣ бо роҳи такрори калима. Усули такрори калима яке аз воситаҳои мураккабсозии калима ба ҳисоб меравад. Тавассути такрори калима дар ҷумла чанд хусусият ба монанди миқдору андоза, тарзи амал, сифат ва хусусияти шахсу ашё, вақту макон ва дигар аломатҳо муайян мегарданд.

а) такрори калимаҳои мекунаанд, ки миқдору андозаро ифода мекунаанд: *якто-якто, якта-якта, камтар-камтар, тараф-тараф, гузар-гузар, гурӯҳ-гурӯҳ, саф-саф, хӯша-хӯша, раста-раста, кӯча-кӯча, тӯқуз-тӯқуз, фавҷ-фавҷ;*

б) такрори калимаҳои мекунаанд, ки тарзи амалро ифода мекунаанд: *амон-амонӣ, тез-тез, чуқур-чуқур, оҳиста-оҳиста, пиёда-пиёда, тақ-тақ, гашта-гашта,*

гириста-гириста, қафо-қафо, зада-зада, қоҳ-қоҳ, дағар-дағар, тарсида-тарсида, хазида-хазида, ҳуқ-ҳуқ, базӯр-базӯр, баромада-баромада, лаптида-лаптида;

в) такрори калимаҳое, ки сифат ва хусусиятро ифода мекунанд: *калон-калон, баланд-баланд, гулдур-гулдур, пора-пора, рустӣ-рустӣ, майда-майда, ҷудо-ҷудо, гирда-гирда, зуд-зуд, пичир-пичир, тиқ-тиқ, сахт-сахт, шарт-шарт, зарур-зарур;*

г) такрори калимаҳое, ки вақтро ифода мекунанд: *гоҳ-гоҳ, аҳён-аҳён, ягон-ягон;*

ғ) такрори калимаҳое, ки маконро ифода мекунанд: *чо-чо, пеш-пеш, давр-давр, давр-давр, боло-боло, нӯг-нӯг, дарун-дарун, рӯ-рӯ, тағ-тағ, қад-қад;*

д) такрори калимаҳое, ки дар ҷумла аз рӯйи морфология вазифаи исм ё пуркунандаро иҷро мекунанд: *чақ-чақ, нӯшт-нӯшт, гур-гур, чир-чир, чир-чирак, ҳур-ҳур, шилдир-шилдир, пора-пора, гуж-гуж, пар-пар, гундор-гундор, пичир-пичир, абар-абар, ҳуқ-ҳуқ, қар-қар, шақар-шақар, паррон-паррон, ҷонам-ҷонам, гинг-гинг, бишкан-бишкан, гулдур-гулдур, гаргара, дағдаға, гулгула (гулгула).*

Калимаҳои мураккаби тақлидӣ-тасвирӣ. Калимаҳои мураккаби тақлидӣ-тасвирӣ вожаҳое мебошанд, ки барои тасвир намудани овози олами ҳайвоноту наботот, садои инсон, садои баъзе аз техникаҳо, садои боду ҳаво, ҳаракат ва ғайраҳо пешбинӣ шудаанд. Дар забони англисӣ низ ин гуна сохтори калимаҳои мураккаб ба назар мерасанд. Ин вожаҳои мураккаб баъзан бо айнан такрор шуда омадани калимаҳо тавассути нимтире (дефис), ё бе он дар шакли пайваст сохта мешаванд ва баъзан яке аз асосҳои калима ва ё умуман шакли худро иваз мекунад. Ҳамаи ин ҳодисаҳо ба ҳодисаи фонетикӣ тааллуқ доранд.

а) калимаҳои мураккаби тақлидӣ-тасвирӣ, ки калимаҳо айнан такрор шудаанд: *тақ-тақ, ҳур-ҳур, чаҳ-чаҳ, гар-гар, гулдур-гулдур, гулгула, ку-ку, гаргара, қоҳ-қоҳ, гур-гур, шилдир-шилдир, гурс-гурс, чир-чир, гуж-гуж,*

пичир-пичир, ак-ак, хуқ-хуқ, қар-қар, шақар-шақар, гинг-гинг, шарт-шарт, патар-патар, гув-гув ва ғайраҳо, ки ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби пайвасти тааллуқдоранд.

б) калимаҳои мураккаби тақлидӣ-тасвирӣ, ки решаи калимаҳо ва ё яке аз решаҳои он шакли худро тағйир медиҳад: *шав-шув, шав-шу, қасара-қусур, тақар-туқур, шарақ-шуруқ, қӣ-чу(кунон), шақар-шуқур, лам-лум, шатар-шутур, тапар-тупур*.

2.2.Таҳлили муқоисавии маъноии воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва таркибӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ

Мураккабсозии калима воситаи сермаҳсули калимасозии забони муосири англисӣ ба ҳисоб меравад, ки тавуссути он решаҳо бо ҳам пайвасти шуда, калимаи мураккабро ташкил мекунад. Тибқи маълумоти забоншиносон дар миёни калимаҳои нав ташаккулёфта калимаҳои сохта 37% ва калимаҳои мураккаб 63%-и тамоми калимаҳоро ташкил медиҳанд. Ин аз моҳияти маҳсули ин навъи калимасозӣ дар системаи калимасозии забони англисӣ далолат мекунад. П.М. Карашук қайд мекунад, ки: «Таҳқиқи мураккабсозии калима ҳамчун воситаи ташаккули воҳидҳои луғавии нав, қонуниятҳо ва маъноии онҳо дар забони англисӣ бағоят хос мебошад, чунки маҳсулан калимаҳои мураккаб фасеҳӣ ва тағйирпазирии системаи лексикӣ-семантикии забони англисӣ ва кӯшиш ба сарфанокӣ ва муассирии муайянро пурра тасвир мекунад» [44, 284].

Навъҳои гуногуни калимаҳои мураккаб ҳамчун сохтори маъноӣ мукамал мегарданд, ки ба унвони аз ҳам ҷудокунии предмет, раванд ва ё ҳодисаи ишорашуда хизмат мекунад. Барои он ки онҳо ба таври равшан гурӯҳи предмет ва аломатро дар алоҳидагӣ ишора менамоянд. Ҳангоми мураккабсозии калима ҳамчун маводи калимасоз решаҳои калима истифода мешаванд. Дар баъзе мавридҳо якҷоя шудани усули мураккабсозии калима ва

ташаккули калимаи нав ба амал меояд, ки дар натиҷа калимаи мураккаби нави ванддор пайдо мешавад, ки як мафҳуми тодро ифода мекунад. Мисол:

Old-fashioned [ˌəʊld'fæʃ(ə)nd] *adj.* – кӯҳнагароӣ, кӯҳнапарастӣ;

Threshing-machine ['θreʃɪŋməˌʃiːn] *n* – мошини хирманкӯб, галлапӯст кун;

Glass-blower ['glɑːsˌbləʊə] *n* – шишагар, шишасоз.

Бо вучуди ин, раванди ташаккули ин намуди калимаҳо, пеш аз ҳама, тавассути васлшавии асосҳо (*old+-fashion* ба *Old-fashioned*; *thresh+machine* ба *threshing-machine*; *glass+blow* ба *glass-blower* ва ғ.) сурат мегирад. Ҳамин тавр, дар калимаҳои мураккаб реша аломати асосии калимасозӣ ба ҳисоб меравад.

Дар баъзе ҳолатҳо муайян кардани хусусияти ташаккули калимаи мураккаб душвор аст. Таҳлили калимасозӣ барои дарки ин масъала равшанӣ меандозад. Чунончи, аз нигоҳи сохтори морфологии худ ин калимаҳои нав ба калимаҳои мураккаб (калимаҳои мураккаби сохта) тааллуқдоранд, гарчанде онҳо бо роҳи васлшавии решаҳо сохта нашудаанд. Мисол, калимаҳои *old+-fashion+ed*; *thresh+ing+machine*; *glass+blow+er* калимаҳои мураккаби сохта мебошанд. Чузъи дуҷуми калимаҳои мазкур сохта мебошанд. Инчунин калимаҳои низ вучуддоранд, ки чузъи аввалашон сохтаанд.

Воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ аз нуқтаи назари семантикӣ хеле мураккаб мебошанд ва барои тақвияти андешаҳои худ метавонанд чанд калимаро ҳамчун намуна мавриди таҳлил қарор дод:

Happy-go-lucky [ˌhæpɪgəʊ'lʌki] *adj.* – бепарво, беғам, фориғбол, беташивиш.

Калимаи мураккаби *happy-go-lucky* маънои *инсонӣ бепарворо* дорад, вале агар ба тарҷумаи таҳтуллафзии он назар кунем, он гоҳ тарҷумаи он “*хурсандӣ бирав барор*” тарҷума мешавад, ки маънои дуруст надорад. Маънои дурусти калимаи мазкурро дар забони тоҷикӣ дар нутқи гуфтугӯӣ бо ифодаи *хола беғам* низ ифода кардан мумкин аст.

Hole-and-corner [ˌhəʊlənd'kɔːnə] *adj.* – махфӣ, пинҳонӣ [140, 407].

Калимаи мазкур низ монанди мисоли боло аз нигоҳи сохтор назарфиреб буда, тарҷумаи таҳтуллафзии саҳеҳ нахоҳад буд. Мафҳуми чузъҳои ин

калимаи мураккаб нисбат ба тарҷумаи яклухти он ба кулӣ фарқ мекунад: *hole* [həʊl] *n* – сӯроҳ, ковокӣ; *and* [ænd] *prep.* – ва; *corner* [ˈkɔːnə] *n* – кунҷ → сӯроҳӣ ва кунҷ.

Истифодаи калимаҳои мураккаби забони англисӣ дар дохили зарбулмасалу мақолҳо мазмуну мухтавои онҳоро ҳангоми тарҷума метавонанд тамоман тағйир диҳанд. Мисол:

*A nod from a lord is a **breakfast** for a fool* – Ба аблаҳ салом диҳанд, намедонад ба кучо нишинад [140, 551].

Дар зарбулмасали мазкур калимаи мураккаби **breakfast** ҳан

гоми ифодаи маъноӣ ба забони тоҷикӣ аз байн рафта, бар ивази он калимаи *салом* истифода шудааст. Калимаи мазкур дар муодили русии ин зарбулмасал айнан тарҷума шудааст: *Для дурака кивок лорда, всё равно что завтрак* [128].

*Set a beggar on **horseback** and he'll ride to the devil* – Гадоро **рӯи хуш додӣ**, мерос даъво мекунад [140, 411].

Калимаи мураккаби **horseback** [ˈhɔːsbæk] *n* – пушти асп, камари асп дар таркиби зарбулмасали додашуда, дар рафти тарҷумаи маъноӣ аз байн рафта, бо ибораи **рӯи хуш додӣ** ифода гардидааст. Дар муодили якуми зарбулмасали номбурда дар забони русӣ ин калима айнан тарҷума шудааст ва дар тарҷумаи дуюм бо дигар маъно ифода гардидааст: *Посади нищего на коня, он и к самому дьяволу отправится / Посади свинью за стол, она и ноги на стол* [128].

Аммо дар баъзе ҳолатҳо баръакси гуфтаҳои болоро низ мушоҳида кардан мумкин аст. Мисол:

*Homer **sometimes** nods* – Ҳатто Ҳомер ҳам **гоҳе** дучори лағжиш мешавад, ё инсон ноқис аст [140, 551].

Дар ин мисол калимаи мураккаби **sometimes** [ˈsʌmtaɪmz] *adv.* – баъзан, гоҳ-гоҳ, гоҳе бо маънои аслии худ дар забони тоҷикӣ тарҷума шудааст. Аммо дар гунаи дигари тарҷума ба мафҳуми том *инсон ноқис аст* тарҷума шудааст,

ки инро бо зарбулмасали тоҷикии *моҳ ҳам бе айб нест* ифода кардан мумкин аст.

Бо вучуди он ки бо муодили дақиқи зарбулмасалҳои мазкур мисол оварда нашуда бошанд ҳам, вале мазмуни онҳо тавассути тарҷумаи тасвирӣ ифода гардидааст.

Ҳангоми ташаккулёбии калимаи мураккаб раванди ҷудокунӣ, саҳеҳкунӣ ё муайянкунии аломатҳои предмет ва ё ҳодиса иҷро мегардад. Илова бар ин, калимаҳои мураккаб ба монанди калимаҳои сохта ба гурӯҳи муайни семантикӣ дохил мешаванд. Мисол, дар калимаи *wide-eyed*, ки аз adjective+РП сохта шудааст, аз нигоҳи маъно ҷузъи якум мафҳуми ҷузъи дуюмро муайян мекунад. Яъне *чашии калон кушодашуда*. Ин гуна мисолҳо дар забони англисӣ хеле зиёданд: *empty-handed, rose-water, middle-edge, foul-mouthed, sore-faced*.

Дар мисолҳои боло мафҳуми ҷузъи дуюм аз тарафи ҷузъи якум муайян мегардад, ки аз асоси сифат сохта шудаанд. Ҷузъҳои мазкур аломати сохтори ба амал омада – калимаро дақиқ шарҳ медиҳанд. Ҳамзамон, калимаи нав бавучудомада ба гурӯҳи маъноии сифатҳои мураккаб дохил мешавад.

Сохтори калимаҳои мураккаби забони англисӣ нисбат ба маънои худ назарфиребанд. Аз мисолҳои таҳлилшуда маълум мегардад, ки тарҷумаи воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ танҳо бо таъя ба тарҷумаи мафҳумҳои ҷузъҳои калимаи мураккаб ғалат мебошад. Аз ин рӯ, онҳоро бояд таҳлил намуда, дар мувофиқат бо муҳтавои матни додашуда тарҷума кард.

2.2.1. Вижагиҳои сохторӣ-маъноии воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва таркибӣ дар забони англисӣ

Калимаҳои мураккаби забони англисӣ аз лиҳози муқоиса бо забони тоҷикӣ ва ҳалли проблемаҳои тарҷума аҳамияти хоса доранд. Воқеан, дар забони англисӣ як гурӯҳи калимаҳои мураккаб мавҷуданд, ки дар муқоиса бо забони тоҷикӣ бемуодил мебошанд. Дар адабиёти илмии назарияи тарҷума

дохил намудани як идда калимаҳои мураккаби забони англисӣ ба гурӯҳи лексикаи бемуодил собит гардидааст. Меъёри асосӣ ин аст, ки ин гуна калимаҳо «дар ҷумла дар якҷоягӣ ба вазифаи як аъзои ҷумла меоянд, ... онҳоро дар матни тарҷума ҳамчун муодил ва бе таҳвил (трансформатсия) ифода кардан ғайриимкон мебошад» [39, 106].

Бояд зикр намуд, ки бемуодилии гурӯҳи муайяни калимаҳои мураккаб дар ҳар як забон монанди дигар воҳидҳои забонӣ фарқунанда аст. Мисол, А.О. Иванов бемуодил будани калимаҳои мураккаби забони англисиро дар муқоиса бо забони русӣ баррасӣ намуда, ба ин гурӯҳ калимаҳои аз рӯи сохтор мураккабро дохил мекунад [39, 106]. Бемуодил будани калимаҳои мураккаби забони англисӣ дар муқоиса бо забони тоҷикӣ махсусиятҳои худро доранд. Табиист, ки гурӯҳи калимаҳои мураккаби забони англисӣ метавонанд дар забони тоҷикӣ мувофиқати сохторӣ ва муодили семантикии худро дошта бошанд [1, 177], алалхусус, агар ба гурӯҳи забонҳои аналитикӣ дохил шудани ҳар ду забон ба назар гирифта шавад. Ҳамин тариқ, намудҳои зерини калимаҳои мураккаби забони англисӣ дар муқоиса бо забони тоҷикӣ метавонанд бемуодил бошанд:

1. Исм+сифати феълии II (Participle II). Бояд қайд кард, ки дар забони англисӣ ин гуна калимаҳои мураккаб хеле маъмул буда, раванди инкишофёбии онҳо идома дорад: *browbeaten*, *country-made*, *weather-beaten*, *tin-plated*, *spike-guarded* ва ғ. Ин мисолҳо ба гурӯҳи калимаҳои сифатӣ (атрибутивӣ) дохил мешаванд ва баррасии онҳо дар якҷоягӣ бо калимаҳои муайяншаванда ба мақсад мувофиқ аст. Бе таҳвилҳои муайян тарҷума кардани ҷумлаҳои дорой ин навъ воҳидҳои луғавӣ ғайриимкон аст. Масалан: *browbeaten person* – шахси тарсонидашуда; *country-made shoes* – пояфзоли дар дохили кишвар истеҳсолишуда; *weather-beaten* – аз обу ҳаво азияткашида; *tin-plated vessel* – деги сафед; *spike-guarded walls* – деворҳои меҳкоришуда ва ғ.

Бояд қайд кард, ки калимаи «*made*» барои сохтани ин гурӯҳи калимаҳои мураккаб нисбатан серистеъмол аст ва метавонад бо шумораи зиёди вожаҳои дигар якҷоя омада, калимаҳои мураккаб созад, чунончи: *foreign-made, home-made, hand-made, man-made* ва ғ.

2. Сифат+исм+пасванди -ed: *hard-hearted (man)* – инсони сангдил, бераҳм, *good-natured (man)* – инсони некӯкор, *hard-featured (face)* – чеҳраи дуруштнамо, *square-shouldered (man)* – шахси китфони барҷастадошта, *sit cross-legged* – турквор нишастан (пойҳоро зери худ қат карда нишастан) ва ғ.

3. Калимаҳои мураккаби пешванддор: *a-begging* – садақанурсӣ, *re-exciting* – аз нав...галаёни пурталотум ангехтан, *re-entered* – дубора воридшуда, *re-established* – аз нав барқароршуда, *under-estimated* – ба таври ноқофӣ арзёбишуда.

4. Сифати мураккаб + сифати феълӣ бо илова кардани пасванди -ing (бо узви дуюми феъл): *inquisitive-looking (eyes)* – нигоҳи синчақорона; *foreign-looking (man)* – одами хориҷимонанд; *good-looking (man)* – одами хубнамо/хушандом; *fine-looking (man)* – одами хушсимо ва ғ.

Ҳангоми таҳлили гурӯҳҳои лексикаи бемуодили дар боло зикргардида бояд дар хотир нигоҳ дошт, ки на ҳамаи онҳоро ба гурӯҳи лексикаи бемуодил дохил кардан мумкин аст, зеро як гурӯҳи онҳо метавонанд дар забони тоҷикӣ муодилҳои худро дошта бошанд. Ҳангоми дар нутқи забони дигар ифода ёфтани онҳо метавонанд сохтори худро каме тағйир дода, хусусияти калимаи мураккаб доштани худро нигоҳ доранд ва дар луғатҳои ҳар ду забон инъикос гарданд: *half-comprehended (notions)* – тахминҳои ҳанӯз норавшан; *newly-risen (crescent)* – маҳтоби тулӯъкунанда; *the poor-house* – фақирхона; *headstrong (man)* – шахси гарданшах, яқрав; *hothouse* – кӯчатхона ва ғ. Бо вучуди ин, ҳангоми тарҷума дар вазъияти мушаххас дар матни муайян, ин гурӯҳ низ метавонад тағйироти услубиву сохториро ба миён орад. Аз ин рӯ,

метавон чанд мисолро ҳамчун намуна аз адабиёти бадеӣ таҳлил кард, ки ин иддаои моро сбит месозад:

1. *...still he looked preciously grim... and receiving the light of the fire on his granite-hewn features..., and in his great, dark eyes* (J.E., 114). - *Бо вуҷуди ин, чеҳрааш ҳамоно тираву дилгир боқӣ мондааст... зӯиё шарори аз хорасанги тарҳи рӯйи ӯ ва торикии чашмонаш бархоста алави оташдонро шӯълавар мекард* (Ҷ.Э., 128).
2. *...Men are hard-hearted, and kind angels only* (J.E., 16). - *... Шариранд одамон, аммо ятимакро ҳимоятгар* (Ҷ.Э., 20).

Аз мисолҳои боло маълум мешавад, ки хангоми тарҷумаи калимаҳои мураккаби забони англисӣ ба забони тоҷикӣ онҳо ба тағйироти гуногуни сохторӣ дучор мегарданд. Дар мисоли якум таҳвили грамматикӣ мушоҳида мегардад, ки дар натиҷа сохтори иборасе, ки ҳамчун калимаи мураккаб омадааст, тағйир ёфтааст. Дар раванди тарҷума ибораи *granite-hewn* аз муайянкунанда ба пуркунанда мубаддал гардида, маънои он васеътар ифода ёфтааст. Аз ин маълум мешавад, ки ҳодисаҳои фонетикии ихтисоршавӣ (эллипсис), ҳодисаи субстантиватсияшавӣ, супплетивизм дар забонҳои муқоисашаванда хеле фаровон ба мушоҳида мерасад.

Мисолҳои дигар:

1. *This was finally fortunate; the horse was re-established, and the dog was silenced with a 'Down, Pilot!'* (J.E., 98). – *Оқибат ҳама кӯшишиҳо муваффақона анҷом пазируфтанд: асп аз нав ба пой худ рост шуд, саз бошад, баъди фармони соҳиби худ: «Хомӯш Пилот!» ором гашт* (Ҷ.Э., 110).
2. *... Miss Miller occupied the foot of the table where I sat, and strange, foreign-looking, elderly lady, the French teacher, as I afterwards found, took the corresponding seat at the other board* (J.E., 37). – *Духтархонум Миллер дар охири ҳамон мизе ҷой ишғол карда, ки маро низ пиромуни он гунҷондаанд, хонуми солдидаи хориҷимонанд – тавре ки ман баъдтар*

фаҳмидам, омӯзгори забони фаронсавӣ, - паси мизи дигар нишаста буд (Ҷ.Э., 44).

Дар мисоли якум калимаи *re-established* дар алоҳидагӣ аз нав барқароршуда тарҷума мешавад, аммо дар ин ҷумла ҳам дар асл ва ҳам дар тарҷума ба маънои аз нав ба по хестани асп аз рӯйи замин ба кор рафтааст, ки мазмунан бо тарҷумаи алоҳидаи ин калима як хела мебошад. Аз нигоҳи синтаксис калимаи мазкур дар ҳар ду ҷумла ба вазифаи хабар омадааст.

Дар мисоли дуюм калимаи *foreign-looking* – хориҷимонанд аз нигоҳи синтаксис дар ҳар ду забон ба вазифаи муайянкунанда омадааст, аммо аз рӯйи сохтор каме фарқ дорад: сифат+исм+пасванди-ing – сифат+сифат.

Дар баъзе мавридҳо барои ифода кардани калимаҳои мураккаби забони англисӣ дар забони тоҷикӣ калимаҳои мураккаби аз рӯйи маъно ба ҳам наздик, вале дорои фарқияти сохториро интихоб кардан мумкин аст. Ба таври намуна метавон чанд мисолро аз назар гузаронид, ки аз аҳамият ҳолӣ нахоҳад буд:

1. *I discovered, too, that a greater pleasure, an enjoyment which the horizon only bounded, lay all outside the high and spike-guarded walls of our garden...* (J.E., 64). – Ман инчунин бо тамошои манзараи то уфуқ тӯлкашида, ки аз болои девори баланди мехкоришудаи боғамон ба дида мерасид, роҳати бениҳоят меёфтам ... (Ҷ.Э., 72).
2. ‘Well,’ I asked impatiently, ‘is not Mrs Reed a **hard-hearted**, bad woman?’ (J.E., 49). – Хайр, – беқаророна пурсидам ман, – магар хонум Рид зани бераҳму бадниҳод нест (Ҷ.Э., 56)?
3. *To be sure it is pleasant at any time...yet you know in **winter-time** one feels dreary quite alone in the best quarters* (J.E., 83). – Зиндагӣ ин ҷо, албатта, хушиҳои худро дорад. ...лекин айёми зимистон ҳатто дар кӯшики муҷаллал ҳам зиқ мешавӣ (Ҷ.Э., 93).

Бо вучуди баъзе ихтилофҳои сохтории исм+исм+пасванди-ed –исм+феъл калимаҳои мураккаби *spike-guarded* (англисӣ) – мехкоришуда (тоҷикӣ)

аз рӯйи маъно якхела мебошанд. Аз ҷиҳатҳои дигар низ ба ҳам мувофиқанд. Масалан, аз нигоҳи синтаксис (ҳам дар матни асл ва ҳам дар матни тарҷума) калимаи мураккаби дар боло зикргардида барои муайян кардани девор омадааст.

Калимаи *бераҳм* дар нутқи гуфтугӯии забони тоҷикӣ хеле серистеъмол мебошад. Аз ин лиҳоз, барои ифодаи ибораи англисии *hard-hearted* тарҷумон ин калимаро бамаврид истифода бурдааст, ки аз нигоҳи услуб низ дуруст мебошад. Ҳарчанд ин гуна калимаҳои мураккаби дорои сохтори *сифат+исм+насванди -ed –нешванд+исм* аз рӯйи сохтор каме аз ҳам фарқ доранд, вале аз ҷиҳати маъно якхела мебошанд. Бояд гуфт, ки калимаи *бераҳм* ҷузъи тобеъи ибораи *инсонӣ бераҳм, падари бераҳм* буда, ҷузъи асосии он (ашё, предмет) ихтисор шудааст. Ин ҳодисаи забониро лексикографи машҳури тоҷик В.А. Капранов дар мақолаи «Эллипсис в языке таджикско-персидской литературы» хеле хуб таҳлил намуда, қайд мекунад, ки ихтисоршавии ҷузъҳои воҳидҳои забонӣ – морфема, калима, ҷузъи ибора, аъзои ҷумла дар забонҳои хеш хеле равшан мушоҳида мешавад.

Ин ҳодиса ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ низ ҷой дорад. В.А. Капранов ихтисоршавӣ (афтидан, эллипсис)-ро ба эллипсиси мантиқӣ, калимагӣ, аъзои ҷумла ва эллипсиси овозӣ ҷудо кардааст [43, 15].

Дар мисоли сеюм, ғайр аз ихтилофоти сохторӣ ва наздик будани маъно, мувофиқати вазифаи синтаксисии воҳидҳои ҳам матни ЗА ва ҳам матни ЗТ мушоҳида мегардад. Ибораи *winter-time* ва *айёми зимистон* дар забонҳои муқоисашаванда ба вазифаи ҳоли замон меоянд.

Аз ин ҷо хулоса кардан мумкин аст, ки бемуодилии мисолҳои дар боло зикргардида нопурра мебошад.

Мавриди зикр аст, ки воҳидҳои луғавии мавриди назари мо аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ бо роҳҳои гуногун тарҷума карда мешаванд. Аз ҷумла ҳолатҳои тарҷумаи тасвирӣ низ ба таври фаровон ба мушоҳида мерасанд:

1. *Eliza, who was **headstrong** and selfish, was respected* (J.E., 10). – Чаро, масалан, ба Элоиза, ки **гарданишаху** худпараст аст... ҳама илтифотомез муомила мекунанд (Ҷ.Э., 13)?
2. *Scarcely less prominent was an ample cushioned **easy-chair** near the head of the bed, also white, with a **footstool** before it; and looking, as I thought, like a pale throne* (J.E., 9). – **Роҳаткурсии** нарми сафедчилд дар болосари кат, бо **курсичаи поймони** пешорӯяш, низ қариб ҳамин гуна возеҳ фарқ мекунад; ин роҳаткурсӣ дар назари ман кадом як тахти сафеди тахайюлие метофт (Ҷ.Э., 11-12).

Эҳтимолан, дар байни лексикаи бемуодили забони англисӣ калима-ибораҳои мураккаб гурӯҳи махсусро ташкил медиҳанд. «Ин намуд калима-ибораҳо нишондиҳандаи ҳамчояшавии калимаҳои препозитивӣ-атрибутивӣ мебошанд, ки аз рӯйи сохторашон ба ҷумла ё ибора монанд буда, дар ҷумла ҳамчун калимаи алоҳида ва дар аксари мавридҳо ба вазифаи муайянкунанда меоянд» [39, 107].

Ҳамин тавр, баъзе аз калимаҳои мураккаби забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ метавонанд бемуодил бошанд, вале аз сабаби дар баъзе мавридҳо аз рӯйи маъно мувофиқати ба ҳам наздик доштани онҳо, бемуодилии калимаҳои мураккаби ҷудогонаро нисбӣ номидан мумкин аст.

Тарҷумаи калимаҳои мураккаб ва калима-ибораҳои мураккаби забони англисӣ ба забони тоҷикӣ метавонад тавассути як қатор усулҳои тарҷумаи лексикаи бемуодил ва махсусан бо усули маъмули тарҷумаи тасвирӣ бо истифода аз таҳвилҳои грамматикӣ дар сохтори ҷумла ва баъзан бо роҳи калка сурат гирад.

Ҳангоми тарҷумаи калимаҳои мураккаб барои муваффақ шудан аз хусусияти худӣ матн метавон хуб истифода кард, то ки дар асоси он мафҳуми ин гуна воҳидҳои ғайримуқаррарии забони англисӣ дар матн дарк карда шуда, тарҷумаи воҳидҳо мукамал гардад.

2.2.2. Вижагиҳои сохторӣ-маъноии воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва таркибӣ дар забони тоҷикӣ

Усули маъноии калимасозӣ усулест, ки на сохтори овозии калимаҳои кайҳо мавҷудбударо, балки маънои онҳоро иваз мекунад. Ба ин усул васеъкунӣ ё коҳишдиҳии маънои калима, метонимия ва метафородохил мешаванд, ки намудҳои маҷозии забонианд. Тағйироти маъноие, ки дар дохили калима ба амал меояд, бо вусъат ёфтани маъноҳои нави калима асоснок карда мешаванд, ки дар раванди интиқоли ном аз як ашё ба ашёи дигар тавассути мутобиқат ва ё мавҷудияти алоқаи устувори байни онҳо ба амал меояд. Бо ин усули вусъатёбии маъно таҷдиди маъноии кулли калима ва васеъкунӣ ё маҳдудкунии маъно вобастагии зич доранд.

Васеъкунии маънои калима усулест, ки тавассути он гузариш аз мафҳуми маҳдуд ба мафҳуми васеъ ба амал омада, бо талафи унсурҳои маъноӣ алоқаманд аст. Интиқоли номҳо аз рӯйи мутобиқати аломатҳои зоҳирӣ, макон, шакли объект, таъм ва вазифаҳои иҷрошаванда, дар натиҷаи ба вучуд омадани ассотсиатсияҳои монанд ва образнок байни объекте, ки кайҳо номгузорӣ шудааст ва ё нав номгузорӣ карда мешавад, сурат мегирад. Ба гузарши гуногуни метафорӣ номгӯҳои дуҷумро, ки дар натиҷаи монандии вазифае, ки онҳо иҷро мекунад, низ дохил кардан мумкин аст.

Ҳангоми васл шудани ду калима (баъзан бо инфиксу аффиксҳо) вожаи мураккаб ба вучуд меояд, ки дорои маънои нав мегардад. Решаҳои калимаи мураккаби бавучудомада дар алоҳидагӣ маънои луғавӣ доранд. Ин гуна вожаҳо муносибати хешу табории шахс (*Фирӯза-хола, Ҳайдарқул-амак*), касбу кор ва шуғл (*Саидпаҳлавон, хизматгордухтар*), мавқеи инсон дар ҷомеа ва муносибати байниҳамдигарии онҳо (мавқеъ ва макон) (*бойзан, ятимбача, Ҳамшаҳр*), ҷою макон (*сафоратхона, беморхона*), дақиқият (*хонаҷой, пагоҳ-пешин*), тахмин (*якто-нимто, хоҳ-нохоҳ*), вақту замон (*навбаҳор, нимрӯзӣ*), ҳолати рӯҳӣ-ҷисмӣ (*дилсӯхта, хушҳол*), хислат ва хусусият (*дилсӯз, ҷаҳонтоб*), синну сол (*ёздаҳмоҳа, калонсол*), хусусиятҳои зоҳирӣ (*қадбаланд*,

зардмӯӣ) ва дигарҳоро ифода мекунанд, ки ҳар яке аз ин калимаҳо дар алоҳидагӣ маънои мустақили худро доранд. Аз рӯи маълумоти «Муқаддимаи лексикологияи забони адабии тоҷикӣ» калимаҳо аз рӯи маъно ба чор гурӯҳ тасниф шудаанд:

1. Калимаҳои ифодакунандаи зухуроти воқеӣ, предметҳо (*дафтар, стол, чаши*), амал (*хондан*), сифат (*хуб, бад*) ё ишора ба предметҳо, инчунин микдор ва аломати онҳо (*онҳо, бисёр, андак*);
2. Калимаҳое, ки байни калимаҳои гурӯҳи аввал робита барқарор мекунанд (*аммо, вале, лекин, ва, ба, то, ки*), яъне воситаи грамматикӣ мебошанд;
3. Калимаҳое, ки муносибати субъективии гӯяндаро ба ҳақиқати воқеӣ ибраз мекунанд (*ҳамин тавр, бале, баръакс, дар ҳақиқат, афсӯс*);
4. Калимаҳоеанд, ки ҳиссиёти зоҳирӣ ва ботинии гӯяндаро ифода мекунанд (*оҳ, воҳ, ура!*) [20, 16-17].

Мутобиқи таснифоти мазкур ба таври умумӣ, аз рӯи маъно, гурӯҳбандӣ шудани калимаҳои ҳам содаву сохта ва ҳам мураккабу таркибӣ ба чор гурӯҳи калон ба роҳ монда шудааст, вале мавзӯе, ки айни ҳол мавриди таҳқиқ қарор дорад, маҳз доир ба ифода кардани маъно бо калимаҳои мураккаб мебошад ва аз ин лиҳоз, таснифоти калимаҳои мураккаб аз рӯи маъно васеътар ба назар мерасанд:

- а) калимаҳои мураккабе, ки муносибати ҳешу табории шахсро ифода мекунанд: *Фирӯза-апа, Асо-ака, Анбар-хола, Наим-амак, Ҳайдарқул-тағо, духтархола, амакбача, амакзода, хешбача, модаршӯ, домодшаванда* ва ғайра;
- б) калимаҳои мураккабе, ки касбу кор ва шуғлро ифода мекунанд: *воқеанавис, шатранҷбоз, мевафурӯш, мардикор, боғбон, дарвозабон, Бобозаргар, фармондеҳ, Саидпаҳлавон, хизматгордухтар*, (як қатор калимаҳои архаистӣ: *пӯстҷаллоб, машкоб, машкобдухтар, машкоббача, миришаб, мактабдор, дастурхонҷӣ-ойим, Анвар-бек*), *ҳукуматдор, рангрез,*

моҳидорӣ, моҳипаз, гӯштингирӣ, дарсгӯӣ, дӯкандор, додхоҳ, Ғанӣ-мерган, тоқбуррӣ, гулбозӣ, дарбон, ошпаз, дойразан, нагоранавоз, Наим-командир, додхоҳ, сурудхонӣ, байтбарак, қиссагӯӣ, мевачинӣ, хартозӣ, ҳунаромӯзӣ, кашидадӯзӣ, хонагундорӣ, оббозӣ, мурдашӯӣ ва ғ.

Агар мо ба ҳайати ин гуна калимаҳо назар андозем, гуфта метавонем, ки дар ин роҳи калимасозӣ (мураккабсозии калима) мо мавқеи аффиксоидҳоро мушаххас ҳис мекунем. Аффиксоидҳо калимаҳое мебошанд, ки дар забон (нутқ) озодона истифода бурда мешаванд. Онҳо дар ташаккули калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ низ хеле фаъоланд: *шинос* → *адабиёт+шинос, хок+шинос, ситора+шинос; сер* → *сер+ғизо, сер+одам сер+маҳсул; кам* → *кам+ҳосил, кам+об, кам+хӯрок* ва ғ.

в) калимаҳои мураккабе, ки мавқеи инсон дар ҷомеа ва муносибати байниҳамдигарии онҳоро (статус) ифода мекунанд: *калоншаванда, аскарбача, камбагал, мансабдор, сардор, баландмартаба, бойбачча, гадодухтар, роҳгузар*, (як қатор калимаҳои архаистӣ: *қозикалон, пошобибӣ, пошиодухтар, бибиҳалифа, Ҷаббор-қӯрбошӣ, Дилором-каниз, мулло-поччо, Шавкат-афандӣ), Хоҷигадой, Муҳиддин-бой, шогирддухтар, шайхулисом, мактаббача, дӯстдошта, духтархонд, писархонд, духтаршаванда, муллобача, саҳроибача, ҳамсоязан, муллозода, валинеъмат, истисморшаванда, бекорхоҷа, меросхӯр, дӯкандор, мууроҷиаткунанда, номзад* ва ғайра;

г) калимаҳои мураккабе, ки ҷою маконро ифода мекунанд: *роҳрав, қаровулхона, пастхамӣ, ҷойхоб, таҳхона, тӯйхона, миёнҷо, милисахона, касалхона, духтурхона, сафоратхона, ҳабсхона, чорбоғ, қаҳвахона, даромад-баромад, болохона, дарвозахона, гармхона, меҳмонхона*, (як қатор калимаҳои архаистӣ: *қозихона, миришабхона, гарибхона, қӯйхона, элчихона, амлокдорхона*) ва ғайра;

ғ) калимаҳои мураккабе, ки саҳеҳиро ифода мекунанд: *пагоҳ-пешин, сиҳат-саломат, аспакӣ-аскарӣ, аскар-шабгард, посбон-милитсионер, ҷою-ҷойгаҳ,*

ҳунаромӯзӣ-дарздӯзӣ, дарун-берун, дарун-берун, курсӣ-стул, пеш-пеш, боло-боло, ҳама-ҳама, курта-якта, махфӣ-сиёсӣ, расмӣ-муқаррарӣ, сад-сад, фармон-фармон, чинӣ-қашқарӣ, рости-ороти, туркӣ-ӯзбекӣ, курта-эзор, оҳиста-секин, ака-ука, хона-қой, Когон-Самарқанд, аҳлу-аёл ва ғайра;

д) калимаҳои мураккабе, ки тахминро ифода мекунанд: *якто-дуто, ду-се, чор-панҷ, даҳ-бист, якта-нимта, гоҳ-ногоҳ, хоҳ-нохоҳ, имрӯз-пагоҳ, пага-фардо* ва ғайра;

е) калимаҳои мураккабе, ки вақту замонро ифода мекунанд: *навбаҳор, нимирузӣ, гоҳ-гоҳ, садсолҳо, имрӯз-пагоҳ, шабонарӯз, шабошаб, ҳозиразамон* ва ғайра;

ё) калимаҳои мураккабе, ки ҳолати рӯҳӣ-ҷисмиро ифода мекунанд: *фориғболона, худбоварона, лабташина, шикамгурусна, дилсӯхта, хушбахт, бадбахт, ҳастаҳол, осудаҳолона, дилтанг, дилхуш, хотирҷамъ, хушҳолона, дилхунук, шодком, рангпарида, тандуруст, фиребхӯрда, логарандом, нозукандом, ҷафодида, машаққатрӯзӣ, сарбаланд, шахишудамонда, сиёҳсар, шодком* ва ғайра;

ж) калимаҳои мураккабе, ки ҳислат ва ҳулуқатро ифода мекунанд: *талхзабон, шурапушт, бадҷаҳл, фармонбардор, дасткушод, ҷӯрабоз, тундмизоч, гӯсоламизоч, оташмизоч, шоирмизоч, иширатпараст, мансабпараст, шартакигӯӣ, худраъӣ, соҳибраъӣ, лагандбардорӣ, гапфаҳм, нуктасанҷ, рӯйрост, кӯҳнапарастӣ, бадрафторӣ, бадзот, банданавозӣ, меҳмоннавозӣ, ширинзабон, нозбардор, ширинкалом, оиладӯст, дурӯзгӯӣ, дурӯя, сархуш, бадрашк, пулдӯст, хайрхоҳ, арақхӯр, покдоман, пурдон, навозишкорона, софдил, бадқавоқ, нозуксанҷ, нозукадо, хушомадгӯӣ, поктабиатӣ, дилбардорӣ, мактабгурезӣ, каллаҳар, бадфеъл, якраҳа* ва ғайра;

з) калимаҳои мураккабе, ки синну солро ифода мекунанд: *яксола, ҳазорсола, чандрӯза, садсол, шонздаҳ-ҳафтдаҳсола, серӯза, се-чормоҳа, солхӯрда, наврас, навҷавон, чордаҳсола, калонсол, хурдсол, миёнасинн, чордаҳшаба* ва ғайра;

и) калимаҳои мураккабе, ки хусусиятҳои зоҳириро ифода мекунанд: *миёнақад, дарозрӯ, кулӯтариш, газгӯшт, ҳафтболор, қадбаланд, сиёҳчеҳра, бузриш, қаднаст, зардмӯй, мӯзард, моҳнайкар, сарвқад, мӯрчамиён, хуширӯй, шомхӯрда, сергӯшт, чорпахлӯ, ҷаҳонтоб, нукборик, кампошина, алафзеркарда, қаҳваранг, мошубиринч, ҷингиламӯй, бадҳайбат, мӯйсафед, харобишуда, осмониранг, паридухтар, баднамо, ашколуд, мавзунқомат, бодомқавоқ, абрӯсиёҳ, гандумгун, рӯйдароз, парирухсор, парипайкар, сероҷинг, рангоранг, гулобӣ, айнкадор, пурхоб, гуногунранг, валангоршуда, тиллоранг, чармпӯш, шоназадашуда, муллобачанамо, якдара, зардӯзӣ, якшоха, ҳаитқубба, алмоскорӣ, қуббакорӣ, кашададӯзӣ, навишукуфта, паричеҳра, занзадагӣ ва ғайра;*

й) калимаҳои мураккабе, ки номҳои ҳафтара ифода мекунанд: *душанбе, сешанбе, чоршанбе, панҷшанбе, якшанбе* ва ғайра;

к) калимаҳои мураккабе, ки номи баъзе ҳуҷҷатҳоро ифода мекунанд: *рухсатнома, шиноснома, шаҳодатнома, иҷозатнома, аҳднома* ва ғ.

Инчунин бо калимаҳои мураккаб номҳои одамон (*Абдуҷалил, Мадинабону*), номи чашну маросимҳо (*гаҳворабандон, сартарошон, рӯбинон*) ва номҳои минтақаҳо (*Сарихосор, Турсунзода, Конибодом*) ва ғайраро ифода кардан мумкин аст, ки ин хусусият хоси ҳар як забон, миллат ва кишвар ба ҳисоб меравад ва ин вижагиҳоро дар ҳамаи забонҳо мушоҳида кардан мумкин аст. Чузъҳое, ки ба номи одамон пайваст мешаванд, бештар касбу кор ва таҳаллуסי онҳоро мефаҳмонанд (*Саидпаҳлавон, Бобозаргар, Дилоромканиз, Анвар-бек, Ситорамоҳ, Ғаниҷон-бойбача*), чузъҳои ифодагари номҳои чуғрофӣ аз касбу кор ва шуғли мардуми ин ё он минтақа, ки бо он машғуланд сарчашма мегиранд ва ё аз ҷиҳати табиӣ ҷӣ гуна будани манзилро тасвир менамоянд (*Пахтаобод, Гулпарварӣ, Конибодом, Шаҳринав, Қаратог, Кӯлоб*).

Воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забони тоҷикӣ метавонанд аз се ва зиёда реша ва аффиксу инфиксҳо иборат бошанд. Чунин сохтор бештар дар

забони матнҳои сиёсӣ, сарлавҳаҳои рӯзномаҳо, номи ашъи техникӣ, корхонаҳои замонавӣ ва ё истилоҳҳои нави вобастаи ин ё он соҳаи муайян ба мушоҳида мерасанд:

а) калимаҳои мураккабе, ки ба ин ё он соҳа тааллуқ доранд: *компютеркунӣ, пахтазоқунак, мумфарш, чарогонкунӣ, пневморесандагӣ, қолинбофӣ, ҷуроббофӣ, заҳрхимикат, молиявӣ-банкӣ,*

б) калимаҳои мураккабе, ки номи корхонаҳои муосирро ифода мекунанд: *Душанбенақлиётхадамотрасон, Тоҷиксодиротбанк,*

в) калимаҳои мураккабе, ки аз реша ва вандҳои зиёд таркиб ёфтаанд: *ба+ҳабс+гирифт+a+шуд+a,*

г) калимаҳои мураккаби муосир: *соҳибистиқлол, неқӯаҳволӣ, тамаддунсоз, инфрасохтор, тозаистиқлол, донишҷӯ, ғайриманқул, зиддитерористӣ, сабукрав, авиамасир, коррупсионидошта, зиддикоррупсионӣ,*

Дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ калимасозии вожаҳои луғавии мураккаб хеле сермаҳсул мебошад. Калимаҳои мураккаб барои кӯтоҳ ва рехта ифода кардани фикр имконият медиҳанд. Онҳо ибора ва ҷумлаҳои низ иваз карда метавонанд. Чӣ тавре ки аз таҳлилҳо бармеояд, воҳидҳои мураккаби луғавӣ аз рӯйи сохтор бевосита, омехта, такрор ва тобеъ мешаванд.

Хулосаи боби дуюм

Ба таври васеъ сохта шудани воҳидҳои луғавӣ ба забони англисӣ хос аст. Ин хусусият яке аз вижагиҳои фарқкунандаи забони муқоисасазанда аз дигар забонҳо мебошад. Қисми бештари захираи луғавии забони мавриди истифодаро калимаҳои мураккаб ташкил медиҳанд. Онҳо ба воситаи мураккабсозии калима сохта мешаванд, ки дар забони англисӣ ин усул воситаи сермаҳсултарини калимасозӣ ба шумор меравад. Ин усул бо луғатшиносӣ ва морфология робитаи зич дорад. Дар радифи аломатҳои дигари умумии забонӣ мураккабсозии калима хусусиятҳои хос ва миллии

забони мавриди назарро доро мебошад, ки бо ин хусусият забонҳоро аз ҳам фарқ мекунонад ва ин усул ба ҳар забон хос мебошад.

Таҳқиқу таҳлили назарияи мураккабсозии калима дар забоншиносӣ падидаи нав нест. Ба ин нигоҳ накарда, то ба ҳол назарияи муназзами ин усул вуҷуд надорад. Усули номбурда дар забони муосири англисӣ аз лиҳози морфологӣ бештар ба исму сифатҳо ва баъдан ба зарфҳо, феълҳо ва ҳиссаҳои ёридихандаи нутқ хос мебошад. Миқдори калимаҳои мураккаби пайвасти мисли калимаҳои мураккабе, ки бо як нимтире сохта мешаванд, нисбатан аз дигар сохторҳои калимаи мураккаб зиёд аст.

Аз мисолҳои таҳлилшуда бармеояд, ки танҳо бо таъя кардан ба тарҷумаи мафҳуми чузъҳои калимаи мураккаб тарҷумаи воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ ғалат мебошад. Аз ин чиҳат, онҳоро аввал таҳлил ва баъдан дар мувофиқа бо муҳтавои матни додашуда тарҷума кардан зарур аст.

Қисме аз калимҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бемуодиланд. Бемуодилии калимаҳои мураккаби чудогонаро аз сабаби дар баъзе ҳолатҳо аз рӯйи маъно ба ҳам мувофиқати наздик доштан нисбӣ меноманд. Тавассути чанд усули тарҷумаи лексикаи бемуодил, махсусан бо усули маъмули тарҷумаи тасвирӣ бо истифода аз таҳвилҳои грамматикӣ дар сохтори ҷумла ва баъзан бо роҳи калка тарҷумаи калимаҳои мураккаб ва сохторҳои атрибутивии забони англисӣ метавонад сурат гирад. Дар асоси аз хусусияти ҳуди матн дуруст истифода кардан мафҳуми воҳидҳои ғайримуқаррарии забони англисӣ дар матн дарк карда шуда, тарҷумаи воҳидҳо мукамал гардонида мешавад. Аз ин рӯ, тарҷумон барои ноил шудан ба тарҷумаи дурусти калимаҳои мураккаб аз ин гуна усулҳо метавонад истифода барад.

БОБИ 3. ХУСУСИЯТҲОИ ТАРЧУМАИ ВОҲИДҲОИ МУРАККАБИ ЛУҒАВИИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БА ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

3.1. Маълумоти мухтасар оид ба роҳу воситаҳои тарҷумаи воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ

Бо пешрафти илму техника, иқтисодиёт, радиову телевизион, соҳаҳои ситорашиносӣ, фанҳои дақиқ, фарҳанг, маданият ва дигар соҳаҳои ҷамъият баъни халқу миллатҳои ҷаҳон муносибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ, сиёсӣву давлатӣ, фарҳангӣву миллий рушд мекунад, ки инҳо боиси муоширати баъни намоёндагони забон ва кишварҳои гуногун мегарданд. Барои ноил шудан ба мақсадҳои дучонибаи худ одамонро барои омӯختани забонҳои дигари ҷаҳон зарурат пеш меояд. Шумораи забонҳои дунё тақрибан ба 7000 баробар аст [119]. Гуногунӣ ва зиёд будани шумораи забонҳо одамонро барои муоширати баъни ҳамдигар тавассути тарҷума водор кардааст. Аз ин лиҳоз, яке аз соҳаҳои, ки дар ин ҷода рушд мекунад, тарҷума ва тарҷумашиносӣ мебошад. Тарҷума яке аз фаъолиятҳои мураккаб, қадима ва серпахлуи инсоният ба ҳисоб меравад. Вожаи *тарҷума* сермаъно аст. Яке аз маъноҳои он фаъолияти фикрии инсон, яъне раванди ифодаи мазмуну мундариҷаи як забон ба забони дигар мебошад. Маънои дигари он натиҷаи ин раванд, яъне шифоҳӣ ва ё хаттӣ будани матнро нишон медиҳад [22, 5]. Дар раванди тарҷума бо ҳолатҳои гуногун, аз қабилӣ фарҳанг, шахсият, тарзи фикрронӣ, адабиёт, давраҳои ҳаёт, сатҳи рушд, расму оин ва низому қоидаҳои мардуми соҳибзабон рӯ ба рӯ шудан мумкин аст. Бо тарҷума соҳаҳои забоншиносӣ, фарҳангшиносӣ, этнография, равоншиносӣ, таърих, адабиётшиносӣ, иқтисодиёт, маориф, тиб ва дар умум бештари соҳаҳои ҳаётан муҳими инсоният алоқамандии зич доранд. Тарҷума ба яке аз шоҳаҳои забоншиносӣ мутааллиқ аст. Дар нимаи аввали қарни 20-ум мавҷуд набудани рағбати забоншиносон доир ба масъалаи тарҷума ба афзалияти пайдо кардани сохторбандӣ (структурализм) дар забоншиносӣ асос гузошт, ки бештар ба қолаббандии шакли тарҷума мусоидат мекард.

Яке аз воситаи сермахсули калимасозӣ дар забони англисӣ мураккабсозии калима ба ҳисоб меравад. Вожаҳои мураккаб дар забони англисӣ бо роҳу воситаҳои гуногуни фонетикӣ, сохторӣ, морфологӣ, семантикӣ, лексикӣ ва услубӣ сохта мешаванд ва сермахсултарин воҳиди луғавӣ ба шумор мераванд. Захираи луғавии забони англисӣ бо ВМЛ хеле ғанӣ аст. Забони англисӣ низ монанди дигар забонҳои дунё аз ҳисоби лексикаи хоси соҳаҳои гуногуни касбу кор, гурӯҳҳои иҷтимоӣ синну сол фаъолна ғанӣ мегардад [14]. Роҷеъ ба омӯзиши ВМЛ-и забон забоншиносони ватаниву хориҷӣ ба монанди О.Д. Мешков [65], П.В. Сарёв [101], И.В. Арнолд [110], Ҳанс Марчанд [112], Е.С. Кубрякова [54], П.М. Карашук [44], Ш. Рустамов [78], С. Ҳошимов [99], Ш. Бобомуродов [137], В.А. Капранов [43] ва дигарон таҳқиқот бурдаанд, ки доир ба хусусиятҳои сохторӣ, морфологӣ, семантикии ташаккули вожаҳои мураккаб ва вазифаҳои онҳо дар самтҳои гуногуни забоншиносӣ сухан меравад.

Ғанӣ будани захираи воҳидҳои луғавии забони англисӣ зарурати омӯзиши махсуси роҳу воситаҳои интиқоли онҳоро пеш меорад. Доир ба роҳу восита ва вижагиҳои тарҷума ва тарҷумашиносӣ забоншиносон аз қабилӣ Л.С. Бархударов [12], В.Н. Комиссаров [50], В.С. Виноградов [22], Л.К. Латишев [59], А.В. Фёдоров [97], Л.Н. Беляева [15], П. Ньюмарк [117], Ф.М. Турсунов [91] ва дигарон таҳқиқот бурда, нозуқиҳои ифодаи воҳидҳои забониро аз як забон ба забони дигар муайян кардаанд.

Воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ бо роҳу воситаҳои гуногун дар забонҳои дигар ифода мегарданд. Дар раванди тарҷумайи вожаҳои мураккаб мафҳуми умумии онҳоро мауайян кардан лозим аст. Зери мафҳуми муайян намудани мафҳуми умумии калимаҳои мураккаб чунин хусусиятҳо дар назар дошта шудаанд:

1. Дар алоҳидагӣ дарёфт намудани мафҳумҳои маъноии чузъҳои калимаи мураккаб. Дар ҳолати сермаъно будани калимаи мураккаб, он маъно интиҳоб карда мешавад, ки ба контекст наздиктар аст;

2. Муайян намудани чузъи асосӣ ва чузъи муайянкунанда. Чузъи асосии калимаи мураккаби забони англисӣ чузъи охириин мебошад;
3. Муайян намудани муносибати байни чузъи муайянкунанда ва чузъи асосӣ;
4. Муайян намудани хусусиятҳои эмотсионалӣ, экспрессивӣ ва услубии чузъҳо;
5. Ёфтани маънои умумии контекстуалии калимаи мураккаб;
6. Интиҳоб намудани воситаи беҳтарини ифодаи маънои додасуда ба забони дигар.

Ҳангоми исрои ифода кардани вожаи асосии калимаи мураккаб калимаи муайяншаванда ҳамчун муайянкунандаи муайян ва номуайян ба ҳисоб меравад, ки бо исмиҳои пешоянддор низ мавриди истифода қарор мегиранд. Мисол, *self-suggestion* – худталқинкунӣ, *wordbook* – вожанома, *print-shop* – чопхона, *price-list* – нархнома. Дар баъзе мавридҳо муайянкунандаи номуайян бо шакли ноаниқи феъл, зарф ва исму баёния ифода меёбад. Мисол, *poke-through* – халондан, *backhand* – зарба аз тарафи чап (дар теннис), *needle-woman* – дӯзанда.

Барои тарҷумои исм ва сифатҳои мураккабе, ки бо вандҳои (аффикс) гуногун сохта шудаанд, бояд вижагиҳои калимасозӣ ва мафҳуми вандҳои калимасозии забони англисиро дар назар дошт. Мисол, пасванди *-er* шахси фаъолро (*paper-hanger* – коргаре, ки коғази деворӣ мечаспонад), пасванди *-ing* (*far-reaching* – фарогир) сифати амалро ифода мекунад.

Таҳлили таносуби тарҷума ба таври муқаррарӣ аз интиҳоби воҳиди тарҷума оғоз мегардад. Роҷеъ ба ин масъала Н.К. Гарбовский чунин қайд мекунад: «Муносибати системанокӣ нисбат ба тарҷума моро бо мушкилии интиҳоби воҳиди системае рӯ ба рӯ мекунад, ки тарҷума ном дорад. Раванди тарҷума марҳила ба марҳила анҷом дода мешавад ва аз ин сабаб воҳидҳои чудоғона, ки раванди тарҷумаро ташкил медиҳанд, ҳамчун воҳиди тарҷума эътироф мешаванд [24, 247-248]. Тарҷума фаъолияти нутқ аст, ки ба

системаи забонӣ тааллуқ дорад, чунки масъалаи воҳиди тарҷума бешак дар робита бо воҳидҳои забон ҷой дорад. Чи тавре ки Л.С. Бархударов кайд мекунад: «Зери мафҳуми *воҳиди тарҷума* мо он воҳиди матни асло дар назар дорем, ки дар матни тарҷума метавонад муодили худро дошта бошад, аммо ҷузъҳои таркибии он дар алоҳидагӣ дар матни тарҷума муодил надоранд. Ба таври дигар, воҳиди тарҷума дар матни асл хурдтарин воҳиди забон аст.... Воҳиди тарҷума метавонад ҳамаи воҳиди забонӣ бошад» [12, 174-175].

Барои ноил шудан ба тарҷумаи беғалат, дақиқ ва касбӣ тарҷумонро лозим меояд, ки якҷанд қоидаҳои меъёрҳои заруриро донанд. Тарҷумон барои тарҷумаи дақиқ бояд алоқаи маъноии воҳидҳои мураккаби луғавиро таҳлил намояд, вижагиҳои сохторӣ ва семантикии онҳоро омӯзад ва донанд, донишҳои зеҳнии кофӣ дошта бошад, дорои маҳорати тарҷумонӣ бошад. Барои ифодаи дурусти алоқаи маъноӣ тарҷумон кори басо мушкил ва бузургро анҷом медиҳад. Аз тарафи ӯ интиқоли мундариҷаи идеологии матн бо нигоҳ доштани шакли он ҳамчун воситаи ифодаи мундариҷаи мазкур воғузур карда мешавад. Тарҷумон кӯшиш мекунад, ки бо дарназардошти мафҳуми матни асл онро ниҳоятан осонфаҳм тарҷума намояд. Дар раванди тарҷума бояд ба вижагиҳои миллӣ-фарҳангӣ, сохторӣ-семантикӣ, морфологӣ-синтаксисӣ, услубии вожаҳои мураккаб диққати махсус дод.

Тарҷумони асарҳои бадеиро зарур аст, ки ҳангоми тарҷума аз як қатор донишҳо бархурдор бошад. Аз ҷумла оид ба ҷаҳонбинии муаллифи асари тарҷумашаванда, нигоҳи эстетикӣ ӯ, ҷараёни адабие, ки муаллифи асар ба он мутааллиқ аст, усули эҷодии ӯ, он давраеро, ки дар асар тасвир шудааст, вазъият, шароити зиндагии мардум, фарҳанги моддиву маънавии халқи дар асар тасвиршуда маълумоти кофӣ дошта бошад [12, 37]. Ҳангоми тарҷумаи асарҳои бадеӣ тарҷумон пеш аз ҳама ду масъалаи муҳимро баррасӣ намояд: якум, дуруст муайян намудани мақсади муоширатии муаллиф ва дувум, дар

мувофиқа бо ин санъати тарҷумавиеро интиҳоб намояд, ки сифати муоширати матни асло нигоҳ дошта тавонанд.

Тарҷумони матнҳои илмӣ бояд дорои донишҳои муайяни он соҳае бошад, ки матни додашуда фарогири он аст. А.В. Фёдоров қайд менамояд, ки: «Арзишнокии сифати тарҷума маъноӣ мукаммали ифодаи маъноӣ мундариҷаи матни асл ва мувофиқати пурраи функционалӣ-услубӣ онро дорад» [96]. Ў иброз мекунад, ки: «Ҳангоми ифодаи мафҳуми калима дар раванди тарҷума одатан байни якҷанд имкониятҳои мавҷудбудаи тарҷума интиҳоб кардан зарур аст. Се ҳолати асосиро мисол овардан мумкин аст, ки тарҷумон онҳоро қатъӣ бояд ба назар гирад:

1. Ҳолати нахуст ин дар ЗТ мавҷуд набудани муодили луғавӣ маъноӣ ин ё он воҳиди ЗА (умуман ва ё ба маъноӣ додашудаи он);
2. Мавҷуд будани мувофиқат нопурра мебошад, яъне маъноӣ калимаи ғайризабони дар худ қисман фаро мегирад;
3. Ба мафҳуми гуногуни калимаи бисёрмаъноӣ ЗА он калимаҳои гуногуни ЗТ мувофиқат мекунад, ки онҳо то андозае мундариҷа ва мафҳуми калима (ифода)-ро сахт мегардонанд» [96, 139-140].

Ҳар як забон сохтору қонуниятҳои хоси худро дорад, ки ин вижагиро дар ВМЛ низ мушоҳида кардан мумкин аст. Дар замони муосир қисми бештари назариётчиён яке аз хусусиятҳои асосии тарҷумаро вобаста ба натиҷаҳои он мубодила меҳисобанд, чунки ҳар як забон дорои аломатҳои мебошад, ки ифодаи мафҳуми онҳо дар шароити оддӣ, дар доираи матн ғайриимкон аст. Ин аломатҳои забонҳоро аз ҳамдигар фарқ мекунонад. П. Ньюмарк қайд мекунад, ки: «Фарқияти фарҳанг нисбат ба фарқияти сохтори забон барои тарҷумон мушкилии бештар эҷод мекунад» [117, 78]. Аммо мавҷуд набудани мутобиқати лексии дақиқ ва доимӣ ба ягон вожа маъноӣ онро надорад, ки мафҳуми вожаи мазкур дар ЗТ ифода карда намешавад. Калимаҳои, ки дар забони дигар муодили худро надоранд, ба таври тасвирӣ, яъне тавассути ибораҳои маъмули ЗТ тарҷума кардан мумкин аст.

Сарчашмаҳои илмӣ оид ба назария ва амалияи тарҷума як қатор усулҳои ҳалли мушкилии масъалаи мазкурро баррасӣ менамоянд. Доир ба ин масъала П. Ньюмарк ду усули ба ҳам муқобилро пешниҳод менамояд: 1) интиқол (*transference*) – усуле, ки ба воситаи он калимаи забони асл ба забони тарҷума дар шакли аслии худинтиқол дода мешавад, ки ба матн тобиши хос мебахшад, ба монанди исмҳо ва мафҳумҳои фарҳангӣ; 2) *таҳлили ҷузъӣ* (*componential analysis*), ки ба воситаи он ҷузъи фарҳангӣ ихтисор ва танҳо ҳуди маълумот таъкид карда мешавад [117, 123].

Хулоса, доираи роҳу усулҳои тарҷумаи воҳидҳои мураккаби луғавиро ба тариқи зайл муайян кардан мумкин аст: тарҷумаи таҳтуллафзӣ ё худ калка, тарҷумаи тасвирӣ, тарҷумаи маъноӣ (дарёфти муодилу муродиф), интиқол тавассути транскрипсия ё транслитератсия.

Гузашта аз ин, интихоби ин ё он усули тарҷума аз омилҳои гуногун, ба монанди мақсади матни асл, муҳити муайяни хонандагон, маҳдудиятҳои шаклӣ ва матни нашр ва ба мубрамияти ҳуди ҷузъи фарҳангӣ вобаста аст. Вазифаи аввалиндараҷаи тарҷумон ҳангоми интиқоли воҳидҳои луғавӣ дар онҳо нигоҳ доштани хусусиятҳои хоси милли-фарҳангии ЗА, вале дар навбати худ ба ЗТ фаҳмо ва дақиқ тарҷума кардани матн ба ҳисоб мервад. Тарҷумон бояд оид ба сохтор, маъно, тарзи истифодаи вожаи мураккаби додашуда ошно бошад, чунки бо ҳолатҳои дучор шудан мумкин аст, ки баъзе аз ВМЛ ҳанӯз дар луғатҳо сабт нашудаанд ва қисме аз онҳо маҳсули эҷоди ҳуди муаллиф ба ҳисоб мераванд. Доираи истифодаи қисми бештари лексикаи ҳуччатҳо, китобҳо, мақолаҳо хеле маҳдуд аст, ки барои тарҷума кардан мушкилӣ пеш меорад. Ба ин гурӯҳ сохторҳои мураккаби атрибутивии забони англисӣ мисол шуда метавонанд, ки дар бахшҳои баъдина дида мебароем.

3.2. Вижагиҳои тарҷумои калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ ба забони англисӣ

Забони тоҷикӣ яке аз забонҳои қадимӣ ба ҳисоб меравад, ки аз воҳидҳои луғавии сода (содаи рехта), сохта, мураккаб (мураккаби пайваст ва тобеш) ва таркибӣ ғанӣ мебошад. Калимаҳои мураккаб яке аз гурӯҳҳои воҳидҳои луғавии ҳар як забонро ташкил медиҳанд, ки забони тоҷикӣ низ аз ин қоида истисно нест. Аз ин ҷиҳат, захираи луғавии забони тоҷикӣ ҳам аз даврони қадим такмил ёфта, пурғановат гардидааст. Қайд кардан ба маврид аст, ки забони тоҷикӣ забони “мураккаб” ба шумор меравад, зеро забони мо қобилияти васеи мураккабсозии калимаҳоро дорад. Ин масъаларо С. Ғаниева ба инобат гирифта, андешаи худро чунин баён кардааст: «Таркиби луғавии забони тоҷикиро калимаҳои мураккаб чунон васеъ фаро гирифтаанд, ки бебаҳо забонамонро забони калимаҳои мураккаб гуфтан ҷоиз аст: аз нисф зиёди калимаҳои «Фарҳанги забони тоҷикӣ»-ро калимаҳои бо ин навъи пурмаҳсули калимасозӣ сохташуда ташкил медиҳанд» [30, 118]. Сохти забони мо бисёр мураккаб ва печ дар печ мебошад. Нутқи мо ба ҷузъҳо – ҷумла, калимаҳо ва элементҳои аз ин ҳам майдатарини овозҳо, ки фикр ва мафҳумҳоро ифода мекунад, ҷудо мешаванд [70, 3].

Захираи луғавии забонамон вобаста ба пешрафту тараққиёти ҷамъият ва илму техника бо калимаҳои мураккаби нав ҳамарӯза ғанӣ мегардад, ки ин хусусият барои рушди минбаъдаи он мусоидат мекунад. Аз таркиби луғавии забон аён аст, ки бо роҳи мураккабсозии калима микдори зиёди калимаҳо ба миён омадаанд ва чун моли тайёри забон қорбаст мешаванд [99, 122]. Калимасозии вожаҳои мураккаб яке аз воситаҳои маъмултарин ва серистеъмолтарини усули калимасозии забони муосири тоҷикӣ ба ҳисоб меравад. Дар забони тоҷикӣ воҳидҳои мураккаби луғавӣ бо роҳи воситаҳои гуногуни грамматикиву сохторӣ, услубӣ, маъноӣ ва ғайраҳо сохта мешаванд. Мисол: *пахтакор, Шаҳринав, ҷойхона, давон-давон, панҷшоха* ва ғайраҳо [70, 10]. Онҳо барои муъҷазу ифоданок ифшо кардани фикр мавриди истеъмол

қарор мегиранд. Яке аз хусусиятҳои калимаҳои мураккаб маъноӣ яқлухтро ифода кардани онҳо мебошад. Дар натиҷаи пайваст шудани калимаҳои мустақилмаъно калимаи мураккаби нав ба вучуд меояд, ки маъноӣ ҳосилшуда аз маъноӣ ҷузъҳои калимаи мураккаб фарқ мекунад. Вожаҳои мураккабро соҳибзабонон, пеш аз ҳама, адибон ба вучуд меоранд, ки бо маҳорати баланди эҷодӣ дар асарҳои худ барои тасвир намудани нақши қаҳрамонҳо, олами ҳастӣ, ҳолату ҳодисаҳо ва рангину пурэҷоз баён кардани фикри худ мавриди истифода қарор медиханд. Нависандагони мо дар асарҳои бадеии худ аз вожаҳои мураккаб ба таври васеъ истифода бурдаанд. Бинобар ин, дар диссертатсия аз маводи асарҳои бадеии бархе аз адибони тоҷик, ки ба забони англисӣ тарҷума шудаанд, истифода намудем.

Мураккабсозии калима дар забони тоҷикӣ масъалаҳои баҳсталаби ҳудро дорад. Бо вучуди шево, раво ва ғанӣ будани таркиби луғавии забони тоҷикӣ, дар сохти калимаҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳо луғоти зиёде ба назар мерасанд, ки аз забонҳои арабӣ, туркӣ ва русиву аврупоӣ иқтибос шудааст. Воситаҳои калимасозие мавҷуданд, ки ба ғанишавии захираи луғавии забон мусоидат менамояд ва аз ҷониби соҳибзабонон ба таври фаровон ба қор мераванд. Ҳамзамон, ҳодисаҳои калимасозие ба мушоҳида мерасанд, ки аз нигоҳи татбиқ ва истифодаи забон чандон муносиб набуда, ҳусни баёнро коста мегардонад. Донишманди маъруфи тоҷик М. Шакурӣ ба баъзе гурӯҳҳои онҳо ишора намуданд, ки ёдоварии онҳо дар ин маврид мувофиқи мақсад мебошад.

Масалан, калимаҳои мураккаби *худтанқидкунӣ*, *худмуайянкунӣ*, *ҷустуҷӯкунӣ*, *харидкунӣ* ва ғайра.

Оид ба ин гуна сохти калимасозӣ М.Шакурӣ қайд мекунад: «...агар дар иборати феълӣ феъл аз ду калима иборат бошад, дар вақти калимасозӣ як калимаи ин феълро партофтаи лозим будааст. Аз ҳамин сабаб аз иборати *худ дӯст доштан* калимаи *худдӯстӣ* сохтаанд, яъне «доштан»-ро партофтаанд;... яъне «додан» соқит шудааст ва ҳоказо» [108, 125-126]. Аз ин

чо бармеояд, ки сохти калимасозии забони тоҷикӣ дар якҷоягӣ се феълро пайи ҳам қабул намекунад, чунки чи тавре ки М. Шакурӣ қайд мекунад: «Қоидаи аслии ин навъи калимасозӣ ҳамин аст. Аз ин қоида маълум мегардад, ки аз ибораи «худ дӯст доштан» калимаи *худдӯстдорӣ* сохтан нодуруст аст. Барои ин ки калима шакли дуруст гирад, асоси феъл (яъне «дор»)–ро партофта даркор аст. Ба ҳамин тарик, агар аз ибораҳои боло калимаҳои *худкоркунӣ*, *худбаҳодиҳӣ* *худогоҳшавӣ*, *худширинкунӣ* ва ғайра созем, қоидаи калимасозӣ вайрон мешавад» [108, 125].

Забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ забонҳои мураккаб ба ҳисоб мераванд. Онҳо байни ҳам монандиҳо доранд, вале аз рӯи хусусиятҳои грамматикӣ, сохторӣ, услубӣ ва дигар унсурҳо фарқ мекунанд. Бинобар ин, миёни воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои мавриди назар аз нигоҳи тарҷума ва маъно ҳам монандӣ ва ҳам фарқиятҳо ба назар мерасанд.

Калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ дар рафти тарҷума ба забони англисӣ бо чанд роҳ ифода мегарданд. Чунончи чанде аз калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ ҳангоми тарҷума аз рӯи сохт мураккаб боқӣ монда, аз рӯи маъно низ як мафҳумро ифода мекунанд:

1. ... *дари мактабро аз дарун занҷир карда, ба зулфинаш чӯб гузаронида буданд, ки даромад-баромад кардани мисли ман бачаи шашсола мумкин набуд...* (М.К. 11). –... *the door to the school was barred on the inside with a wooden beam that a six-year-old like myself could not have budged* (The V.S. 227).

Дар ҷумлаи забони тоҷикӣ калимаи мураккаби *шашсола* ба забони англисӣ низ аз рӯи сохтор дар шакли мураккаб интиқол ёфта, аз ҷиҳати маъно ҳам як мафҳумро ифода мекунад.

2. *Халифа чашмони гиряолуди худаширо бо остинаш пок карда, лангон-лангон ба ҷояш рафта нишаст* (М.К., 20). – *Khalifa wiped his tear-filled eyes on his sleeve, limped over to his place, and sat down* (The V.S., 231).

Дар ин мисол калимаи мураккаби *гиряолуд* ба забони англисӣ бо калимаи мураккаби *tear-filled* ифода ёфтааст. Калимаи *гиряолуд* аз ду калимаи сода *гиря* ва *олуд* сохта шудааст, ки бо муодили забони англисӣ ҳаммаъно буда, чузъи аввали гунаи англисии он низ дар алоҳидагӣ ҳамон маъноро доро аст ва чузъи дуюм аз лиҳози маъно каме фарқ дорад:

гиря+олуд → *stained*

↓

tear+filled → *пурушуда*

Бо вуҷуди ин маънои калима аз забони асл ба забони тарҷума бетағйир боқӣ мондааст.

3. *Чӯбзан аз задан бозистод. Аммо фаллоқдорон ҳанӯз ҳам халифаро сар намедоданд* (М.К., 18). – *The beating stopped, but the falloq-holders did not release Khalifa's feet* (The V.S., 230).

Дар мисоли мазкур гунаи забони англисӣ бо дар бар гирифтани калимаи тоҷикӣ дар чузъи аввал сохта шудааст ва чузъи дуюми он аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ дар алоҳидагӣ айнан ҳамон тарҷумаро дорад. Калимаҳои мураккаби *фаллоқдорон* ва *the falloq-holders* аз рӯйи сохт, хусусияти грамматикӣ ва маъно (тарҷума) мафҳуми умумиро ифода мекунад:

Фаллоқ+дор+он
 ↓ ↓ ↓
the falloq-holder+s

Инчунин калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ ҳангоми тарҷума бо чанд калима шарҳ меёбанд ва ё сарфи назар мешаванд. Масалан,

Ҳамаи бачагони чӯбхӯрда кисаҳояшонро кофтанд, аз кисаи як-дуи онҳо намаки кӯфтаи ба латта баста баромад (М.К., 18). – *The boys who had been beaten looked through their pockets, and one or two of them found some salt wrapped in cloth* (The V.S., 230).

Дар ин ҷумла калимаи мураккаби *чӯбхӯрда* ҳангоми тарҷума ба забони англисӣ тавассути замони мутлақи гузашта дар тарзи мафъули феъл (The Past Perfect Passive Tense) ифода шудааст.

Хаёли ширини ин гуна хар доштан ҳамаи душвориҳои мактабро ба ман осон кард, ман аз **гарданишахи** худ фуromaдам, валекин боз аз падарам як чиз рӯёнданӣ шуда гуфтам:...(М.К., 23). – *Such fantasies dispelled all my nightmares of school, and I gave into my father, though I decided to press my luck just a little:...* (The V.S., 233).

Дар ин мисол калимаи мураккаби **гарданишахӣ** дар тарҷума сарфи назар шуда, танҳо бо бартараф шудани мушкилиҳои қаҳрамони асар он ҳолат тасвир шудааст.

Мактабдор боз ба **пулчамъкунии** худ даромад... (М.К., 26). – *The teacher went on **collecting the money*** (The V.S., 234).

Ин ҷо калимаи мураккаби **пулчамъкунӣ**, ки аз чор ҷузъ иборат аст (**пул+чамъ+кун+ӣ**), ба забони англисӣ бо иборати **collecting the money** ифода ёфтааст.

Яке аз роҳҳои тарҷума шудани калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ ба забони англисӣ аз сохти мураккаб ба сохти сода тарҷума шудани калимаҳои мураккаб мебошад, ки мо чанде аз онҳоро бо мисолҳои мушаххас аз назар мегузаронем:

1. **Давон-даво**н боз ба мактаб омадам (М.К., 25). – *I **ran** all the way back to school* (The V.S., 234).
2. Мактабдор ҳанӯз дар мактаб буд, бачагон ҳам акнун **ягон-ягон** баргаишта меоманд (М.К., 27). – *The teacher was already there, and the boys began **filing in*** (The V.S., 235).

Дар ин ҷумла калимаҳои мураккаби **даво**н-**даво**н ва **ягон-ягон**, ки дар забони тоҷикӣ бо роҳи такрорёбии калима сохта шудаанд, ба забони англисӣ танҳо бо як калимаи содаи **ran** ва **filing** (ин ҷо давомноқӣ нишон дода шудааст) ифода ёфтаанд.

3. ... ман он сарро бардошта, **дӯстдорикунон** хеле тамошо карда будам (М.К., 30). – *... I picked up the head and looked at it **fondly*** (The V.S., 236).

Дар мисоли мазкур калимаи мураккаби *дӯстдорикунон* дар забони англисӣ бо як калимаи содаи *fondly* ифода ёфтааст, ки маънои худро гум накардааст.

Барои таҳлили мисолҳо аз асарҳои бадеӣ метавон гуфт, ки новобаста ба гуногун будани роҳҳои тарҷума, калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ хангоми тарҷума ба забони англисӣ маънои худро гум накардаанд ва тарҷумон тавонистааст, ки дар доираи меъёрҳои тарҷума дар қори худ қомеъ гардад.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки шаклан тағйир ёфтани калимаҳои мураккаб дар раванди тарҷума ё дар ҳолатҳои ҷудоғона сарфи назар шудани онҳо аз ҷониби тарҷумон ҳилофи қоидаҳои тарҷума намебошад, зеро калимаҳои мураккаб ҳамчун воситаи ифода ҷиҳати шакли матнро ташкил намуда, маънову муҳтавои онҳо метавонанд бо роҳҳои дигар низ ифода гарданд. Яъне сухан дар бораи тарҷумаи «шакл» нарафта, балки интиқоли мазмун муҳимтараст. Ҳамчунин маънои калимаҳои мураккаби сарфиназаршуда метавонанд аз рӯи хусусияти матн ё худ контекст равшан гардад.

3.3. Тарҷумаи воҳидҳои мураккаби луғавии бо нимтире ва бе нимтире сохташудаи забони англисӣ ба забони тоҷикӣ

Калимасозӣ раванди фаъоли забон ба шумор меравад. Воҳидҳои мураккаби луғавӣ ҳамаи ҳамаи забон буда, хусусиятҳои махсуси худро доранд. Омӯзиши ин вижагиҳо дар забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ аз тарафи таҳқиқотчиён диққати махсусро талаб мекунад. Сабабҳои омӯзиши махсуси калимаҳои мураккаб хусусияти сохторӣ-семантикӣ ва хусусан, тарҷумавии онҳо мебошад. Чунон ки дар бобҳои пешин ишора рафт, калимаҳои мураккаб аз лиҳози сохтор се тарзи навишт доранд: **бо нимтире** (*molly-coddle* – нозпарварда, *sleight-of-hand* – чашибандӣ, *jacket-in-the-box* – як нави бозича), **пайваст** (*bootmaker* – мӯзадӯз, *highwayman* – роҳзан,

brake(s)man – мутасаддиш тормоз) ва **бе навишти пайваст** (*exercisebook* – дафтари машқ, *carbon paper* – когази нусхабардорӣ, *back and filling* – дудилагӣ). Имлои вожаҳои мураккаб аз баромади таърихиашон низ вобастагӣ доранд. Қисме аз вожаҳои мураккаби забони англисии қадима ба таври аз мураккаб ба сода (*residence* – ҷои истиқомат ба ҷойи *wanstead*; *astronomy* – ситорашиносӣ ба ҷойи *starcraft*; *medicine* – тиб ба ҷойи *leech-craft*) табдил ёфтаанд.

Хусусияти дигари вожаҳои мураккаб роҳу усулҳои интиқоли онҳо аз як забон ба забони дигар мебошад. Воситаҳои тарҷумайи воҳидҳои мураккаби забони англисӣ гуногунанд. Доираи истифодаи онҳо низ васеъ ва гуногуншакл аст. Яъне аз соҳаҳои муҳими истифодаи воҳидҳои мураккаби луғавӣ адабиёти бадеӣ мебошад. Воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар адабиёти бадеии забони англисӣ фаровон истифода мегардад, ки дар раванди тарҷума онҳо мавқеи хосро ишғол мекунанд. Воҳиди тарҷума воҳиди нутқест, ки ҳалли мустақилонаи тарҷумаро талаб мекунад [67, 167]. Муносибат ба воҳиди тарҷума метавонад дар доираи истилоҳоти афзалиятҳои таҳқиқотӣ баррасӣ гардад. Масъалаи интихоби калима ҳангоми тарҷума на танҳо аз нуқтаи назари муодилокии семантикӣ, балки аз рӯйи монандии услубӣ, мувофиқати овозҳои нутқии ЗА ва матни тарҷума мебошад [89]. Азбаски яке аз мақсадҳои таҳқиқотии диссертатсияи мазкур мушкилоти тарҷумайи воҳидҳои забонии муайянро фарогир аст, ҳамчун воҳиди тарҷума, воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ интихоб шуда, роҳу воситаҳои ифодаи онҳо мавриди таҳқиқ қарор мегарданд.

Воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар раванди тарҷума барои тарҷумон мушкилиҳои ҷиддиро эҷод мекунанд. Мушкилиҳои забонӣ дар раванди тарҷума хусусиятҳои хоси худро доранд. Дар раванди тарҷумайи ВМЛ дучор шудани тарҷумон бо як қатор мушкилиҳо, ба монанди мавҷуд набудани ин ё он сохтори калимасозии воҳиди луғавӣ дар яке аз забонҳо, бе муодилии ВМЛ, мавҷуд набудани мафҳуми дақиқи ВМЛ-и ифодакунандаи ҳолатҳои

муайян ва ғайраҳо аз эҳтимол дур нест. Сохтори калимаи мураккаб, яъне хусусияти васлшавии чузъҳои асосӣ ва тобеъ, мавҷуд будан ё набудани вандҳо (аффиксҳо) ва садоноку ҳамсадои пайвастананда, таркиби ҷобачогузорию реша дар калимаи мураккаб ин ҳама тавассути вижагиҳои лексикӣ-грамматикии калима – мутааллиқии он ба ҳиссаи муайяни калима, ҳаҷми семантикии он, алоқаи синтаксисӣ ва калимасозии он, бо услуби забоние, ки калима дар он истифода шудааст, муайян карда мешавад.

Дар раванди таҳвили грамматикӣ (трансформатсия) аслан ҳолатҳои якум ва дуум вомахӯранд. Якум, мавҷуд набудани сохторҳои мувофиқ ва ё қисман мувофиқ ва дуум, чой доштани фарқият дар хусусияту истифодаи онҳо, ки ба таҳвили грамматикӣ мусоидат мекунад. Аз як забон ба забони дигар тарҷума намудани ВМЛ бе таҳвили (трансформатсия) грамматикӣ, ба монанди тағйир додани сохтори калима ва тағйироти гуногуни синтаксисӣ ва морфологӣ ғайриимикон мебошад. Мисол:

1. *To take the first example to hand, I very clearly perceive that in your **bedroom** the window is upon the right-hand side, and yet I question whether Mr. Lestrade would have noted even so **self-evident** a thing as that*” (A.Sh.H., 80). – Ақаллан аввалин мисоли ба хотир омадари гузед: ба ман комилан маълум ки тирезаи **хонаи хоби** шумо дар тарафи рост мебошад, вале ман ҳеҷ боварӣ надорам, ки мистер Лестрейд ҳатто чунин далели **равшанро** пай мебарда бошад (Ҳ.д.б.Ш.Х., 31).

Дар мисоли мазкур чанд хусусияти сохторию ифодаи калимаҳои мураккаб ба назар мерасад. Калимаи мураккаби **bedroom** ба забони тоҷикӣ ҳамчун ибораи исмии **хонаи хоб** тарҷума шудааст ва калимаи **self-evident** аз калимаи мураккаб ба калимаи содаи **равшан** табдил ёфтааст. Дар ин ҷо сохтори калимаи мураккаби забони англисӣ дар раванди тарҷума ба сода ва дигар сохтор ифода шудааст.

2. “How, in the name of **good-fortune**, did you know all that, Mr. Holmes?” he asked (A.Sh.H., 31). – Мистер Холмс, ҳамаи инро чи тавр фаҳмидед? – нурсид вай (Ҳ.д.б.Ш.Х., 5).

Дар ҷумлаи мазкур калимаи мураккаби **good-fortune**, яъне ифодаи *барори хуб* дар тарҷума ба забони тоҷикӣ аз байн рафтааст. Калимаи додашударо муаллифи асари асл барои ҷозибаноктар иброз намудани саволи пурсанда истифода бурдааст, гарчанде тарҷумон онро дар тарҷума нигоҳ надоштааст, аммо ин ба сифати тарҷума лакнат надодааст. Вожаи мазкур дар ЗА аз рӯйи морфология ба вазифаи исм омадааст: *in the name of good-fortune* (what of? → in the name of good-fortune – ба хотири чӣ? → ба хотири барор).

3. *Over the edge there peeped a clean-cut, boyish face, which looked keenly about it, and then, with a hand on either side of the aperture drew it-self **shoulder-high** and **waist-high**, until one knee rested upon the edge* (A.Sh.H., 52). – Бар болои чуқурӣ чеҳраи ришаш наст тарошидаи бачагона намоён гардид; марди ношинос бодикқат ба ҳар тараф назар андохт: ду даст ба канорҳои сӯроҳӣ тиргак шуд; **китфон аз чуқурӣ боло баромаданд**, баъд **тамоми бадан бардошта**, зонуҳо ба фарш тиргак **шуданд** (Ҳ.д.б.Ш.Х., 23).

Дар ҷумлаи номбурда калимаҳои мураккаби *shoulder-high* ва *waist-high* бо ифодаи *китфон аз чуқурӣ боло баромаданд*, баъд *тамоми бадан бардошта... шуданд* тарҷума шуда, ба тағйироти синтаксисӣ дучор шудаанд. Мисол, дар ҷумлаи асл вожаҳои мураккаби *shoulder-high* ва *waist-high* ба вазифаи муайянкунада омадааст: what did he? → *drew* (predicate); what did he draw? → *it-self* (object); how did he draw itself? → *shoulder-high and waist-high* (attribute), вале дар забони тоҷикӣ ба вазифаи хабар омадаанд: китфон чӣ кор карданд? → *китфон аз чуқурӣ боло баромаданд* (хабар) баъд чӣ кор карда шуд? → *баъд тамоми бадан бардошта... шуданд* (хабар). Ин тарзи тағйироти грамматикӣ яке аз хусусиятҳои хоси тарҷума мебошад, ки дар ҳар забон бо чунин вижагиҳо дучор шудани тарҷумон амри воқеист.

Инчунин дар рафти тарҷума илова намудан ва ё партофтани як ё якчанд калимароиҷ аст. Мисол:

1. *He will sacrifice all to his **long-framed** resolves,* she said: *'natural affection and feelings more potent still* (J.E., 315). – *Вай барои расидан ба ҳадафаш кайҳост худро омода кардааст ва дар ин роҳ аз ҳеҷ чӣ рӯй нахоҳад гардонд, – гуфт Диана, – вичдонам иҷозат намедихад ӯро аз ин роҳ баргардонам* (Ҷ.Э, 341).

Дар мисолҳои зикршуда ҳангоми тарҷумаи вожаҳои мураккаб аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ хусусиятҳои сохторӣ, семантикӣ ва морфологӣ онҳо ба назар мерасанд.

Дар ин ҷумла калимаи мураккаби *long-framed* ба забони тоҷикӣ бо як ҷумлаи *барои расидан ба ҳадафаш кайҳост худро омода кардааст* шарҳ ёфтааст. Калимаи мазкур дар луғатҳои дузабона ([145], [141], [132] ва дигарон) то давраи мо дарҷ нагардидааст, аммо тарҷумон аз рӯйи маъно мафҳуми калимаи додашударо дуруст ифода намудааст.

2. *What **soft-hearted** lubber had a Bible?* (T.I., 152). – *Ин тавропро шумо аз кӣ гирифтаед?* (Ҷ.Ҷ., 212).

Дар ҷумлаи мазкур тарҷумон вожаи *soft-hearted*-ро тамоман баён накарда, танҳо ҷонишини соҳибии *кӯ*-ро мавриди истифода қарор додааст. Калимаи мураккаби *soft-hearted* [ˌsɒftˈhɑːtɪd] *adj* – *хуб, нармдил* бо илова шудани калимаи *lubber* [ˈlʌbə] *n* – *лаванд* маънои *содалавҳ*-ро ба худ касб кардааст, гарчанде тарҷумаи аслии вожаи *soft-hearted* [ˌsɒftˈhɑːtɪd] *adj* – *хуб, нармдил* аст.

Ҳангоми тарҷумаи ВМЛ-и забони англисӣ бояд хусусиятҳои грамматикӣ онҳоро ба назар гирифт. Сарфи назар намудани вижагиҳои грамматикӣ калимаҳои мураккаб ҳолатҳои ба таври нодуруст ва нофаҳмо баён намудани матлаби матни асл оварда мерасонад. Таҳвили грамматикӣ воҳидҳои мураккаби луғавӣ тавассути фарқияти сохтори ЗА ва ЗТ ифода меёбанд.

Дар раванди тарҷума ҳар забон ба таври хос корбаст мешавад. Вижагиҳои чанбаи **лексикӣ-семантикии** забон пеш аз ҳама тавассути сохтори маъноии калима баён мегардад. Ҳар калима, яъне воҳиди луғавӣ, қисме аз системаи лексии забон – ҷузъи таркибии он ба шумор меравад. Зери мафҳуми хусусияти мазкур сохтори семантикии калима дар ҳар як забон фаҳмида мешавад. Воҳидҳои мураккаби луғавӣ ифодакунандаи мафҳум, моҳият, ҳодиса, аломат ва хусусиятҳои хос мебошанд. Ин ҷиҳатҳои воҳиди луғавӣ метавонанд, ки бо як воҳиди мураккаби луғавии хоси ҳамон забон тасвир шаванд ва дар раванди тарҷума бо якҷанд воҳиди луғавӣ бо нигоҳ доштани мафҳуми мундариҷаи матн баён гарданд. Мисол:

*The place was entirely **land-locked**, buried in woods, the trees coming right down to **high-water** mark, the shores mostly flat, and the **hill-tops** standing round at a distance in a sort of amphitheatre, one here, one there* (Т.І., 70). – Гулӯгоҳ **аз се тараф нағз маҳкам** буд. Вай дар байни ҷангалҳои зичрӯйида гум шуда мерафт. Дарахтзорҳо аз ҳуди **назди об** сар мешуданд. Соҳилҳо ҳамвор буданд. Аз дур **теппаҳо** монанди амфитеатр менамуданд (Ҷ.Ҷ., 100).

Дар ҷумлаи мазкур калимаи мураккаби **land-locked** [ˈlændlɒkt] *adj* – қариб пурра бо хушкӣ иҳота шуда, маҳкам-ро тарҷумон ба забони тоҷикӣ бо ифодаи **аз се тараф нағз маҳкам** тарҷума намудааст. Барои тарҷумон аз мундариҷаи матн аён аст, ки гулӯгоҳи номбурда аз се тарафаш бо замини хушкӣ иҳота шудааст, аз ин рӯ, ӯ калимаи мазкурро бо ифодаи **аз се тараф нағз маҳкам** шарҳ додааст. Калимаи **high-water** низ бо ин хусусият ифода ёфтааст. Маънои луғавии калимаи **high-water** [ˈhaɪˈwɔ:tə] *n* – мад(д), баланд шудани об аст ва бо илова шудани калимаи **mark** [mɑ:k] *n* – нишон, аломат, калимаи **high-water mark** ба вучуд омадааст ва маънои худро бе тағйир нигоҳ дошта, **сатҳи оби баланд** тарҷума шудааст. Тарҷумон иборати исмии **назди об**-ро ба матн мувофиқ интихоб намудааст. Калимаи мураккаби **hill-tops** ифодагари қуллаи талу теппаҳо аст: **hill-top** [ˈhɪl tɒp] *n* – қуллаи **теппа**. Дар ин ҷо тарҷумон онро танҳо бо як калимаи **теппаҳо** ифода кардааст, ки аз лиҳози

семантикӣ дуруст мебошад ва ба фаҳмиши мардуми тоҷик наздик аст, зеро қисми бештари замини Тоҷикистон аз таллу теппаҳои баланд иборат мебошад.

Ба хусусиятҳои гуногуни ишорашуда нигоҳ накарда, ҳар ду забон то як дараҷа ин ё он ҳодисаи воқеиро монанд тасвир мекунад. Чунон ки Г. В. Колшанский қайд мекунад: «Муқоисаи маъмули мафҳумҳои рангҳои маҷмӯ дар забонҳои гуногун, бештар вақт роҷеъ ба зухуроти монанд дар системаи лексикӣ маҷмуи ҳолисона мавҷудбуда зоҳир мегарданд, на ба махсус будани «таксимоти воқеият» [47, 48]. Барои ноил шудан ба тарҷумаи дурусти сохторҳои калимасоз доштани донишҳои забонӣ, фарҳангӣ, яъне донишҳои махсус, чамъиятӣ-фарҳангӣ (таърихӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва дигар донишҳо) зарур аст [26, 221]. Тарҷумаи ВМЛ-и забони англисӣ ба забони тоҷикӣ аз сабаби вижагиҳои системавии ҳар ду забон ва мавҷуд будани фарқиятҳо дар сохторҳои воҳидҳои забонҳо мушкилиҳои зиёдро ба бор меоранд. Забони англисӣ аз забони тоҷикӣ бо нақши васеи аломатҳои аналитикӣ, яъне нақши бештари аломатҳои грамматикӣ, дар истифода набудани бандакҳо ва ғайра фарқ мекунад. Душворӣ ҳангоми тарҷума барои он пайдо мешавад, ки дар паси сохтори сатҳии калимаи мураккаб байни ҷузъҳои таркибҳо робитаи мутақобила мавҷуданд. Танҳо тафсири дуруст барои тарҷумон интиҳоби муодили дақиқро фароҳам меорад. Аммо мушкилии асосӣ ҳангоми тарҷума аз он иборат аст, ки калимаҳои мураккаб бо мазмун ва мундариҷаи матн робитаи зич доранд.

Мушкилиҳои номбурда на танҳо аз нигоҳи сохтор, балки аз нигоҳи тобиши семантикӣ ба ЗТ мувофиқ ифода намудани мафҳуми моҳияти аслии воҳидҳои мазкур бо нигоҳ доштани хусусияти ҳоси онҳо ба назар мерасанд. Душвории тарҷумаи ВМЛ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ метавонад сабабҳои гуногун дошта бошад: аз муайян намудани мафҳуми вожаи мураккаб то дарк накардани вижагиҳои сохторӣ-семантикӣ онҳо. Барои

далели гуфтаҳои боло аз асари “Мӯйсафед ва баҳр”-и Эрнест Хемингвей якчанд мисол меорем:

1. *But he was rough and **harsh-spoken** and difficult when he was drinking* (O.M.S., 127). – Аммо ӯ, вақте ки маст мешуд, дағалу **бадмуомила** буд, бо *касе унс намегирифт* (М.Б., 99).

Дар ҷумлаи мазкур тарҷумон калимаи мураккаби **harsh-spoken**-ро аз ЗА ба ЗТ **бадмуомила** тарҷума кардааст. Калимаи мазкур дар ҳар ду забон аз лиҳози сохтор мураккаб буда, аз нуқтаи назари маъно ба ҳам мувофиқат мекунад. Тарҷумаи ҷузъҳои таркиби калимаи мураккаби **harsh-spoken** дар алоҳидагӣ чунин аст: **harsh** [ha:f] adj – *гӯшарош, тунд, сахт*; **spoken** [ˈspoukən] p.p. – *замони гузаштаи феъли to speak – гап задан*. Калимаи мураккаби **harsh-spoken**-ро ба таври дигар **бадгуфтор** низ тарҷума кардан мумкин аст.

1. *Each sardine was hooked through both eyes so that they made a **half-garland** on the projecting steel* (O.M.S., 127). – *Чангак аз ҳар ду чашми сардин мегузашт, чуноне ки дар гирди он занҷира месохтанд* (М.Б., 99).

Дар ин мисол калимаи мураккаби **half-garland** аз ЗА ба ЗТ танҳо бо як калимаи сохтаи **занҷира** (**занҷир+a**) ифода шудааст. Ҷузъҳои калимаи додашуда дар алоҳидагӣ дорои маъноҳои мустақиланд. Мисол, **half** [ha:f] – *нисф, ним соат, тараф (ҳуқ.)*; **garland** [ˈga:lənd] n – *гулчанбар, гулчини адабӣ, тазкира, ҷоиза (маҷ.)*. Чӣ тавре ки аз тарҷумаи боло аён гашт, калимаи **garland** дорои чанд маъноӣ аз ҳам фарқкунанда мебошад, вале дар ҷумлаи номбурда маънои аввали он мувофиқ меояд. Тарҷумаи тахтуллафзии калимаи **half-garland** чунин аст: **нимгулчанбар**. Аз ин бармеояд, ки дар ин ҷумла тарҷумаи **занҷира** дар матн мувофиқи матлаб аст.

Вазифаи аввалиндараҷаи тарҷумон пеш аз ҳама ба даст овардани тарҷумаи мукамал мебошад. Ҳангоми тарҷума калимаҳои душворфаҳм вомехӯранд, ки тафсири онҳоро аз луғатҳо дидан ба мақсад мувофиқ аст. Бо вучуди ин мушкилии дигар, яъне интихоби яке аз маъноҳои додашудаи

калима ба миён меояд. Дар забони англисӣ бо калимаҳои мураккабе рӯ ба рӯ шудан мумкин аст, ки аз рӯйи маъно аз мафҳуми алоҳидаи чузъҳои худ ба кулӣ фарқ мекунад. Мисол:

...watching meantime the equipages that rolled along the fashionable streets towards the neighbouring opera-house ... (J.E., 123). – ... қатори фойтунҳоеро, ки пеши назарам аз кӯчаҳои қасабаи асилзодагон гузашта ҷониби бинои дар қарибиҳо ҷойгиршудаи **Опера** мерафтанд, менигаристам (Ҷ.Э., 138).

Дар тарҷумаи вожаи мураккаби *opera-house* – хона ба маънои ишоракунандаи макон истифода шудааст, ки дар забони тоҷикӣ низ калимаи хона биноҳо, муассисаҳо ва корхонаҳо, ба монанди *корхона*, *ошхона*, *сартарошхона*, *сафоратхона* ифода мекунад. Мисол:

Ба болои ҳамин писараш Озар низ, сарулибоси мактабравиаш дар барааш, ба ошхона даромада омад (С.Б., 40).

Аз ин бармеояд, дар радифи мушкилиҳову нозуқиҳо ҳангоми тарҷума, миёни вожаҳои мураккаби забони англисӣ ва забони тоҷикӣ монандиҳо низ ба назар мерасанд. Ин монандиҳо аз рӯйи вижагиҳои сохторӣ, семантикӣ, морфологӣ ва синтаксисии ВМЛ мушоҳида кардан мумкин аст. Мисол:

1. *An easy-chair was near the bed-head...* (Ҷ.Э., 183). – Назди **тагсарӣ роҳаткурсие** гузошта шуда буд (Ҷ.Э., 205).

Дар ҷумлаи мазкур вожаҳои мураккаби ЗА ва ЗТ аз лиҳози **сохтор** дар шакли мураккаб мавриди истифода қарор гирифтаанд.

2. *... and there is no more beating of rain against the window-panes...* (J.E., 252). – ... ва борон дигар ба **шишаҳои тиреза** нохун наметанад (J.E., 281).

Дар ин ҷумла калимаи мураккаб дар забонҳои муқоисашаванда аз рӯйи **маъно** якхел мебошанд.

3. *... he had a hard-featured yet good-natured looking face* (J.E., 17). – ... чеҳрааш **дурушитнамо**, аммо **некӯкорона** буд (J.E., 21).

Дар ин ҷумла калимаҳои мураккаб аз нуқтаи назари вижагиҳои **морфологӣ** дар забонҳои мавриди назар ба вазифаи сифат омадаанд: what

kind of face did he have? → *hard-featured yet good-natured looking face* (adjective), инчунин дар забони тоҷикӣ: чехраи ӯ чӣ гуна буд? → *чехрааш дурушитнамо, аммо некӯкорона буд* (сифат).

4. 'Take it back to the *coach-house*, John,' said Mr Rochester coolly... (J.E., 258). – Ба *аспхона* баргард, Чон, – бо оҳанги сард гуфт ҷаноби Рочестер (Ҷ.Э., 287).

Дар мисоли мазкур дар ҳар ду забон калимаи мураккаб аз рӯйи хусусияти **синтаксисӣ** ба вазифаи ҳоли макон омадааст: where has John to take it back? → *back to the coach-house* (adverbial modifier of place) ва дар забони тоҷикӣ: ба кучо ӯ баргардад? → ба *аспхона* баргард (ҳоли макон).

Аммо дар ифодаи калимаи *man-of-war* як нозукии семантикӣ ба вучуд меояд, чунки дар нигоҳи аввал калимаи мазкурро бе дарки мантиқи матн ва бе дарёфт кардани тафсири он аз луғатҳои зарурӣ нодуруст тарҷума кардан мумкин аст. Зеро маънои *man-of-war* [ˌmænəv'wɔː] *n* – *киштии ҷарбӣ/ҷангӣ* аст, вале тарҷумаи тахтуллафзии он бо таъя ба тарҷумаи алоҳидаи ҷузъҳои он чунин аст: *man* [mæn] *n* – *мард, одам*; *of* [ɒv] *prep.* – *маънои бандаки изофии «и-»-ро дорад*; *war* [wɔː] *n* – *ҷанг, муҳориба*. Дар сурати огоҳ набудан аз мафҳуми он метавон онро *марди ҷанг* тарҷума кард, ки ғалат аст, бинобар доштани монандии зоҳирӣ ҳамчун “*дӯсти ғалатандоз*” тарҷумонро гумроҳ месозад. Ё худ вожаи мураккаби *man-of-the-earth* бе таҳлил, бо таъя ба тарҷумаи ҷузъҳои он дар алоҳидагӣ, ҳамчун *марди замин* тарҷума шудани он аз эҳтимол дур нест, чунки ҷузъҳои он дар алоҳидагӣ чунин тарҷума мешаванд: *man* [mæn] *n* – *мард, одам*; *of* [ɒv] *prep.* – *вазифаи бандаки изофии «и-»-ро ифода кардааст*; *earth* [z:θ] *n* – *замин, хок, хушкӣ*.

3.4. Дарачаи муодилнокии воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ва хусусияти тарҷумаи онҳо

Агар шумораи забонҳо зиёда аз 7000 бошанд, пас ҳар яке таҷассумгари маданияту фарҳанг ва расму оини хоси ҳар як халқу миллат мебошанд, ки бо

калимаву ибора ва истилоҳоти махсус ифода мегарданд [119]. Дар натиҷа калимаҳои нав пайдо шуда, захираи луғавии забонҳоро ғанӣ мегардонанд. Ҳар як забон хусусияти миллӣ, фонетикӣ, грамматикӣ, сохторӣ, луғавӣ, типологӣ, услубӣ ва ғайраҳоро дорад, ки аз ҳамдигар фарқ мекунад, гарчанде ки баъзе забонҳои олам ба ҳамдигар наздик буда, ба як оила ва гурӯҳи забонҳо дохил мешаванд. Аз ин рӯ, масъалаи муайян намудани дараҷаи мутобиқати воҳидҳои забон ба миён меояд. Дар замони муосир вобаста ба рушди босуръати равияҳои амалии филологӣ, ба монанди забоншиносии фарҳангӣ ё худ лингвокултурология, омӯзиши воҳидҳои забон аз нигоҳи мутобиқат, аз ҷумла лексикаи бемуодил масъалаи актуалӣ ба ҳисоб меравад. Лексикаи бемуодил он воҳидҳои луғавии ЗА мебошанд, ки дар ЗТ мутобиқат ё муодили худро надоранд. Забоншиноси англис М.А.К. (Майкл Александр Кирквуд) Хэллидей мафҳуми муодилнокиро асоси на танҳо тарҷума, балки забоншиносии муқоисавӣ меҳисобад, зеро ҳангоми муқоисаи воҳидҳои забони асл бо воҳидҳои забони тарҷумаро мо дар назар дорем, ки онҳо дар ҳудуди матн муодили воҳидҳои ҳамдигар мебошанд [18, 230-235]. Гуфтаҳои мазкур дар дигар адабиёти илмӣ оид ба тарҷума низ дарҷ шудааст [48, 14-16].

Забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз ҷумлаи забонҳои мебошанд, ки олимони забоншиносии ватаниву хориҷӣ онҳоро мавриди таҳқиқу таҳлил қарор додаанд. Забонҳои мазкур дар қатори дигар забонҳои олам дар ҳолати рушди босуръат мебошанд. Байни забонҳои номбурда аз нуқтаи назари лексика вижагиҳои фарқкунанда ва умумӣ вучуд доранд. Ба инҳо муодилнокӣ ва бемуодилии воҳидҳои луғавии забон метавонанд дохил шаванд. Зери мафҳуми лексикаи бемуодил падидаҳои мушаххаси фарҳанги муайян низ фаҳмида мешавад. Ҳар як забон воқеияти объективиро ба таври хос тавассути воҳидҳои луғавии худ инъикос мекунад. Яке аз масъалаҳои муҳим ва актуалии лексикаи бемуодил ин муайян намудани сабабҳои асосии пайдоиши ин гурӯҳи калимаҳо мебошад. Дар адабиёти илмӣ масъалаи мазкур

ба таври гуногун таҳқиқ карда мешавад, ки дар он ақидаҳо ва назарҳои гуногун ба мушоҳида мерасанд. Роҷеъ ба масъалаи бемуодилии воҳидҳои луғавии забон олимони забоншинос, аз қабили В.С. Виноградов, А.В. Фёдоров, Л.С. Бархударов, Е.М. Верещагин, В.Н. Комиссаров, Ф.М. Турсунов ва дигарон тавачҷуҳи хоса зохир намудаанд. Аз ҷумла, А.В. Фёдоров оид ба мавҷудияти бемуодилӣ андешаи худро чунин баён кардааст: «Комилан имконнопазир будани мавҷудияти муодили ин ё он калимаи матни асл, сирф бемуодил будани воҳидҳо нисбатан кам вомерхӯрад. Бемуодилӣ маъмулан дар он ҳолат пайдо мешавад, ки калимаи матни асл падидаҳои комилан маҳаллиро ифода мекунад, ки дар фаҳмиш ва зиндагии дигар халқу миллатҳо вучуд надорад» [97, 135]. Инчунин дар яке аз пажӯҳишҳои илмии худ В.Н. Крупнов ишора кардааст: «Лексикаи бемуодил барои он вучуд дорад, ки аввалан аз рӯйи баъзе сабабҳо дар ЗТ мувофиқати ягона ва доимӣ надоранд, дувум пайдоиши лексикаи бемуодил аз он сарчашма мегирад, ки ин ё он воҳиди луғавӣ дар ЗТ бинобар набудани чунин мафҳумҳо умуман мавҷуд нест ва барои ифодаи онҳо аз транслитератсия, калка ва шарҳи маъноӣ истифода бурдан лозим аст» [51, 29]. Ба назари мо, мавҷудияти лексикаи бемуодил аз хос будани фарҳангу оин ва вижагиҳои забонии ҳар халқу миллат сарчашма мегирад. Таҳқиқоти муфассалро доир ба масъалаи лексикаи бемуодил забоншиноси рус А.О. Иванов низ гузаронидааст. Тибқи ақидаи ӯ воҳидҳои бемуодил «воҳидҳои луғавие мебошанд, ки дар захираи луғавии ЗТ муодилҳои худро надоранд, яъне воҳидҳои мавҷуд нестанд, ки тавассути онҳо дар ҳамон дараҷаи лозимӣ тамоми ҷузъҳои маъноии хоси ин матн ва ё яке аз ҷузъҳои маъноии воҳидҳои луғавии матни ЗА ифода карда шавад» [39, 9-10]. Л.С. Бархударов лексикаи бемуодилро ба таври муфассал таҳлил намуда, зеро ин мафҳум воҳидҳои луғавии яке аз забонҳоро мефаҳмад, ки байни воҳидҳои луғавии забонҳои дигар муодили пурра ва нопурра надоранд. Ӯ лексикаи бемуодилро ба се гурӯҳи воҳидҳои луғавӣ ҷудо мекунад:

1. Исмҳои хос, номҳои ҷуғрофӣ, номҳои идораҳо, ширкатҳо, рӯзномаҳо ва ғ.;
2. Реалияҳо – калимаҳои ифодакунандаи ашё, мафҳум ва падидаҳои, ки дар таҷрибаи амалии мардуми бегона вучуд надоранд (масалан, номгӯи хӯрокҳои миллӣ, навъи либосҳои халқӣ, яъне ашёи фарҳанги моддӣ ва маънавӣ);
3. Ба истилоҳ «ҳолигоҳҳои маъноии тасодуфӣ» – воҳидҳои луғавии яке аз забонҳост, ки ба онҳо дар таркиби луғавии забони дигар мутобиқат мавҷуд нест [12, 93-95].

Қатъи назар аз бемуодил будани воҳидҳои луғавии ЗА воҳидҳои луғавие низ мавҷуданд, ки дар ЗТ муодили худро доранд. Роҷеъ ба ин масъала Н.А. Иванова қайд мекунад, ки: «Аломати муҳими муодилнокӣ на мувофиқати мафҳумҳо, балки мутобиқати дақиқи маъноҳо дар матн мебошад» [41, 48]. Тибқи ақидаи Я.И. Ретскер: «Муодилнокӣ ин мувофиқати муқаррарии баробарарзиши қоидадан аз матн вобаста набудани байни воҳидҳои ЗА ва тарҷума мебошад» [76, 13].

Дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ як гурӯҳ калимаҳои мураккабе мавҷуд аст, ки ҳар ду хусусиятро доранд, яъне метавонанд муодили худро дошта бошанд ва ё не. Воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои муқоисашавандаро вобаста ба хусусияти сохторӣ, маъноӣ ва тарҷума ба ВМЛ-и муодилнок ва бемуодил ҷудо кардан мумкин аст, ки гурӯҳи калимаҳои муодилнок дар навбати худ ба калимаҳои муодилноки пурра ва нопурра ҷудо мешаванд.

Воҳидҳои мураккаби луғавии муодилноки пурра. Забонҳои ҷаҳон байни ҳам робитаҳои гуногун доранд ва дар онҳо аз рӯйи вижагиҳои фонетикӣ, грамматикӣ, луғатшиносӣ ва ғ. амсоли инҳоро мушоҳида кардан мумкин аст. Аз ин ҷо маълум мешавад, ки калимаҳои мураккаб низ дар забонҳои мавриди назар муодили худро доранд. Умуман, воҳидҳои мураккаби луғавӣ дар забонҳои муқоисашаванда аз рӯйи сохт, маъно ва хусусиятҳои тарҷума метавонанд, ки бемуодил ва муодилнок бошанд. Дар

навбати худ, онҳо боз ба зергурӯхҳои муодили пурра ва нопурра тақсим мешаванд. Сараввал чанде аз муодилҳои пурраи забони англисиро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Мисол, калимаи *ice-cream* [ˌaɪskˈri:m] – *яхмос* аз рӯйи сохт ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ калимаи мураккаб мебошанд, ки аз ду калимаи сода таркиб ёфта, аз рӯйи маъно низ монанд мебошанд. Масалан, агар чузъҳои калимаро дар алоҳидагӣ таҳлил намоем, пас калимаи *ice* – *ях* ва калимаи *cream* – *қаймоқ*, *саршир*, *хома* мебошад.

Ice-cream

↓ ↓

Ях-мос – асоси замони ҳозираи мосидан (аз ҳолати моеъ ба ҳолати нимамоёе ё хамир овардан).

Агар ба тарҷумаи таҳтуллафзии калимаи *ice-cream* назар кунем, тарҷумаи он ба сурати *яхқаймоқ* берун меояд, вале дар тарҷумаи маъноии калимаи мазкур *cream* ҳамчун *мос* тарҷума шудааст, ки шояд ба маънои дар боло зикргардида омада бошад ва ё аз калимаи *мост* (чурғот, шири бо моя туршонидашуда, ки ханӯз обаш нарафтааст) гирифта шуда бошад. Худи калимаи *яхмос* дар китоби «Фарҳанги забони тоҷикӣ» чунин шарҳ ёфтааст: *яхмос* – хӯрдани мисли *ях* хунук, ки аз шири шакар тайёр мекунад, бастанӣ, ширях. Калимаи мазкурро ба гурӯҳи калимаи мураккаби муодилноки пурра дохил кардан мумкин аст.

Калимаи мураккаби *goldsmith* – заргар дар забонҳои мавриди назар аз рӯйи чанд хусусият муодили ҳамдигар мебошанд:

- ин вожа дар ҳар ду забон аз рӯйи сохт аз ду чузъ таркиб ёфтааст: *goldsmith* – *зар-гар*;
- аз рӯйи хусусияти морфологӣ ба исм тааллуқ дорад;
- аз рӯйи мафҳум ифодакунандаи як маъно – касбу ҳунари заргарӣ (як намуди фаъолияти инсон);
- аз лиҳози тарҷумаи маъноӣ низ як хел тарҷума мешаванд: *goldsmith* – *заргар*.

Тарчумаи тахтуллафзии калимаи мазкур ба тарчумаи маъноӣ наздикӣ дорад. Мисол, *gold* – тилло; *smith* – шахсе, ки бо металл кор мекунад. Дар забони англисӣ калимаи *smith* дар алоҳидагӣ маънои мустақил дорад: *smith* [*smiθ*] – оҳангар. Дар забони тоҷикӣ пасванди исмсози -гар мавҷуд аст, ки дар калимаи заргар ифода ёфтааст.

Як қисми калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ аз рӯйи вижагиҳои сохторӣ, маъноӣ ва тарҷума дар забони англисӣ муодили худро доранд. Онҳо аз рӯйи сохт дар ҳар ду забон мураккаб буда, аз нигоҳи маъно низ як хел мебошанд. Онҳоро ба воҳидҳои луғавии пурра ва нопурра дохил кардан мумкин аст.

Масалан, чанд мисолеро метавон ҳамчун намуна мавриди таҳлил қарор дод, ки аз рӯйи сохт муодили нопурра, вале аз рӯйи маъно муодили пурраанд.

Калимаи *ҳамадон* – *know-all* (*a person who knows everything*) аз рӯйи сохт дар ҳар ду забон аз ду реша таркиб ёфта, дар алоҳидагӣ низ маъноҳои якхела дорад ва аз лиҳози маъно тарҷумаи калима бо як мазмун ифода мегардад, аммо дар раванди тарҷума ҷойи решаҳо тағйир меёбад. Мисол, **ҳама** (*ҷонишини муайяни*) – *all*; **дон** (*1. асоси замони ҳозира ва сизаи амр аз доништан. 2. ҷузъи пасини баъзе аз калимаҳои мураккаб ба маънои донанда: ҳисобдон, қоидадон, забондон, сухандон, қадрдон*) – *know*. *Ҳама* – *all*, *дон(истан)* – *know*.

Тарҷумон дар чунин ҳолат роҳҳои ташаккули калимаҳои мураккаби бо аффиксоидҳо сохта шудани калимаҳои мураккабро бояд ба инобат гирад ва донанд, ки на ҳар як ванд аффиксоид мешавад. Мисол:

Забондон – дар ин калима қисми «-дон» суффиксоид мебошад ва онро реша гуфтан мумкин аст. Калимаи мазкур аз исм+асоси феъли замони ҳозираи сохта аст. Аммо «-гар» суффиксоид шуда наметавонад.

Дар калимаи *занбӯри асал* – *honeysuckle* монанди калимаи *ҳамадон* – *know-all* дар раванди тарҷума ҷойи ҷузъҳо тағйир меёбад. Мисол, **занбӯр** (*навъи ҳашароти парандаи хурди нешзан, ки хелҳои гуногун дорад*) – *bee*; **асал**

(*моддаи шакарини зафс, ки занбӯри асал аз шираи гулҳо ҳосил мекунад, шаҳд, ангубин*) – *honey*. *Занбӯр* – *bee*, *асал* – *honey*.

Калимаҳои *шердил* – *lion-hearted*, *бодомшакл* – *almond-shaped*, *бодомчашм* – *almond-eyed* ва монанди инҳо дар забонҳои мавриди назар аз рӯйи сохт мураккабанд, аз нигоҳи маъно низ муродифанд ва аз рӯйи вазифаи морфологӣ ба сифат тааллуқ доранд. Аммо дар сохти калимаҳои англисӣ нисбат ба тоҷикӣ каме фарқият вучуд дорад:

Исм+исм (тоҷикӣ): *шер+дил*, *бодом+шакл*, *бодом+чашм*.

Noun+participle II (англисӣ): *lion+hearted*, *almond+shaped*, *almond-eyed*.

Калимаи мураккаби *бодомшакл* дар соҳаи тиб бо илова кардани калимаи *задуд* дар раванди тарҷума тамоман маънои худро тағйир медиҳад. Мисол, *задуди бодомшакл* – *tansil*. Дар мисоли мазкур ҳангоми тарҷума на танҳо калимаи мураккаби *бодомшакл* дар забони англисӣ бо як калимаи сода ифода ёфтааст, балки калимаи *задуд* низ ҳазм шудааст.

Калимаи *варзишгар* – *sportsman* дар забонҳои мавриди назар аз нигоҳи маъно муодили ҳам мебошанд. Дар фаҳмиши мардуми ҳар ду халқ варзишгар як мафҳумро ифода мекунад. Калимаи зерин дар забони тоҷикӣ бо як калима **варзиш** (*маҷмуи машғулият ва машқҳои ҷисмонӣ барои тарбияи бадан*) ва бо пасванди калимасозии **-гар** сохта шудааст, ки шахсро ифода мекунад. Вале дар забони англисӣ ин калима бо илова шудани ҳамсадои пайваस्तкунандаи **-s** сохта шудааст, ки калимаҳои **sport** [*spɔ:t*] (*an activity involving physical exertion and skill in which an individual or team competes against another or others for entertainment*) ва **man** [*mæn*] (*an adult human male*)-ро бо ҳам пайваст мекунад. Бо вучуди аз рӯйи сохт каме аз ҳам фарқ кардани калимаи мазкур, онро ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби муодилнок дохил кардан мумкин аст.

Як қатор ВМЛ-и забони тоҷикиро аз рӯйи вижагиҳои сохторӣ, маъноӣ ва тарҷумавӣ дар муқоиса бо забони англисӣ ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби муодилноки пурра дохил кардан мумкин аст.

Мисол, **даст** (исм, як узви инсон аз шона то ангуштон) + **сохт** (дар калимаҳои мураккаб тарз ва чи гунагии сохта шудани чизро нишон медиҳад: бадсохт, хушсохт) → **даст(u)сохт**; **hand** (noun, the end part of a person's arm beyond the wrist, including the palm, fingers, and thumb) + **made** (PII, from make) → **handmade**.

Дастсохт
↓ ↓
Handmade

Калимаи зерин дар забонҳои мавриди назар бо як маъно ифода мегардад. Мисол, *handmade jewelry* – *ҷавоҳироти дастсохт*, *handmade door* – *дари дастсохт* ва ғайра.

Калимаи *дастрӯймол* дар забони тоҷикӣ аз се реша таркиб ёфтааст. Мисол, **даст** – узви бадани инсон аз шона то нӯги ангуштон; *каф* ва *панҷаи даст*; **рӯй** – *чеҳра*, *рух* ва **мол** – *асоси замони ҳозираи феъли молидан*; *молиш*; *масҳ*. Аммо дар забони англисӣ аз ду реша иборат аст: **hand** – *the end part of a person's arm beyond the wrist, including the palm, fingers, and thumb* ва **kerchief** – *a piece of fabric used to cover the head*. Худи калимаи *kerchief* дар забони адабии англисӣ маънои *дастрӯймолро* дорад. Калимаи мазкур аз рӯйи сохт мураккаб аст, гарчанде ки каме фарқият ба назар мерасад, вале калимаҳо аз нигоҳи маъноӣ бо ҳам мувофиқат мекунад.

Калимаи *мактаббача* – *schoolboy* аз нигоҳи сохтор дар забонҳои муқоисасазанда мураккабанд, вале аз рӯйи маъно аз ҳам каме фарқ доранд. Дар забони тоҷикӣ калимаи мазкур ба маънои хонандаи мактаб истифода мешавад, яъне тамоми хонандагони мактаб новобаста аз ҷинс, вале дар забони англисӣ ҳамчун хонандаи мактаб, ки писар аст (ҷинси мардона) ба кор меравад. Калимаи *мактаббача*-ро дар забони тоҷикӣ бо калимаҳои *хонанда*, *талаба* иваз кардан мумкин аст, ки дар ЗТ бо калимаи содаи *priril* ифода меёбад. Калимаи мавриди назаро аз рӯйи сохт ба ВМЛ-и муодиноки пурра ва аз ҷиҳати маъно ба гурӯҳи ВМЛ-и муодилоки нопурра дохил кардан мумкин аст.

Калимаҳои *таърихсоз* – *epoch-making*, *нимароҳ* – *half-road*, *кӯз(а)пушт*, *кӯҷпушт* – *humpback*, *hunchback*, *афсонагӯӣ* – *storyteller* – пурра ва амсоли инҳоро ба гурӯҳи ВМЛ-и муодилноки пурра дохил кардан мумкин аст, зеро онҳо ҳам аз лиҳози сохт ва ҳам маъно ва роҳҳои ифодабӣ хусусиятҳои якхела доранд.

Ғайр аз ин, гурӯҳи калимаҳои мавҷуданд, ки дар ҳар ду забон аз рӯйи сохт, маъно ва вижагиҳои тарҷума муодил мебошанд. Мисол, *character* – *характер*, *television* – *телевизион*, *problem* – *проблема*, *radio* – *радио*, *computer* – *компютер*, *type* – *намуд*, *mobile phone* – *телефони мобилӣ* ва ғ. Бо вучуди он ки қисме аз калимаҳои номбурда дар забони адабии тоҷикӣ бо дигар калимаи тоҷикӣ (*character* – *хислат*, *television* – *оинаи нилгун*, *problem* – *масъала*, *type* – *намуд*) ифода шаванд ҳам, дар забони гуфтугӯӣ ин калимаҳо дар шакли аслии истифода мебаранд.

Воҳидҳои мураккаби луғавии муодилноки нопурра. Дар қатори ВМЛ-и муодилноки пурра, инчунин калимаҳои мураккаби муодилноки нопурра низ мавҷуданд, ки онҳоро аз рӯйи хусусиятҳои гуногун ба гурӯҳҳои воҳидҳои мураккаби луғавии муодилноки пурра ва нопурра дохил кардан мумкин аст. Калимаҳои зеринро аз рӯйи вижагиҳои сохторӣ мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Дар калимаҳои *good-natured*, *open-handed* ва *cross-legged* нисбат ба муодилҳои забони тоҷикӣ аз рӯйи сохтор каме фарқият ба назар мерасад. Мисол, дар забони англисӣ калимаҳои *good-natured*, *open-handed* ва *cross-legged* бо васл шудани асоси сифат ва сифати феълии II сохта шуда, дар натиҷа аз рӯйи хусусиятҳои морфологӣ ба вазифаи сифат омадааст, вале дар забони тоҷикӣ сохта шудани калимаҳои номбурда ба таври дигар сурат мегирад, яъне онҳо танҳо аз асоси сифат ва асоси исм таркиб меёбанд. Аз нуқтаи назари муодилнокӣ низ монандиҳо ҷой доранд. Масалан, дар ҳар ду забон калимаҳои *good-natured*, *open-handed* ва *cross-legged* мураккаб буда, аз рӯйи вижагиҳои морфологӣ ба вазифаи сифат меоянд, аз ҷиҳати маъно

яксонанд, яъне ифодакунандаи хислати инсон мебошанд, ки истифодаи онҳо дар забонҳои муқоисашаванда мушоҳида мегардад. Агар ба тарҷумаи ҷудогонаи ҷузъҳои калимаи мазкур назар кунем, ҷузъи якуми калимаи англисӣ бо ҷузъи якуми калимаи тоҷикӣ як хел тарҷума мешаванд. Мисол:

good-natured

↓ ↓
хуш-табиат

Калимаи *good-natured* бо илова шудани пасванди -d аз исм ба сифат гузашта, хислати инсонро ифода мекунад. Агар ин калимаро дар забони тоҷикӣ аз рӯйи сохт пурра муодил хонем, бояд *good-nature* навишта шавад, тарҷумаи он дар шакли *хуштабиатӣ* берун меояд, яъне муодилнокии сохторӣ аз нигоҳи маъно ва тарҷума ба бемуодилии калима оварда мерасонад. Калимаи *open-handed* низ ба чунин тарз таҳлил карда мешавад. Мисол:

open-handed

↓ ↓
кушода-даст

Калимаи мураккаби *cross-legged* – *чорзону*, *по рӯйи по кардан* тарҷума мешавад, яъне пойро болои ҳам қат карда, ё ба таври оддӣ болои ҳам намуда нишастан, ки дар натиҷа ба ҳарфи «х» монанд мешавад. Ин аломат дар забонҳои муқоисашаванда маънои *cross* – *ҳат заданро* дорад, ки бо аломати «х» ишора карда мешавад. Аз рӯйи маъно ин ду калима дар забонҳои мавриди назар муодили худро доранд.

Дар калимаи мураккаби *oarsman* монанди калимаҳои *good-natured* ва *open-handed* аз ҷиҳати сохт фарқият ба назар мерасад. Гарчанде калимаи мазкур дар ҳар ду забон аз ду ҷузъ таркиб ёфтааст, дар забони англисӣ ин ду ҷузъ тавассути ҳамсадои пайвасткунандаи “s” пайваст шудааст. Ин аломат аз забони қадимаи англисӣ боқӣ монда, ба ақидаи В.И. Арнолд аз падежи соҳибӣ сарчашма мегирад [9, 153]. Ин калимаҳо аз нигоҳи маъно низ як намуди касбу корро ифода мекунанд, яъне *oarsman* – *белкаш* (*oar* – *бел*; *-s* – *ҳамсадои пайвасткунанда*; *man* – *мард* (*каш*) (*дар гунаи англисӣ маънои*

шахсро дорад, вале дар забони тоҷикӣ маънои кашиданро дорад, яъне ҳангоми тарҷума аз исм ба феъл тағйир ёфтааст), шояд дар фаҳмиши мардуми мо калимаи *белкаш* марди деҳқонро ифода кунад. Дар калимаи мазкур асоси замони ҳозираи феъли кашидан – *каш* ба назар мерасад, ки бо он дигар калимаҳоро низ сохтан мумкин аст. Мисол, *рӯкаш* (*рӯкаши китоб, ҷилд*), *дилкаш*, *саркаш* ва ғайраҳо. Калимаи *тап* дар забони англисӣ ҳамчун пасванди исмсоз низ хизмат мекунад, ки тавассути он калимаҳои зиёде сохта мешаванд, ба монанди *airman* – *ҳавонавард*; *newsman* – *мухбир*; *Irishman* – *ирландиягӣ* ва ғайраҳо.

Калимаҳои мураккаби *good-natured, open-handed, cross-legged* ва *oarsman*, гарчанде дар ҳар ду забон мураккаб буда, аз рӯйи маъно ифодаи якхела доранд, вале дар ЗА чузъи дуомашон сохта мебошад. Аз ин бармеояд, ки калимаҳои мураккаби мазкур ба гурӯҳи калимаҳои муодилноки нопурра дохил мешаванд, яъне аз ҷиҳати сохт тафовут дошта, аз ҷиҳати маъно якхелаанд.

Вобаста ба хусусияти хос доштани ҳар як забон дар онҳо вожаҳоеро вохӯрдан мумкин аст, ки муодили худро надоранд. Ин хусусият аз рӯйи гуногун будани ҳаёти иҷтимоӣ, тарзи фаъолият, дину эътиқод, расму оин, фарҳангу унсурҳои миллӣ, диди гуногуни мардум ба олами атроф ва ғайраҳо сурат мегирад. Воҳидҳои мураккаби луғавии ЗА аз нигоҳи сохт, маъно ва вижагиҳои тарҷумавӣ дар ЗТ муодили худро низ надошта метавонанд.

Калимаи мураккаби тоҷикии *сартарошхона* (*ҷое, ки мардон дар он ҷо рафта мӯйи сар ва риши худро пок мекунанд*) дар забони тоҷикӣ аз се реша таркиб ёфтааст ва дар забони англисӣ низ бо калимаи мураккаби – *barber shop* ифода мегардад. Калимаи мазкур мутобиқи маъно дар ҳар ду забон муодили ҳам мебошанд, вале на аз рӯйи сохт. Мисол, *сар* – *як узви инсон*; *тарош* – асоси замони ҳозира аз феъли *тарошидан* буда, ба исм табдил ёфтааст ва маънои *пок кардан, тоза карданро* дорад ва *хона* – *ҷой, утоқ, манзил*. Дар забони англисӣ танҳо вожаи *barber-shop* онро ифода кардааст.

Дар забони англисӣ ин калима муродифи худро дорад, ки ҳамчун калимаи мураккаб шакл гирифтааст. Мисол, *hairdresser's parlour* – *сартарошхона* (*ҷойи мӯи сар поккунӣ барои мардон*). Калимаи мазкур дар забони англисӣ низ аз се ҷузъ таркиб ёфтааст, ки ҳар яке дар алоҳидагӣ маънои дигар доранд. Мисол, *hair* – *мӯй*; *dresser* – *дастёри либос, омодагос, ҷевони зарф* ва *parlour* – *толор, қошона*. Дар ҷамъияти ҳар ду халқ (англисҳо ва тоҷикон) ҷойи ороишӣ барои занон ва мардон алоҳида аст, ки ҳар яке бо номҳои махсус ифода меёбанд. Дар забони тоҷикӣ ҷойи ороиши занонро *қошонаи хусн* меноманд ва дар забони англисӣ *hairdressing saloon*. Калимаи мавриди назар дар забони англисӣ аз ду вожаи сода ва дар забони тоҷикӣ дар шакли ибора таркиб меёбад ва аз рӯйи маъно низ мафҳуми якхела доранд. Ин калимаро ба гурӯҳи вожаҳои муодилнок дохил кардан мумкин аст [123].

Калимаи мураккаби *гулдаста ё дастагул* (*гулҳои ҷида якҷоя бастаншуда, дастаи гул*) дар забони тоҷикӣ ва англисӣ аз рӯйи маъно муодили худро дорад, вале аз рӯйи сохт аз ҳам фарқ мекунанд. Мисол, ин вожа дар забони тоҷикӣ аз ду калимаи сода таркиб ёфта, дар ЗТ бо як вожаи сода – *bouquet* ифода шудааст. Калимаи мазкур ба забони англисӣ аз забони қадимаи фаронсавӣ иқтибос шудааст [129].

Калимаи мураккаби *дастагул* аз иборати изофии *дастаи гул* тавассути факки изофӣ ба калимаи мураккаб мубаддал гаштааст. Мисол, *дастаи гул* → *дастагул*. Ин ҳолат яке аз воситаҳои маъмултари мураккабсозии калима дар забони тоҷикӣ ба ҳисоб меравад, ки шумораи калимаҳои мураккаби бо ин усул сохташуда назаррасанд. Мисол, *сарӣ сахт* → *сарсахт* (*шумтолеъ, бадбахт, он ки дар азобу уқубат умр ба сар мебарад*), *оби ҷав* → *обҷав* (*нӯшобае, ки аз афшурдаи ҷав омода мегардад, пиво*), *дасти кушод* → *дасткушод* (*а*) (*маҷ. касе, ки ҳар чӣ ёбад, харҷ мекунад, кушодадаст, ҷавонмард, босаховат*), *даҳани калон* → *даҳанкалон* (*1. он чӣ даҳони калон дорад, калондаҳон. 2. маҷ. он ки бо калонгапӣ ва гапдонӣ мардумро ба итоати худ даровардааст, гапкалон; ҳавобаланд*) ва ғ.

Калимаҳои *обу ҳаво*, *сарулибос*, *пӯшок-мӯшок* (лаҳҷавӣ), *хонадоршавӣ*, *касбу ҳунар*, *касбу кор*, *карруфар*, *зебу зиннат*, *соҳибҷамол* ва монанди инҳо дар забони англисӣ бо як калима ифода мешаванд, вале аз нуқтаи назари маъно мафҳуми умумӣ доранд. Мисол, *обу ҳаво* – *weather*; *сарулибос* – *clothes*; *пӯшок-мӯшок* (лаҳҷавӣ) – *clothes*; *хонадоршавӣ* – *marriage*; *касбу ҳунар* – *speciality, profession*; *касбу кор* – *occupation, work, business etc*; *карруфар* – *splendor, magnificence etc*; *зебу зиннат* – *decoration, adornment etc*; *соҳибҷамол* – *beautiful* ва ғайраҳо.

Воҳидҳои мураккаби луғавии бемуодил. Дар забони англисӣ гурӯҳи ВМЛ мавҷуданд, ки бо нимтире навишта мешаванд ва зоҳиран ба ҷумла монандӣ доранд. Онҳоро сохторҳои атрибутивӣ меноманд. Ин гуна воҳидҳои мураккаб хоси забони англисӣ буда, бештар дар ВАО, матнҳои илмӣ-техникӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ ва асарҳои нависандагон ба назар мерасанд. Барои дарки мафҳуми ин гуна сохторҳои мураккаб тарҷумонро лозим меояд, ки дар мадди аввал матнро пурра аз назар гузаронад, баъдан ҳангоми интиқоли онҳо аз ЗА ба ЗТ «калимаи калидӣ»-ро муайян созад.

Ба гурӯҳи воҳидҳои луғавии бемуодил воҳидҳои фразеологӣ мураккабро низ дохил кардан мумкин аст, ки аз рӯйи сохт мураккаб буда, дар забони тоҷикӣ ҳамчун ибора ифода мешаванд. Мисол:

Ҷадвали 1

Калимаҳои мураккаби англисӣ (асл)	Тарҷумани таҳтуллафзӣ	Тарҷумани маъноӣ
<i>Welcome-to-our-house</i>	<i>Хуш омадед ба хонаи мо</i>	<i>Зарбати сарв (олами наботот)</i>
<i>Abackroomboy</i>	<i>Бачаи хонаи ақиб</i>	<i>1.Корманди илмӣ лабораторияи махфӣ 2. Мутахассис</i>

<i>Weld-bed</i>	<i>Кати чоки кафшерӣ</i>	<i>Навардча</i>
<i>About-face</i>	<i>Дар бораи рӯй</i>	<i>Тағйир додани ақида (оид ба сиёсат)</i>
<i>About-sledge</i>	<i>Дар бораи чанача</i>	<i>Босқон</i>
<i>Hand-me-down</i>	<i>Дастии маро поён</i>	<i>(гуфт.) либоси дастии дуюм, (амер.) либоси пешидӯхт ва арзон</i>
<i>Elbow-room</i>	<i>Ҳуҷраи оринҷ</i>	<i>Ҷойи басанда (барои иҷрои кор)</i>
<i>Blue-sky law</i>	<i>Қонуни осмони кабуд</i>	<i>(амер.) қонуне, ки барориши ва фурӯши аксияҳо ва коғазҳои қимматбаҳоро назорат мекунад</i>
<i>Blue-water</i>	<i>Оби кабуд</i>	<i>Он чизе, ки бо баҳр алоқаманд ё мутааллиқ мебошад, баҳрӣ</i>
<i>Blue-stocking</i>	<i>Ҷуроби кабуд</i>	<i>Зани бомаърифат</i>
<i>Hang-dog</i>	<i>Сагро (дор) овоз</i>	<i>Одами разил</i>

Ба гурӯҳи воҳидҳои мураккаби луғавии бемуодил калима-реалияҳои мураккабро низ дохил кардан мумкин аст, ки онҳоро бо роҳи калка ва ё транслитератсия тарҷума намуда, ба хонандаи ғайрисиҳоибзабон тавассути шарҳу эзоҳ (дар қавс) возеҳтар фаҳмондан мумкин аст. Ин гуна калимаҳоро вожаҳои тавсифӣ мегӯянд. Шумораи ин гуна мисолҳо хеле зиёданд, ки мо чанде аз онҳоро дар ҷадвал нишон медиҳем. Мисол:

Калимаҳои мураккаби тоҷикӣ (асл)	Тарҷума	Шарҳи калима
Нишоллопаз	Nishollo-maker	A man who cooks sweetness. Nishallo is a kind of tajik national sweets which especially are made on holidays.
Нишоллофурӯш	Nishollo-seller	A man who sells nishallo (it's tajik national sweetness).
Бучулбозӣ	Bujulbozi/ playing bujul	It's a kind of traditional play among tajik children.
Гаҳворабандон	Gahvorabandon	It's a national ceremony of tajik people. Women put the baby on a childish bed which called gahvora and they sing a song and dance.
Гаҳвораҷунбон	Gahvorajunbon	A person who swings the childish bed (gahvora).
Гаҳвораҷунбон	Mantis	It's a kind of insect.
Бузкашӣ	Buzkashi	It's a kind of tajik traditional competition

		which men ride horses to catch the killed goat from the earth.
Човандоз	Chovandoz	A horse-rider who tries to catch the killed goat from the earth.
Мушкилкушо	Mushkilkusho	It's a kind of ceremony among tajik women. They get together and set the table, read religious books, tell stories and ask God for solving their troubles.
Мушкилкушо	Troublesolving	Solving a problem.

Бемуодилии воҳидҳои мураккаби луғавии забон хоси ҳар як забон буда, тавассути онҳо хусусиятҳои фарқкунандаи забонҳо ва дар баъзе мавридҳо урфу одатҳои халқу миллатҳо муайян мегарданд, ки бо калимаҳои махсус номгузори шудаанд. Дар радифи бемуодилии ВМЛ муодилнокии онҳо низ ба назар мерасад, ки нишондиҳандаи алоқамандии байни забонҳо мебошад. Воҳидҳои мураккаби луғавии бемуодилро аз ЗА ба ЗТ танҳо тавассути шарҳдиҳӣ, калка, транслитератсия ва дигар усулҳо ифода кардан мумкин аст.

Инчунин сохторҳои мураккаби атрибутивӣ хоси забони англисӣ мебошанд, ки тарҷумаи онҳо диққати махсусро талаб мекунад. Ин гурӯҳи воҳидҳои мураккаби забони англисӣ, ки беш аз се нимтире сохта мешаванд, хусусияти фарқкунандаи ин забон нисбат ба забони тоҷикӣ аст. Онҳо шаклан ба ҷумла шабоҳат доранд, вале дар ҷумла аз рӯи маъно вазифаи воҳиди мураккаби луғавиро иҷро мекунанд. Мисол:

1. *Anyone who supposes that Edwina Currie's amazing first novel is the usual sort of **kill-an-hour-on-the-beach codswallop** had better think again: it is much, much worse than that* (Т.П., 41). – *Ҳар нафаре, ки ба гумонаш аввалин романи ҳайратангези Эдвин Керрӣ як воситаи **бемаънии вақтгузаронӣ дар соҳили баҳр мебошад**, бояд бори дигар фикр намояд, зеро ин аз он хеле ва хеле бадтар аст.*

Ин гуна сохтор дар забони тоҷикӣ вучуд надорад. Дар забони тоҷикӣ калимаҳои мураккаб танҳо бо як нимтире сохта мешаванд, ки он ҳам ба гурӯҳи калимаҳои мураккаби такрор дохил шуда, ба алоқаи пайваст мутааллиқанд. Мисол, *калон-калон, давон-давон, оҳиста-оҳиста* ва ғ.

3.5. Тарҷумани воҳидҳои мураккаби луғавии ихтисоршудаи забони англисӣ ба забони тоҷикӣ

Дар забони англисӣ оид ба ихтисораҳо истифодаи истилоҳҳои *аббревиатура (abbreviation)* ва *акроним (acronym)* маъмул аст. *Аббревиатураҳо* ҳарф (*V=victory – ғалаба*) ё пайвастагии ихтисоршудаи ҳарфҳо (*ICT=Information and Communication Technology – технологияи информатсионӣ ва робита*) мебошанд, ки бо калима ё ифодаи асл мувофиқати алифбой доранд ва ба ҷои калимаҳои додаси ба барои кӯтоҳбаёнӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Дар баъзе мавридҳо дар онҳо рақамҳои арабӣ ва ё римиро вохӯрдан мумкин аст. Мисол, ифодаи *асри XIV* ё *асри XXI*-и рақамҳои римӣ ҳангоми тарҷума ба забони англисӣ бо рақамҳои арабӣ бо иловаи пасванд ифода меёбанд: *асри XIV=the 14th century* ё *асри XXI=the 21st century*. Дар нутқи гуфтугӯии мардуми англисзабон чунин тарзи ихтисораҳо низ вучуд дорад: *gre8=great – олӣ; NO1=no one – ҳеҷ кас; 4eve=forever – абадӣ.*

Акронимҳо тавассути ҳарфҳои аввали калима (*ZEG=Zero Economic Growth – нешрафти иқтисодии баробар ба сифр*) ва ё ҳичо ва ҳарфҳои аввали калима (*SONAR=sound navigation and ranging – навигатсияи овозӣ ва*

макон) ва аз ҳиҷои якуми калимаи аввал ва ҳиҷои дуёми калимаи охир (*Tranceiver=transmitter+receiver* – қабул ва равонкунанда) сохта мешаванд, ки ҳамчун калима талаффуз карда мешаванд. Роҷеъ ба мафҳуми аббревиатура ва акроним фикру ақидаҳо мухталиф аст. Забоншиносон доир ба ин масъала фикру ақидаҳои худро дар таҳқиқоти илмиашон баён кардаанд. Раванди ба вучуд омадани аббревиатураҳо аббреватсия ном дорад, ки дар натиҷа аббревиатура ба вучуд меояд. Е.А. Земская қайд мекунад, ки: «Аббревиатсия – васл шудани асосҳои ихтисоршуда ё пурра мебошанд... Ҳангоми аббреватсия калимаҳои муштак (сохта) дар асоси васлшавии чанд калима сохта мешаванд, ки ба он қисман дар шакли мухтасар дохил мешаванд» [35, 272]. Тавсифи маъмултарин ин монандкунии аббревиатура бо калимаи кӯтоҳкардашуда мебошад. Ин равандро Т. И. Арбекова «ташаккули калимаҳои нав бо роҳи кӯтоҳсозии (мухтасаркунӣ) асосҳо» меномад [7, 46]. Ҳамин тавр, забоншиносон аббреватсияро воситаи калимасозӣ ва раванди ба вучуд овардани калимаҳои нав меноманд. Мафҳуми аббревиатура падидаи лексикӣ мебошад. Дар баробари он мафҳумҳои «ихтисора», «калимаҳои мураккаби ихтисоршуда» ва «воҳиди луғавии мухтасаршуда» фаҳмида мешаванд. О.С. Ахманова мафҳуми аббревиатураро чунин шарҳ медиҳад: «Калимаи мураккаби ихтисоршуда, калимаест, ки ба воситаи кӯтоҳ кардани аломатҳои (морфема) аввали ибора сохта шудаанд ва намуди инитсиалии калимаи мураккаби ихтисоршуда – акроним, калимаест, ки тавассути васлшавии ҳарфҳо ё овозҳои аввали калима сохта шудаанд» [134, 10].

Роҷеъ ба акронимҳо В.И. Заботкина дар таҳқиқоти худ ба монандии акроним ва аббревиатура ишора мекунад, ки фарқияти онҳо танҳо дар он мебошад, ки аббревиатураҳо бо ҳарфҳо (*PC – personal computer, MTV – Music Television*) ва акронимҳоро ҳамчун калимаи мустақил талаффуз кардан мумкин аст [34, 37]. Т.В. Максимова қайд мекунад, ки: «Акронимҳо ихтисораҳои интисиалие мебошанд, ки дар таркиби онҳо фонемаи садонок мавҷуд аст, ки хоси муоширати расмист» [139, 66]. Акронимҳо ихтисораҳое

мебошанд, ки дар фарқият бо аббревиатураҳо (ки номи ҳарфҳо хонда, талаффуз ва фаҳмида мешаванд) ҳамчун воҳидҳои луғавии одӣ ва мустақил хонда ва қабул карда мешаванд. Агар истилоҳи дақиқро ба инобат гирем, пас маҳз калимаҳое, ки мустақил шудаанд, акроним ном доранд.

Дар замони муосир истифодаи аббревиатураҳо дар соҳаҳои илм, техника, сиёсат, иқтисод ва дигар соҳаҳои муҳим дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ хеле маъмул мегардад. Рушди густардаи аббревиатураҳо ва истифодаи воҳидҳои луғавии мухтасар барои бисёр забонҳо тамоюли умумӣ ба ҳисоб меравад. Истилоҳи *аббревиатура* (лот. *abbrevio* – *кӯтоҳ мекунам*) калимаи мураккаби кӯтоҳ кардашуда аст [133, 22] ва аз рӯйи хусусияти морфологӣ исм буда, аз ибораҳо ё калимаҳои мураккаби мухтасар кардашуда таркиб ёфтаанд ва дар забони тоҷикӣ бо вожаи *ихтисора* ифода мегарданд. Истилоҳи ихтисора дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» чунин шарҳ ёфтааст: «калимаи мураккаби ихтисоршуда, ки аз ҳарфҳои аввал ё унсурҳои аввали калимаҳои таркиби ибора сохта шудааст, *мас.*, АИҚТ – Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» [148, 568]. Ихтисораҳо шакли калимаҳо, калимаҳои мураккаб ё ибораҳое мебошанд, ки тибқи қоида аз ҳарфҳои аввал сохта шудаанд. Ҳангоми талаффуз кардани аббревиатураҳо ҳар як ҳарфи он алоҳида талаффуз карда мешавад. Аббревиатураҳо бояд мухтасар бошанд. Бинобар ин, онҳо бояд 60 %-и ҳарфҳои калимаи мухтасаршавандаро дар бар гиранд [116, 3-4]. Истилоҳи аббревиатура ё худ ихтисора (*abbreviation*) дар забони англисӣ истилоҳҳои “*initialisms*” (инитсиализмҳо), “*blends*” (омехташавӣ), “*clippings*” (буришҳо) ва дигар шаклҳои кӯтоҳ кардашудаи хаттии калимаро ба ҳам муттаҳид мекунад. Натиҷаи рушди илму техника, равандҳои ҳамгироии байналмилалӣ пайдоши мафҳумҳои нав ба нав мебошад, ки ба истилоҳсозӣ ниёз пайдо мекунанд. Ихтисораҳои маъмулро одатан дар номи ташкилотҳо (*UNICEF – United Nations Children’s Fund – Ҳазинаи Байналмилалӣ Кӯдакони СММ*), иттиҳоди давлатҳо (*UAE – United Arab Emirates – Аморати Муттаҳидаи Араб*), дар соҳаи рӯзноманигорӣ (*BBC*

– *British Broadcast Corporation* – *Ширкати Радиоишунавоии Британияи Кабир*), сиёсӣ (*AID – Agency for International Development – Агентии Рушди Байналмилаӣ*), иқтисодӣ (*P&L – Profit and Loss – фоида ва зарар*), илмӣ-техникӣ, дар соҳаи алоқа (*NGN – Next Generation Network – шабакаи алоқани насли оянда*), вазифаҳои корӣ (*CEO – Chief Executive Officer – иҷрокунандаи вазифаи директор (шахси роҳбарикунандаи ширкат)*) ва амсоли инҳоро дидан мумкин аст.

Дар даҳсолаи охир пайдоиши калимаҳои нави (неологизм) мухтасар кардашудае, ки луғатҳои забони англисиро ба таври васеъ пур кардаанд, нишонаи серистеъмол будани ин намуди калимасозӣ мебошад. Ғайр аз ин, ихтисораҳо дар фарҳангҳои луғати махсус гирд оварда шуда, мундариҷа ва таркиби онҳо бо пайдошавии воҳидҳои нави ин гурӯҳи калимаҳо мунтазам таҷдид карда мешавад [158].

Вазифаи асосии аббревиатураҳо сарфа намудани воситаҳои нутқ ва матни хаттӣ мебошад. Ҳангоми талаффуз ва навишти аббревиатураҳо вақт ва фазо то андозае дар муқоиса аз пурра ифода кардан ва навиштани мафҳуми аслии онҳо сарфа мешавад. Вале бартарияти ин сарфакорӣ танҳо ба ҳамсухбат ва тарҷумоне манфиатбахш аст, ки бо мафҳуми он ошноянд. Тарҷумаи ин гуна сохторҳои мураккаб дар тарҷумаи шифоҳӣ ва баъзан хаттӣ мушкилии махсус эҷод мекунад. Аббревиатураҳо яке аз аломатҳои барои дарк ва тарҷума душвори матнҳои махсуси забони хориҷӣ мебошанд. «Воҳидҳои луғавии мухтасар кардашударо танҳо дар ҳолати хуб дониستاني мавзӯе пурра дарк кардан мумкин мешавад, ки матни додашуда онро фарогир аст ва барои хонанда ихтисораҳои он пешакӣ маълум аст» [16, 278].

Дар забони англисӣ намудҳои асосии аббревиатураҳои зеринро чундо мекунанд:

1. Аббревиатураҳои намуди инитсиалӣ – онҳое, ки аз ҳарфҳои аввали калимаҳо сохта шудаанд, чунончи:

а) намуди овозӣ, ки ҳамчун калимаи сода талаффуз мешавад ва зада дар ҳиҷои аввали он меояд: *ELF=English as lingua franca – англисӣ ба сифати забони муошират*;

б) намуди ҳарфӣ, ки ҳамчун як қатор ҳарфҳо хонда мешаванд ва зада дар ҳиҷои охир меояд: *LMT=Local mean time – соати мобайнӣ* [119];

2. Аббревиатураҳои намуди ҳичогӣ, яъне онҳое, ки аз ҳичоҳои якуми ибора гирифта шудаанд: *Tranceiver=transmitter+receiver – қабул ва равонкунанда*;

3. Аббревиатураҳои намуди омехта, ки ду аломати калимаи аввалро дар бар мегирад: *Rt.Revd=Right Reverend – зоти ақдас (нок), ҳазрат*;

4. Аббревиатураҳое, ки аз ҳарфи якуми калимаи аввал бе ихтисор кардани калимаи дуюм сохта мешаванд: *E-mail=electronic mail – почтаи электронӣ; H-bag=hand bag – чӯзвони занона; V-day=victory day – рӯзи ғалаба*.

Вобаста ба сохту маъно дар забони англисӣ намудҳои дигари ихтисораҳо низ мавҷуданд. Дар ҳар забон ҳар як намуди ихтисораҳо вобаста ба вижагиҳои сохторӣ-семантикӣ ва услубии хоси ҳамон забон сохта мешаванд ва табиист, ки роҳу воситаи тарҷумаи онҳо ба таври махсус сурат мегирад. Тарҷумаи ихтисораҳои забони англисӣ ба забони тоҷикӣ чор ҳолат ва усули хосро дар бар мегирад:

1. Тарҷумаи ихтисораҳои маъмули умумӣ ва байналмилалӣ барои тарҷумон мушкилии хос эҷод намекунад. Мисол:

UNO [ˈjuːno]=United Nations Organization – Созмони Милали Мутаҳид=CMM;

CIS=Commonwealth of Independent States – Иттиҳоди Кишварҳои Соҳибистиқлол=ИКС/Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил=ИДМ;

2. Тарҷумаи тасвирии шакли пурраи ихтисораҳо. Ин усул дар ҳолати мавҷуд набудани муодили ихтисораи мазкур дар забони тоҷикӣ ба қор меравад. Мисол:

PhD=Doctor of Philosophy – доктори фалсафа=Д.И.Ф.;

MA, M.A.=Master of Arts – магистри фанҳои гуманитарӣ=Магистр;

ACE=American Council on Education – Шӯрои федералии маорифи ИМА;

Гарчанде унвонҳои доктори фалсафа ва магистр дар айни замон барои мардуми тоҷик ошно бошанд ҳам, дар даҳсолаи пеш ин усули таълим дар системаи маориф ва илми ҚТ дохил набуд, аз ин рӯ, ба ин гурӯҳ дохил кардани онҳо мувофиқ аст.

3. Бештар вақт ихтисораҳои байналмилалӣ ба забони тоҷикӣ дар шакли аслиашон мегузаранд. Ба ин гурӯҳ ихтисораҳои соҳаи техникро дохил кардан мумкин аст. Мисол:

CD=Compact disk – саҳфаи фишурда=СФ;

CD-Rom=Compact disk read-only memory – диски фишурда фақат барои хондан;

DVD=digital video disk – видеодиски рақамӣ=ВР;

DJ=Disk jockey – шахсе, ки мусиқии қаблан дар Ҷиттаҳо сабтшударо дар маҳзари мардум бо усули хос иҷро мекунад [119].

4. Тарҷумаи номи созмонҳои сиёсӣ, ҷамъияту ташкилотҳо ва дигар иттиҳодияҳои байналмилалӣ чуҳонӣ, ки одатан тавассути транслитератсия мавриди истифода қарор мегиранд. Мисол:

NASA=National Aeronautics and Space Administration – Раёсати Миллии Аэронавтика ва Таҳқиқи Кайҳон (ИМ)=НАСА/РМАТК;

NATO=[‘neitou] North Atlantic Treaty Organization – Иттифоқи Атлантикаи Шимолӣ =НАТО/ИАШ;

UNESCO=[ju:’neskou] United Nations Educational Scientific and Cultural Organization – Ташиклоти Созмони Милали Муттаҳид оид ба Маориф, Илм ва Фарҳанг=ЮНЕСКО/ТСММ оид ба МИФ;

UNICEF=United Nations International Children’s Fund – Хазинаи Байналмилалӣ Кӯдакони СММ=ЮНИСЕФ/ХБК СММ;

UNGA=United Nations General Assembly – Ассамблеяи Генералии СММ;

UFO=Unidentified Flying Object – ҷисми парвозкунандаи номаълум УФО/ҶПН.

Ғайр аз ин, аз сабаби дар забони англисӣ серистеъмол будани ихтисораҳо тарҷумон бо ихтисораҳои омонимӣ рӯ ба рӯ мегардад, ки ин ҳам аз тарҷумон маҳорати хоси тарҷумониро талаб мекунад. Мисол:

M.R.=Money remittance – интиқоли пулӣ;

M.R.=Monthly review – тафсири ҳармоҳа;

Mon=Montana – Монтана (иёлоту ИМ);

mon=monastery – Калисо.

Ихтисораҳои худӣ муаллифро ба таври ихтисора низ тарҷума кардан ҷоиз аст, вале онҳо дар аввали матн бояд тавзеҳ дода шаванд. Ҳангоми тарҷумаи ихтисораҳои матнҳои илмӣ-техникӣ ва касбӣ тарҷумон бояд дар назар дошта бошад, ки ихтисораҳо дар забони тоҷикӣ нисбатан камистеъмоланд. Аз ин рӯ, ӯ бояд ин гуна калимаҳоро калима ба калима тарҷума намуда, мафҳуму моҳияти онҳоро барои хонанда равшан созад.

3.6. Тарҷумаи сохторҳои нимтиредори забони англисӣ ба забони тоҷикӣ

Забон воситаи муҳими мубодилаи афкор ва муоширати одамон мебошад, ки метавонад вазифаҳои душвор ва гуногунро иҷро намояд, зеро воситаи хеле муассир ва дар айни замон системаи комилан ташкилшуда мебошад. Тарҷума яке аз фаъолиятҳои нутқии инсон аст. Ҳадафи он тағйир додани сохтори маҳсули нутқро дар бар мегирад, ки дар натиҷаи он ҳангоми бетағйир нигоҳ доштани муҳтаво нақшаи баён тағйир меёбад, яъне як забон ба забони дигар иваз мегардад. Аз ин бармеояд, ки вазифаи аввалиндараҷаи тарҷума ба таври дақиқ интиқол додани муҳтавои асл ва ба қадри имкон нигоҳ доштани сабки матни асл мебошад. Тарҷумон бояд ҳангоми тарҷумаи матни забони ғайриасл ҳамеша мавҷуд будан ё набудани сохторҳои хос, ибораҳо ва ҷумлабандиҳоро ба назар гирад. Мавҷуд будани ин гуна

хусусиятҳои хос дар ҳар як забон мушкилии тарҷумонро дучанд мегардонад. Ба гурӯҳи вижагиҳои хоси забони англисӣ аз лиҳози лексика сохторҳои атрибутивии мураккаби ин забон дохил мешаванд.

Сохторҳои мураккаби атрибутивиро бо мафҳуми *компози́т* – *composite* низ ишора мекунанд, ки дар маҷмӯъ ҳар ду воҳиди мураккаби луғавӣ ба ҳисоб мераванд. Оид ба истифодаи истилоҳҳои забонии *калимаи мураккаб* дар доираи терминология миёни забоншиносони ватаниву хориҷӣ фарқият ба назар мерасад. Барои ишора кардани вожаи «*калимаи мураккаб*» олимони соҳаи забонҳои германӣ истилоҳи «*компози́т*»-ро истифода мебаранд, аммо дар назарияи забони тоҷикӣ истилоҳи «*калимаи мураккаб*» мавриди истифода қарор дорад. Истилоҳи «*компози́т*» ё худ «*компози́та*» дар луғатҳои истилоҳоти забоншиносӣ ҳамчун калимаи мураккаб шарҳ ёфтааст. Мисол, О.С. Ахманова қайд мекунад, ки: «Композита ҳамзамон калимаи мураккаб аст» [133, 202], Ж. Марузо низ истилоҳи мазкурро чунин шарҳ медиҳад: «Васлшавии якчанд калима, ки ҳар кадоме аз онҳо маънои мустақил доранд ва калимасозанд, ҳангоми сохтани калимаи нав, калимаи мураккаб ё композита ном мегиранд» [138, 202]. Истилоҳи мазкур дар забони тоҷикӣ низ чунин маъноро дорад ва дар ин бора Р. Набиева андешаи худро чунин баён кардааст: «(Композита). Калимаҳое, ки дар асоси калимасозӣ аз ду ё зиёда реша ба вуҷуд омадаанд. Дар забони тоҷикӣ чунин калимаҳо мураккабанд» [122]. Ақидаҳои дар боло зикршуда аз дидгоҳи забоншиносӣ баррасӣ гардида, мафҳуми «*калимаи мураккаб*»-ро шарҳ додаанд. Мо низ ин андешаҳоро ҷонибдорӣ намуда, чунин хулоса мебарорем, ки истилоҳи «*компози́т*» вижагиҳои калимаи мураккабро ба таври васеъ шарҳ медиҳад. Дар назарияи забоншиносии хориҷӣ истилоҳи «*компози́т/компози́та*» дублети (нусхаи дигар) калимаи мураккаб аст. Аз ин бармеояд, ки зери мафҳуми истилоҳи «*компози́т/компози́та*» сохторҳои мураккаби атрибутивӣ дар назар дошта шудааст. Тибқи ақидаи А.Г. Садикова: «Композит воҳиди сохтори мураккаби бисёрфункционалии номинатсияи мустақим ё

гайримустақим ва навъи ҳосиле мебошад, ки мувофиқи модели стандартӣ ё тавассути пешниҳоди як ибораи синтаксисӣ сохта шудааст» [80, 17], яъне сохтори мураккабест, ки тавассути силсилаи вижагиҳои синтаксисӣ пайваст шудааст.

Композитҳо, сохторҳои дефисдоре мебошанд, ки дар матн ба таври окказионалӣ ё худ барои мақсадҳои ҳамин матн ташаккул меёбанд. Сохторҳои дефисдор ҳангоми тарҷума мушкилии махсусро пеш меоранд, зеро на танҳо тарҷумаи таркибҳо, балки комбинаторика ва таъсири мутақобилаи воҳидҳои тарҷумаро низ ба назар гирифтани лозим аст. Барои тарҷумаи сохторҳои дефисдори матнҳои илмӣ-техникӣ таъриф кардани онҳо аз рӯйи шумора ва категорияи мансубияти аломатҳо ҷои мувофиқ мебошад.

Сохторҳои мураккаби атрибутивӣ аз силсилаи муайянкунандаҳо ва чанд аломат иборатанд. Аломатҳои мазкур исм, сифат, баъзан силсилаи дурударози фразеологӣ ва ҳатто ҷумла мебошанд, ки ба воситаи васлшавӣ ба амал омадаанд [12, 21]. Гурӯҳҳои атрибутивӣ дар асарҳои бадеӣ барои хушобуранг намудани асар ва ифода намудани кайфияти муаллиф бо мақсади услубӣ хизмат мекунанд. Лекин истифодаи онҳо, махсусан, барои сабки матнҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, илмӣ-техникӣ, рӯзноманигорӣ ва публицистика хос мебошад. Диққати муҳаққиқони соҳаи тарҷумониро гурӯҳи сохторҳои мураккаби атрибутивӣ ҷалб кардааст, ки «дори хусусиятҳои хос мебошанд ва ҳангоми тарҷума кардан тарҷумонро ба мушкилиҳо дучор мекунанд» [48, 39]. Барои ноил шудан ба тарҷумаи дурусти сохторҳои мазкур тарҷумонро зарур аст, ки хусусиятҳои сохторӣ-семантикии онҳоро донад ва алоқаи семантикии силсилаи сохторҳои мураккабро ба назар гирифта, бо кадом роҳу восита ба ЗТ ифода шудани онҳоро таҳқиқ намояд. Аз ин сабаб, ҳангоми тарҷумаи сохторҳои мазкур ба хусусиятҳои сохторӣ-семантикии онҳо диққати махсус дода, баъдан усулҳои асосии тарҷумаи онҳоро ба кор бурдан зарур аст. Ҳангоми тарҷумаи

сохторҳои мазкур дар аксар мавридҳо онҳо ба таври шарҳ интиқол мешаванд, на ин ки худ сохтор яклухт. Мисол:

*Yet there is some good news and some bad news about Pattaya. The good includes that Royal Cliff Hotel, with its superb conference facilities and **get-away-from-it-all atmosphere** (Т.П., 40). – Дар бораи шаҳри Паттайя як хабарӣ хуб ва як хабарӣ бад мавҷуд аст. Хабарӣ хуб меҳмонхонаи “Роял Клиф” мебошад, ки барои гузаронидани конференсияҳо утоқҳои боҳашамат ва барои дур шудан аз ташвишҳои рӯзмарра муҳити мусоид дорад.*

Агар ҷузъҳои ҷудогонаи ин сохтори мураккаби атрибутивиро дар алоҳидагӣ баррасӣ кунем, вазъият чунин мешавад:

Калимаи мураккаби **get-away** вобаста ба тарзи навишти худ маъноҳои худро каме тағйир медиҳад. Мисол:

get-away ['getəweɪ] *adj* – барои фирор истифодашаванда;

getaway ['getəweɪ] *n* – 1) гурез, фирор, 2) оғоз, 3) ҷой барои истироҳат;

get away (*ph.verb*) – аз ҳолати ногувор баромадан, аз зери санги осиб хушк баромадан.

Дар мисоли боло муҳити меҳмонхона тавассути сохтори мураккаби мазкур тасвир шудааст. Гарчанде ифодаи мазкур дар ЗТ бо сохтори мураккаб интиқол наёфтааст, вале аз рӯйи маъно дуруст тарҷума шудааст. Мисоли дигар:

*Hillary Clinton's **stand-by-your-man reaction** to her husband's conduct is also being replicated (Т.П., 40). – Аксуламали Хиллари Клинтон оид ба «дар паҳлӯи шавҳар истодагарӣ кардан» ҳамчунин такрор мегардид.*

Аз мисолҳои боло маълум мегардад, ки калима-ибораҳои мураккаб метавонанд дутаркиба (дуаъзогӣ) ва сертаркиба (сераъзогӣ) бошанд. Чуноне дар боло зикр кардем, шакли пурраи онҳо тавассути тире ва нохунак, нохунак бе тире ё бо тире ва нохунак сохта мешаванд.

Ба вазифаи муайянкунанда метавонанд гурӯҳи ибораҳои дохил шаванд, ки шакли пурраи онҳо тавассути тире, нохунак бе тире ё ин ки тире ва

нохунак ташаккул ёфтаанд. Онҳоро калимаҳои мураккаби намуди синтаксисӣ низ меноманд, зеро «миёни калимаи мураккаб ва ҷумла қарор мегиранд» [101, 86].

Гурӯҳҳои ибораҳои дар вазифаи муайянкунанда баррасӣ мекунем:

I. Ибораҳои озод дар вазифаи муайянкунанда (атрибутивӣ)

Азбаски анъанаи тарҷумаи мақолаҳои нашри даврӣ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ он қадар маъмул нест ва истифодаи калимаҳои таҳқиқшаванда хоси сабки рӯзномаю рӯзноманигорӣ низ мебошанд, мо намунаи тарҷумаи худро пешниҳод менамоем.

Калимаҳои намуди зеринро бояд дар матни муайян таҳқиқ намоем, зеро дар аксар мавридҳо онҳо барои ҳолатҳои муайян сохта мешаванд ва берун аз муҳити матн маънои худро гум карда, ҳамчун воҳиди мустақили лексикӣ вучуд дошта наметавонанд.

1. *Every festival has its you-should-have-been-there moments* (Т.П., 50). – *Ҳар як ҷашн лаҳзаҳои дорад, ки “кас бояд ҳатман онҳоро бубинад”.*

2. *Hammerfest seemed an agreeable enough town in a thank-God-for-not-making-me-live-here sort of way* (Т.П., 51). – *Ҳаммерфест шаҳрро мемонд, ки шахс барои дар он ҷо набуданиаш ба Худо аҳсан меконад.*

Амалияи тарҷума нишон медиҳад, ки нигоҳ доштани сохтори ин гуна калимаҳои мураккаби забони англисӣ дар забони тоҷикӣ ғайриимкон мебошад ва чунон ки мисолҳо нишон медиҳанд, дар аксари мавридҳо ҳалли мушкилии тарҷума бо роҳи тасвири тафсири озод сурат мегирад.

II. Фразеологизмҳо, зарбулмасалу мақолҳо ва ғайраҳо дар вазифаи муайянкунанда

1. *What was great about Sinatra was that ‘I-don’t-care-about-anybody’ attitude ...* (Т.П., 50). – *Хусусияти барҷастаи Синатра аз он иборат буд, ки дар ӯ муносибати аз қабилӣ “ман бо касе коре надорам” таҷассум мегардид.*

2. *This neither-fish-nor-fowl character of China's state enterprises has produced much the same effect that "perestroika" had in the last days of the Soviet Union* (Т.П., 43). – *Ин муносибати подарҳавои корхонаҳои давлатии Чинӣ ҳамон гуна таъсире дошт, ки "азнавсозӣ" дар рӯзҳои охири Иттиҳоди Шӯравӣ дошт.*

Хусусияти фарқкунандаи тарҷумаи ин зергурӯҳҳо дар он аст, ки дар аксари мавридҳо ҳатман тағйири сохтори ҷумла сурат гирифта, маънои воҳидҳои забон бо роҳи тасвир ва ё шарҳу эзоҳ маънидод карда мешаванд. Ҳарчанд нисбат ба баъзе воҳидҳои забони англисии дар боло зикргардида дар забони тоҷикӣ аз рӯйи маъно зарбулмасал ё мақоли мувофиқ дарёфт кардан мумкин аст, вале аз нигоҳи услуб ва хусусияти матн истифодаи онҳо чандон муносиб нест. Масалан, дар мисоли аввал ибораи *neither-fish-nor-fowl* дар забони тоҷикӣ бо зарбулмасали *на дузди бозору на шайхи мазор* мувофиқ омадааст, вале истифодаи он дар ин матни тарҷума аз нигоҳи услуб роиҷ нест.

III. Гуфторҳои том дар вазифаи муайянкунанда

1. *These "I'm a good girl, I am!" gestures are designed to demonstrate that one is a decent person* (Т.П., 48). – *Гуфторҳо ба мисли "ман духтари хуб ҳастам, ҳастам" барои таъкиди дуруст будани шахс тарҳрезӣ шудаанд.*

2. *We are not talking about "look-at-me-I'm-holding-a-Bible" photo-ops in a church...* (Т.П., 48). – *Мо дар бораи аксҳои гӯё аз қабилӣ "нигоҳ кунед, ман дар даст Инҷил дорам" сухан накарда истодаем.*

«Дар забони муосири англисӣ сохторҳои атрибутивӣ яке аз намудҳои сермаҳсули ибораҳои озод ба ҳисоб мераванд. Гурӯҳи атрибутивии препозитивӣ бештар ҷолиби тавачҷуҳ мебошанд. Ин намуд ибораҳо дорои хусусиятҳои хос буда, барои тарҷумон мушкилиҳо эҷод мекунанд» [48, 39]. Д.М. Бузаджи бар ин ақида аст, ки матни тарҷума танҳо он гоҳ барои идрок мувофиқ, фаҳмо, табиӣ мешавад, ки агар тарҷумон муодилҳоро на ҷудоғона, балки бо порчаи алоқамандӣ интиҳоб намояд, яъне бо дарназардошти

муҳите, ки дар он воҳидҳои баъри истифода пешбинишудаи ЗТ дар матни тарҷума вучуд доранд [19, 46-48]. Ба ақидаи мо, тарҷумон аввал бояд роҷеъ ба урфу одат, тарзи зиндагӣ, хусусиятҳои забонӣ ва дигар унсурҳои миллии мардуме, ки матни забони онҳоро мавриди тарҷума қарор медиҳад, маълумоти кофӣ дошта бошад. Тарҷумон тамоми нозуқиҳои тобишҳои маъноии ҳар як воҳиди забонии матн, мақсади ифодаҳои онро бояд дарк кунад ва онҳоро дар тарҷума моҳирона қолабрез қарда тавонад. Агар дар матни тарҷумашуда ин ҳолатҳо ҷой қунонида нашуда бошанд, он гоҳ тарҷумон матнро чун «хӯроқи бенамак» хушқу холи тарҷума мекунад. Инчунин пеш аз оғози тарҷума матнро низ пурра аз назар гузаронад.

Соҳторҳои мазкур ҳоси забони англисӣ мебошанд, ки бештар дар забони рӯзномаву маҷалла ва радиову телевизион, инчунин асарҳои нависандагони муосир вомехӯранд. Онҳо дар забони тоҷикӣ маъмул набуда, ҳангоми тарҷума диққати махсусро талаб мекунанд. Дар тарҷумаи соҳторҳои нимтиредори атрибутивӣ тарҷумонро зарур аст, ки аз техника ва нозуқиҳои роҳу усулҳои тарҷумонӣ дуруст ва бамаврид истифода барад.

Дар радифи масъалаҳои лексикӣ, услубӣ ва дигари тарҷума мушкилиҳои марбут ба дастури забон ё худ грамматика низ дар раванди тарҷума нақши муҳим доранд. Аз ин ҷиҳат, мушкилоти грамматикӣ соҳторҳои мураккаби атрибутивӣ ё худ соҳторҳои мураккаби нимтиредори ҳоси забони англисӣ, ки ба сифатҳо бевосита алоқамандӣ доранд, бо мисолҳо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медиҳем. Аксарияти мушкилоти лексикӣ тарҷумаро дар асоси маъно ва тобишҳои маъноии қалима ва воҳидҳои дигари луғавӣ бо истифода аз фарҳангҳои луғоти дузабона ва хусусияти матн то андозае метавон ҳаллу фасл намуд, вале агар тарҷумон аз нозуқиҳои грамматикӣ воҳидҳои забон хуб огоҳ набошад, дар фаъолияти худ метавонад ба душвориҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ гардад. Дар адабиёти илмӣ-назариявӣ тақвияти гуфтаҳои болоро мушоҳида қардан мумкин аст, чунончи: “Ҷанбаи грамматикӣ тарҷумаро ҳангоми ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли масъалаҳои тарҷума

асосӣ шуморидан лозим аст, зеро маҳз ҳамин ҷиҳат стратегияи тарҷумаро бо роҳи таҳлили сохтор ва функсияи воҳиди забон муайян месозад» [88, 4].

Мушкилиҳои грамматикӣ тарҷумаро шартан ба ду гурӯҳи калон ҷудо кардан мумкин аст, аз ҷумла: а) мушкилиҳои марбут ба шаклҳои грамматикӣ ё худ хусусияти морфологии калимаҳо. Аз ин рӯ, агар хуб донишҷӯ махсусиятҳои морфологии ҳиссаҳои нутқ як масъала бошад (шаклҳои гуногуни ҳиссаҳои номии нутқ, шаклҳои замонии феълҳои тасрифшаванда, хусусияти грамматикӣ шаклҳои тасрифнашавандаи феъл ва ғ.), дарк карда тавонистани шаклу мазмуни категорияҳои грамматикӣ онҳо ҳангоми корбандӣ дар ҳолати мушаххас масъалаи дигар аст, ки ҳарду аҳамият доранд; б) мушкилиҳои марбут ба синтаксис ё худ ҷумлабандӣ ва барои худ дуруст фаҳмида тавонистани хусусияти сохтори ҷумлаҳо. Ин гурӯҳи мушкилиҳо низ ду ҷанбаи асосӣ доранд. Агар, аз як тараф, дар асоси ягон маънӣ ё мазмуну мундариҷаи даркшуда тартиб дода тавонистани ҷумла, чи дар забони модарӣ ва чи дар забони хориҷӣ, як ҷиҳати масъала бошад, аз тарафи дигар, чунон ки аз таҷрибаҳо бармеояд, дуруст дарк карда тавонистани сохтори синтаксисӣ, яъне ҷумла ва муносибатҳои байни ҷузъҳои он, яъне аъзои ҷумла, барои дуруст тарҷума кардани муҳтавои воҳиди забонӣ ҷиҳати дигари масъала мебошад, ки ин ҳар ду низ муҳиманд. Дар ин бобат гуфтаҳои Мечковская Н. Б. таърихгарии ин фикрҳост: «Раванди омӯзиши забони англисӣ нишон медиҳад, ки сабаби як идда мушкилоти тарҷума «ба таври кофӣ дарк нашудани муносибатҳои байни унсурҳои гуногуни таркиби ҷумла (субъектӣ, предикативӣ, муайянкунандагӣ, сабаб, мақсад, шарт ва ғ.)-и забон мебошад» [63, 79]. Мавриди зикр аст, ки тибқи маълумоти назариявӣ ва таҷрибаҳои амалӣ, дар миёни мушкилоти грамматикӣ дар раванди тарҷума мушкилоти синтаксисӣ таъсири бештар доранд. Дар ин ҷо метавон ёдовар шуд, ки тартиби калимаҳо дар ҷумлаи содаи ҳар ду забон устувор аст, вале бо ҷойгиршавии сараъзо ва аъзои пайрави ҷумла аз ҳамдигар фарқ мекунад. Агар дар аксари мавридҳо хабари забони англисӣ пас аз мубтадо ояд, хабари

забони тоҷикӣ маъмулан дар охири ҷумла меояд. Миёни мубтадо, хабар ва дигар аъзои ҷумла хеле фосилаи зиёд мавҷуд аст, ки ин хусусият дар марҳилаҳои аввали фаъолияти тарҷумонӣ, бахусус ҳангоми тарҷумаи шифоҳии пайҳам ва ҳамзамон, мушкилиҳои ҷиддиро эҷод мекунад. Дар марҳилаҳои минбаъда ба ин ҷиҳати тарҷумаи забонҳои мавриди назар диққати махсус хоҳем дод.

Бояд ёдовар шуд, ки грамматикаи ҳар забон “асоси он забонро ташкил медиҳад” [84, 203].

Сифат ҳамчун як падидаи грамматикӣ дар раванди тарҷума аз нигоҳи пайваستшавӣ бо калимаҳои дигар, қорбаст ва сохторҳои гуногуни худ мушкилиҳои хос эҷод мекунад. Забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз лиҳози пайвастшавии сифат бо исм махсусиятҳои худро доранд. Масалан, чунин махсусиятҳоро дар пайвастшавии маъмулии сифат бо исм мушоҳида кардан мумкин аст: a bitter cold – “сармои шадид”, a heavy downpour – “борони сел” ва ғайра.

Ба забони муосири англисӣ муайянкунандаҳои бо сифатҳои таркибӣ ифодаёфта бештар мансубанд, ки унсури дуёми онҳоро сифатҳои феълии замони гузашта ташкил медиҳанд. Дар баъзе мавридҳо чунин муайянкунандаҳо бо муайянкунандаҳои забони тоҷикӣ мувофиқат мекунанд, ки бо калимаҳои таркибӣ ё ду воҳиди луғавӣ ифода ёфтаанд. Масалан: The long-expected reform. – Ислоҳоти деринтизор. Much –advertised policy. – сиёсати ба таври васеъ таблиғшаванда.

Дар мавридҳои дигар ин гурӯҳи муайянкунандаҳо бо роҳҳои дигар тарҷума мешаванд: *Tory-directed policy.* – сиёсате, ки аз ҷониби консерваторон идора мешавад; *He travels so much that he has become train-minded.* – Ӯ он қадар зиёд саёҳат мекунад, ки ба ҳама чиз бо чашми мусофир нигоҳ мекунад.

Дар бисёр мавридҳо ҳангоми тарҷумаи сифатҳои мураккабе, ки аз сифати феълии замони гузашта ва калимаи муайянкунанда иборатанд, ба

чойгузин кардани сифат рӯй овардан лозим меояд, ки дар боло низ ишора кардем. Масалан: *Our youth is air-minded.* – Ҷавонони мо ба соҳаи ҳавонаймоӣ завқ доранд.

Сифат дар вазифаи ҷузъи хабари таркибӣ бо фаъл ва пуркунанда тарҷума карда мешавад: *Tory-dominated Parliament.* – Ҳаёати парлумоне, ки дар он аксарият ба консерваторон тааллуқ доранд. Сифат дар ин ҷо бо ҷумлаи пайрав тарҷума карда мешавад. *Right-wing directed policy.* – Сиёсате, ки аз ҷониби ростгароён илқо карда мешавад; *Hard-pressed economy.* – Иқтисодиёте, ки дар ҳолати вазнин қарор дорад.

Гурӯҳи ҷудогонаи мушкилоти грамматикӣ тарҷумаҳоро вобаста ба мафҳуми сифат ба истилоҳ таркибҳои атрибутивӣ нимтиредори забони англисӣ ташкил медиҳанд. Ин гуна таркибҳои сифатӣ хоси забони англисӣ буда, ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ мушкилиҳои ҷиддӣ эҷод мекунанд, зеро дар забони тоҷикӣ муодилҳои мустақими худро бо ҷунин қолаби грамматикӣ надоранд.

Дар вазифаи атрибутивӣ гурӯҳҳои зерини ибораҳо метавонанд истифода гарданд, ки бо нимтире, дар ноҳунакҳо бидуни нимтире ё ҳамзамон бо нимтире ва ноҳунакҳо яклухт карда шудаанд:

1. Таркибҳои озод дар вазифаи атрибутивӣ.

Ин навъи воҳидҳои мураккабро берун аз матни муайян баррасӣ кардан нашояд, зеро дар аксари мавридҳо онҳо маҳз барои ҳолатҳои мушаххас сохта шуда, фаротар аз онҳо маънои худро аз даст медиҳанд, яъне онҳоро ҳамчун воҳидҳои луғавӣ мустақил баррасӣ намудан ба мақсад мувофиқ нест [164, 208].

1. *Sensing the new momentum, Anderson returned to the outspoken, tell-the-hard-truth approach that first attracted supporters to him during his primaries (NW.).* – Фурсати тозаеро эҳсос намуда, Андерсон аз равиши самими гуфтани ҳақиқати талх дубора истифода кард, ки таваҷҷуҳи тарафдоронро ба ӯ дар овоздиҳиши ибтидоӣ ҷалб карда буд.

2. *And as usual a single toy has emerged as **the must-have-but-nowhere-to-be-found** item for parents desperate to please their offspring (The Ind.). – Ва мисли ҳамеша барои волидоне, ки барои хушҳол кардани фарзандони худ ноумед гашта буданд, ягона бозичае пайдо шуда буд, ки бояд бачагон дошта бошанд, вале пайдо кардани он хеле мушкил аст.*

3. *We do not have a fox-hunting problem in London. We have all kinds of other problems: a crime problem, a transport problem, a **how-to-get-a-decent-mayor problem**, but not a fox-hunting problem (The Ind.). – Мо дар шаҳри Лондон мушкилии марбут ба шикори рӯбоҳро надорем. Мо тамоми намудҳои дигари мушкилиҳоро дорем: мушкилии вобаста ба ҷинояткорӣ, нақлиёт ва ҷӣ тавр пайдо кардани раиси хуби шаҳр, вале на мушкилии марбут ба шикори рӯбоҳ.*

Таҷрибаҳои тарҷумонӣ нишон медиҳанд, ки нигоҳ доштани сохтори ин гуна воҳидҳои нотакрори забони англисӣ дар тарҷумаи тоҷикӣ амри маҳол аст.

2. Воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалҳо ва таркибҳои устувор дар вазифаи атрибутивӣ.

1. *“Blaming everything on viruses is **the dog-ate-my-home-work** excuse (T.T.). – Гунаҳкор кардани вирус барои ҳамаи мушкилиҳои техникӣ баҳонаест ба монанди “Шоҳро намоз нест, хонақо танг аст”.*

2. *It was **a do-as-we-say-not-as-we-do** approach that was never likely to work (T.M.T.). – Ин усули коре буд ба мисли “гуфтаи моро куну кардаамонро не”, ки натиҷа намедод.*

Махсусияти тарҷумаи ин зергурӯҳ ба забони тоҷикӣ дар он аст, ки барои калимаҳои мураккаб-ибораҳои атрибутивии англисӣ, ки бо ибораҳои устувори маъруф ифода ёфтаанд, дар забони тоҷикӣ метавон, дар сурати мавҷуда, ҳамтоҳои ҳаммаънои тоҷикии онҳоро дарёфт кард. Вале дар сурати имконпазир набудани дарёфти муодилу муродифҳо онҳоро метавон бо истифода аз тарҷумаи тасвирӣ ё калка (тахтуллафзӣ) тарҷума кард. Бояд дар

назар дошт, ки ҳатто дар сурати мавҷуд будани ин ё он муодил ё муродиф онҳоро бе назардошти хусусияти матн наметавон истифода кард.

3. Гуфторҳои ҷудоғонаи том дар вазифаи атрибутивӣ.

1. *How can intelligent people watch the “We’re right, you are wrong” blather on the talk-shows...?* (Т.Е.). – *Чӣ тавр шаҳсони оқил метавонанд сафсатаҳои “мо ҳақ ҳастем, шумо ноҳақ ҳастед”-ро дар тоқишоҳо метавонанд тамошо мекунанд?*

2. *What will ordinary Serbs say when Americans and our friends march in as part of our make-peace-or-we’ll-kill-you policy?* (Т.И.Н.Т.). – *Агар амрикоӣҳо ва дӯстони мо ҳамчун ҷузъи сиёсати “сулҳ кунед, вагарна мо шуморо ба қатл хоҳем расонд” қатор шуда мебароянд, мардуми оддии сербӣ чӣ мегӯянд?*

Чунон ки ишора гардид, ибораҳои атрибутивии болозикр метавонанд аз якҷанд ҷузъ иборат бошанд. Яклуктӣи онҳо бо ёрии нимтире ва нохунакҳо таъмин мегардад.

Ин гурӯҳи ибораҳои атрибутивии забони англисӣ дар забони тоҷикӣ, ғайр аз баъзе воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалҳо, чи аз ҷиҳати сохтор ва чи аз рӯйи маъно баробарҳои худро надоранд ва масъалаи тарҷумаи онҳо бо истифода аз шарҳи маънӣ ё худ тарҷумаи тасвирӣ, намудҳои гуногуни таҳвилҳои тарҷумавӣ дар сатҳи ҷумла ва дар мавридҳои ҷудоғона бо истифода аз тарҷумаи калима ба калима (калка) ҳалли худро меёбад.

Барои ноил шудан ба тарҷумаи комил ҳангоми тарҷумаи ибораҳои атрибутивӣ тарҷумон ҳамчунин метавонад аз хусусияти контексти умумӣ истифода барад, то моҳияти ифодаҳои истифодашудаи матнро дарк намуда, роҳҳои дурусти тарҷумаро интихоб намояд.

Аз таҳлили мисолҳо бармеояд, ки пайвастшавии сифатҳо бо исм дар ҳар забон ба таври хос сурат мегирад. Дар бисёр мавридҳо дар забони англисӣ як сифат метавонад бо як қатор исмҳои гуногун пайваст шавад, дар ҳоле ки дар забони тоҷикӣ дар ин гуна ибораҳо сифатҳои дигар истифода мегарданд.

Чунон ки мебинем, сифатҳо дар рафти тарҷума мушкилиҳо эҷод

меунанд ва ин ба пайвастшавии сифат бо ҳиссаҳои дигари нутқ, аз ҷумла исм вобаста аст. Мушкилоти тарҷума ҳамчунин ба анъана ва тарзи истифодаи сифат ва хусусияти сохтори он дар забонҳои мавриди назар вобастагии калон доранд.

Таҳлили тарҷумаи сифат вобаста ба хусусиятҳои дигари он ба монанди вазиғаҳои синтаксисӣ, категорияҳои грамматикӣ ва ғайра аз манфиат ҳолӣ нест, ки мавзӯи таҳқиқоти ҷудогоноро оид ба мушкилоти грамматикӣ тарҷума дар доираи забонҳои мавриди назар ташкил хоҳад дод.

Хулосаи боби сеюм

Тарҷумонро зарур аст, ки барои муваффақ шудан ба тарҷумаи беғалат, дақиқ ва касбӣ як қатор қоидаву меъёрҳои тарҷумониро донад ва риоя кунад:

- Таҳлил намудани алоқаи маъноии воҳидҳои мураккаби луғавӣ;
- Омӯштан ва донишҷӯи вижагиҳои сохторӣ ва маъноии воҳидҳои мураккаби луғавӣ;
- Доштани донишҳои зеҳнии кофӣ;
- Дорои маҳорати тарҷумонӣ будан.

Ифодаи дурусти алоқаи маъноӣ барои тарҷумон кори басо мушкил ва бузург мебошад. Интиқоли мундариҷаи идеологии матн бо нигоҳ доштани шакли он ҳамчун воситаи ифодаи мундариҷаи мазкур аз тарфи тарҷумон вогузор карда мешавад. Бо назардошти мафҳуми матни асл тарҷумон кӯшиш мекунад, ки онро нисбатан осонфаҳм тарҷума кунад. Ҳангоми тарҷума ба хусусиятҳои миллӣ-фарҳангӣ, сохторӣ-маъноӣ, морфологӣ-синтаксисӣ ва услубии калимаҳои мураккаб бояд диққати махсус дод.

Дар рафти тарҷума мушкилиҳои забонӣ хусусиятҳои хоси худро доранд. Тарҷумон дар раванди тарҷума ба як қатор мушкилиҳо аз қабилӣ:

- мавҷуд набудани ин ё он сохтори калимасозии воҳиди луғавӣ дар яке аз забонҳои муқоисашаванда;
- бемуодилии воҳидҳои мураккаби луғавӣ;

- мавҷуд набудани мафҳуми дақиқи воҳидҳои мураккаби луғавии ифодакунандаи мавридҳои муайян ва ғайраҳо дучор мегардад.

Тавассути шарҳдиҳӣ, калка, транслитератсия ва дигар усулҳо ВМЛ-и бемуодилро аз забони асл ба забони тарҷума баргардон кардан мумкин аст. Сохторҳои мураккаби атрибутивӣ хоси забони англисӣ буда, тарҷумаи онҳо диққати махсусро талаб мекунад.

Хулоса

Бо тараққиёту пешрафти чомеа ва илму техника робитаи халқҳо низ рушд мекунад. Муносибатҳои дӯстӣ, дипломатӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии мардум бо ҳам мустаҳкам шуда, ба муоширати мардум мусоидат мекунанд ва рушди соҳаҳои тарҷумашиносӣ ва забоншиносии муқоисавӣ мусоидат мекунанд. Забон ҳамеша дар ҳоли рушд қарор дорад. Аз ин рӯ, дар сохтору таркиби луғавии он навгониҳо ва тағйиротро мушоҳида кардан мумкин аст. Забонҳои олам аз ҳисоби тағйиру иловаҳо бо мурури замон мураккаб мегарданд ва захираи луғавии онҳо ғанӣ мешавад, ки дарки он барои ғайри соҳибзабонон мушкил аст.

Забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ яке аз забонҳои мураккаб ва ғаниии олам ба шумор мераванд. Забони англисӣ, ки ҳамчун забони байналмилалӣ хизмат мекунад, барои ҳалли мушкилоти алоқаи байни халқҳо шароит фароҳам меорад ва муоширати инсонҳоро осон мегардонад. Дар шароити кунунии чомеа, ки муносибатҳои дӯстона ва стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дигар давлатҳои дунё густариш меёбанд, омӯзиш ва донишҷӯи забони англисӣ яке аз сиёсатҳои пешгирифтаи давлату ҳукумати кишварамон ба ҳисоб меравад.

Новобаста аз мавҷудияти муносибати хешу таборӣ ва ё шомил будан ба як гурӯҳ ё оилаи забонҳо ҳар як забон бо хусусиятҳои хоси худ, аз ҷумла хусусиятҳои савтӣ, фонологӣ, морфологӣ, лексикологӣ, грамматикӣ, синтаксисӣ ва услубӣ аз дигар забон метавонад фарқ дошта бошад ва баръакс, дорои хусусиятҳои якхелаи мафҳумҳои забоншиносӣ бошад. Аз ин рӯ, омӯзишу таҳқиқи онҳо дар замони муосир яке аз масъалаҳои актуалии забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ ба шумор меравад.

Омӯзиши тағйироти воҳидҳои мураккаб ва таркиби луғавии забон яке аз вазифаҳои асосии забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Ҳар як забон воситаҳои калимасозӣ ва меъёрҳои истифодаи воҳидҳои забонии худро дорад. Аз ҷумла, забони англисӣ ҳамчун забони серистифодатарини дунё роҳу

воситаҳои хоси ташаккули калимаҳои нав, алалхусус калимаҳои мураккабро дорад, ки дар раванди забонмӯзӣ ва тарҷума дар чаҳорчӯбаи забонҳои англисӣ тоҷикӣ мушкилиҳои махсус эҷод мекунанд. Захираи луғавии забони англисӣ хеле ғанӣ аст. Бештари воҳидҳои луғавии забони мавриди назарро воҳидҳои мураккаби луғавӣ ташкил медиҳанд, ки ин ҳам аз рушди густариши забони мазкур дарак медиҳад. Воқеан, калимаҳои мураккаби забони англисӣ қабати лексикӣ хоси онро ташкил намуда, дар қатори роҳи воситаҳои калимасозии муштарак нисбат ба забони тоҷикӣ аз падида ва анъанаҳои хоси калимасозӣ ва қорбурди калимаҳои мураккаб бархурдор аст, ки дар забони тоҷикӣ ҳамтои худро надорад, ба сифати тарҷумаҳо таъсири худро мерасонанд.

Таҳқиқ ва баррасии роҳи воситаҳои калимасозӣ ва тарҷумаи воҳидҳои луғавии забон, бавижа воҳидҳои мураккаби луғавии забони англисӣ, ҳамчун як падидаи грамматикӣ аз нигоҳи забони тоҷикӣ аҳамияти хоса дорад, зеро ҳуб доништан ва риоя намудани қоидаҳои муайян дар ин раванд ба тақмили сифати тарҷумаҳо аз забони асл ба забони тарҷума кумаки беандоза хоҳад кард.

Забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ забонҳои мураккаб ба ҳисоб рафта, байни ҳам аз рӯйи хусусиятҳои грамматикӣ, сохторӣ, услубӣ ва дигар хусусиятҳо робитаи зич доранд, аз ин лиҳоз, байни воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои мавриди назар аз нигоҳи сохтор ва маъно як қатор умумият ва фарқиятҳо мавҷуданд. Сохтори калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ хеле гуногуншакл аст, ки ин нишондиҳандаи вучуд доштани воситаҳои гуногуни мураккабсозии калима мебошад. Яке аз воситаҳои калимасозӣ дар забони тоҷикӣ бо ҳам пайваст кардани решаҳо ва асосҳо аст, ки онро факки изофӣ меноманд. Воҳидҳои луғавӣ дар натиҷаи мураккаб шудани сохти калима маънои навро соҳиб мешаванд ва ё тобишҳои маъноӣ гирифта метавонанд, ки ин амал дар забони англисӣ факки изофӣ намешавад.

Аз нуқтаи назари забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ калима дар ҳар як забон сохтор, хусусият, маъно ва мафҳуми хоси худро дошта, инчунин дар байни забонҳои муқоисашаванда умумиятҳо низ дида мешаванд. *Калима* ҳамчун унсури маънодори нутқ ва ифодакунандаи маънову мафҳуми муайян яке аз воҳидҳои мураккаби луғавии нутқ ба шумор меравад. Дар бисёр забонҳои қадим ва ҳозира калимасозӣ ҳам аз рӯйи генетика ва ҳам дар шароити комилан ҳамоҳангӣ бо назардошти маҳсулнокии истисноӣ нақши маҳсусро ба ҷо моварад. Бинобар ин, калимасозӣ дар байни дигар воситаҳои ғанисозии захираи луғавӣ ҷойи намоёнро ишғол мекунад ва мунтазам бо нигоҳи тоза таҳқиқ карда мешавад.

Роҳҳои пайдоиши калимаву ибораҳои нав дар забон гуногун мебошанд. Дар ин асно калимаҳо шаклу маънои худро тағйир медиҳанд. Аз як ҷумла, аз як калимаи бисёрҷиҷой танҳо як ҳиҷои он дар истифода қарор мегирад ва ё ду-се ҳарфи аввали калимаҳо ё танҳо як ҳарфи аввали калимаи яқум бо калимаи дигар бо ҳам як ҷо омада, як калимаи мураккаби мафҳуми томдоштаро месозанд. Мисол, *flu az influenza, fridge az refrigerator, prof az professor, ad az advertisement V-Day az Victory Day, ABC-book az Alphabet book, E-mail az Electronic mail, G-man az Government man* ва ғайраҳо.

Яке аз омилҳои асосии ғанӣ гардидани захираи луғавии забон ин тараққиёти илму техника ва соҳаҳои гуногуни ҳаёт мебошад. Вобаста ба ин тараққиёту пешравиҳо калима ва ибораҳои нави ба ҳамин соҳаҳо рабтдошта пайдо мешаванд, ки дар натиҷа калимаҳои мураккаб низ дар забон ба вуҷуд меоянд. Калимаҳои мураккаб аз ду ва зиёда решаҳои маънодор таркиб ёфта, метавонанд дар забон мустақилона дар шакли озод истеъмол шаванд.

Қисме аз калимаҳои мураккаби забони англисӣ дар забони тоҷикӣ муодили худро надоранд, аз ин рӯ, онҳоро аз забони асл ба забони тарҷума аз рӯйи маъно ифода мекунанд. Калимаҳои мураккаб метавонанд аз рӯйи қоидаҳои гуногун тасниф шаванд. Ғайр аз ин, ҳар як намуди калимаҳои мураккаб бояд дар робита бо маҳсулнокиашон дар забони ҳозираи англисӣ

тасниф карда шаванд. Мақсади ин гуна тавсиф муайян кардан ва тартиб додани системаи стандартии қоидаҳои сохторӣ ва семантикии сохташавии калимаҳои мураккаб мебошад.

Сохтори воҳидҳои луғавии забонҳои муқоисашаванда аз ҳам фарқ мекунад, вале дар баробари ин монандиҳо низ доранд. Аз лиҳози сохтор калимаҳои мураккаби забони англисӣ гуногунанд. Шакли зоҳирии онҳо се намуд аст.: 1) бо нимтиреҳо сохта мешаванд (*pepper-and salt, lily-of-the-valley*); 2) ҷузъҳои калима ба тариқи васлшавӣ ба ҳам пайваст мешаванд (*newspaper, notebook*) ва калимаҳо ба таври ҷудоғона навишта мешаванд, ки аз рӯйи маъно вожаи мураккабанд (*dry clean, back and filling*). Усули мураккабсозии калима дар забони англисӣ инчунин аз рӯйи хусусиятҳои таркибӣ ва семантикӣ низ сурат мегирад. Масалан, тавассути пайваст шудани танҳо ду калима (*work book, stage door*); бо садонокҳо ё ҳамсадо васл шудани калима (*gasometer, handicraft, broadway*); ба воситаи дигар аломатҳо пайваст шудани чанд калима (*well-to-do, good-for-nothing*); тавассути се ва зиёда нимтире сохта шудани калимаи мураккаб, яъне ба воситаи зиёда аз се нимтире васл шудани калимаҳо, ки аз нигоҳи сохтори худ ба ҷумла шабоҳат дошта, аз рӯйи сохт калимаи мураккаб ба ҳисоб мераванд. Мисол, *What was great about Sinatra was that ‘I-don’t-care-about-anybody’ attitude...* – *Хусусияти барҷастаи Синатра аз он иборат буд, ки дар ӯ муносибати аз қабилӣ “ман бо касе коре надорам” таҷассум мегардид.*

Забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ забонҳои мураккаб ба ҳисоб рафта, байни ҳам аз рӯйи хусусиятҳои грамматикӣ, сохторӣ, услубӣ ва дигар хусусиятҳо робитаи зич доранд. Бо вучуди ин, байни воҳидҳои мураккаби луғавии забонҳои мавриди назар аз нигоҳи сохт ва маъно баъзе умумият ва фарқиятҳо низ мавҷуд аст. Сохтори калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ хеле гуногуншакланд, ки ин нишондиҳанда вучуд доштани воситаҳои гуногуни мураккабсозии калима мебошад. Аз ин рӯ, дар хулоса натиҷаҳои таҳқиқот ба тариқи зайл хулосабандӣ шудаанд:

1. Воҳидҳои мураккаби луғавӣ падидаҳои гуногуншакл, гуногунтаркиб ва гуногунмаъно ба назар мерасанд, аз ин рӯ, воситаҳои сохторӣ, таркибӣ ва маъноии ба амал омадани калимаҳои мураккаб дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз ҳам тафовут доранд [1 - М].
2. Таҳлил ва таҳқиқи муқоисавии сохтори луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар забоншиносӣ ва тарҷумашиносии муосир аҳамияти махсус дорад, чунки ин гуна таҳқиқот заминаи эътимодноки назариявиро барои омӯзиши минбаъдаи муқоисавӣ ва тарҷумавии забонҳои хориҷӣ дар ҷаҳорҷӯбаи забони модарӣ фароҳам месозад [2 - М].
3. Масъалаҳои тарҷумаи дурусти воҳидҳои мураккаби луғавӣ аз лиҳози мафҳум ва мазмуну мундариҷаи забони асл ба забони тарҷума муҳим мебошад. Аз ин рӯ, роҳҳои асосии тарҷумаи дуруст ва интихоби вожаҳои ба матни асл ва тарҷума воситаҳои мувофиқ ба роҳ монда шудааст.
4. Сохтори калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ аз ҷиҳати хусусиятҳои морфологӣ бо калимаҳои забони англисӣ монандӣ дошта, аз нигоҳи сохтор баъзе фарқиятҳо ба назар мерасад [6 - М].
5. Аз таҳқиқу таҳлили таркиби калимаҳои мураккаб ва сохти калимаҳои забони англисӣ тоҷикӣ маълум шуд, ки аз бисёр ҷиҳат роҳҳои ташаккулёбии калимаҳои мураккаби ҳарду забон бо ҳам шабоҳат доранд. Он фарқиятҳое, ки дар калимасозӣ дучор шуданд, шояд вобаста ба баъзе ҳодисаҳо дар давраи муайяни таърихӣ рух дода бошанд. Аммо он хусусиятҳои умумие, ки дар сохтори калимасозии ҳарду забон дида мешаванд, шаҳодати он аст, ки забонҳои мавриди назар дар таърихи пайдоиши худ аз як манбаъ, аз як забони умумӣ пайдо шуда, бо мурури замон ба флексияи дохилӣ дучор шудаанд [9 - М].
6. Ҳангоми тарҷумаи калимаҳои мураккаб дар муқоисаи ду забони мушаххас (англисӣ-тоҷикӣ ё тоҷикӣ-англисӣ) он калимаҳо ба

тағйироти гуногуни сохторӣ-грамматикӣ дучор мегарданд. Масалан, хангоми тарҷумаи ибораи забони тоҷикӣ тарҷумон ҳамеша бояд дар назар дошта бошад, ки он ибораҳо қомилан ихтисоршуда мебошанд.

7. Усулҳои таҳлилии, ки дар диссертатсия истифода карда шудаанд, барои дуруст дарк намудани мазмуну муҳтавои воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва ба осонӣ аз луғатҳо дарёфт намудани маънои мувофиқ ба муҳтавои матн мусоидат менамоянд.
8. Натиҷаҳои илмӣ-амалии бадастомада ва маводи ҷамъоваришуда барои таълифи минбаъдаи диссертатсияҳои илмӣ, фарҳангҳо, луғатҳои дузабона ва дастурҳои таълимӣ метавонанд ба мутахассисони соҳаи забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ ҳамчун заминаи назариявӣ амалӣ хизмат намоянд.
9. Асосҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқоти мазкурро барои ба роҳ мондани тарҷумаи дурусти асарҳои бадеӣ, маводи ВАО, матнҳои илмӣ-техникӣ ва матнҳои дигар соҳаҳо метавонанд кумак расонанд [12 - М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Мавриди таҳлили муқоисавӣ қарор додани воҳидҳои мураккаби луғавӣ ва сохторҳои нимтиредори забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи тарҷума, аз рушду такомули муносибатҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои дигари дунё, ба хусус дар соҳаи илму техника ва эҳтиёҷ пайдо шудан ба тарҷумонҳои касбӣ далолат мекунад. Аз ин рӯ, таҳқиқоти мавриди назар омӯзиши масъалаҳои роҳу воситаҳои ташаккули калимаҳои мураккаб ва тарҷумани онҳоро фаро мегирад. Таҳқиқу таҳлили дар диссертатсия баррасишударо ба назар гирифта, оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот чунин тавсияҳоро пешниҳод кардан мумкин аст:

1. Таълифи бештари луғатҳои дузабонаи забонҳои тоҷикӣ-англисӣ ба роҳ монда шавад;
2. Тарҷумани асарҳои бадеӣ аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ ва баръакс зиёд карда шавад;
3. Дастурҳои таълимӣ оид ба касби тарҷумонӣ бо забони тоҷикӣ бештар таълиф карда шаванд;
4. Ба донишомӯзони соҳаи тарҷумашиносӣ курсу семинарҳо ва дарсҳои амалии тарҷумонӣ бештар гузаронида шавад;
5. Барои мутахассиси баландпояи касбӣ шудан, тарҷумонро зарур аст, ки аз нозуқиҳои касби тарҷумонӣ бархурдор бошад, ки оиди ин масъала мисолҳои дар диссертатсия таҳлилшуда гувоҳанд;
6. Дар раванди тадриси забони англисӣ барои донишомӯзон муайян ва таҳлил намудани таърихи пайдоиш ва ташаккули воҳидҳои мураккаби луғавӣ ба роҳ монда шавад, ки ин амал барои дуруст дарк намудани маънои калима ва мувофиқи мақсад истифода бурдани он мусоидат мекунад.

Адабиёт**I. Адабиёти илмӣ:**

1. Азимова, М.Н. Структурно-семантические особенности сложных существительных в современном английском и таджикском языках/ М.Н. Азимова// Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. – Душанбе, 2012. - №1. – С.166-179.
2. Амлоев, А.Я. Словообразование имён существительных в художественной прозе Фазлиддина Мухаммадиева/ А.Я. Амлоев. дисс. ...канд.филол.наук. 10.02.22. – Душанбе: Таджикский национальный университет, 2004. – 229с.
3. Амосова, Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка/ Н.Н. Амосова. – М.: Изд. литры на Ин. яз., 1956. – 218с.
4. Андрюхина, Т.В. Стилистические возможности сложного слова и способы их реализации в тексте/ Т.В. Андрюхина. дисс. ...канд.филол.наук. 10.02.04. – М., 1987. – 229с.
5. Аракин, В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков: Учебное пособие/ В.Д. Аракин. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1989. – 254с.
6. Аракин, В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков: Учебное пособие/ В.Д. Аракин. – 3-е изд. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 232с.
7. Арбекова, Т.И. Лексикология английского языка/ Т.И. Арбекова. – М.: Высшая школа, 1977. – 240с.
8. Аржанцева, Н.В. Сложные слова со вторым компонентом- отглагольным существительным в немецком и английском языках и их соответствия в русском языке : автореферат дис. канд. филол. наук: 10.02.20 / Н.В. Аржанцева; Казан. гос. ун-т. – Казань: Б.и., 2004 . – 22с.

9. Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка: Учеб. пособие/ И.В. Арнольд. – М.: Изд-во лит -ры на Ин. яз., 1959. – 352с.
10. Арнольд, И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке/ И.В. Арнольд. – М.: Просвещение, 1966. – 192с.
11. Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. Ин. яз. 3 изд. / И.В.Арнольд. – М.:Высшая школа, 1986. – 295с.
12. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240с.
13. Бархударов, Л.С. Грамматика английского языка/ Л.С. Бархударов, Д.А. Штелинг. – Либроком, 2013. – 42с.
14. Беляев, Е.И. Семантическое содержание и прагматический диапазон языковых форм// Тезисы докладов и сообщений межвузовской научной конференции. – Курск, 2002. –170с.
15. Беляева, Л. Н.. Теория и практика перевода: Учебное пособие/ Л.Н. Беляева. – СПб.: ООО «Книжный Дом», 2007. – 212с.
16. Борисов, В.В. Аббревиация и акронимия: военное и научно-техническое сокращения в иностранных языках [под ред. А.Д. Швейцера]. – М.: Военное изд-во, 1972. – 320с.
17. Бортничук, Е.Н., Василенко, И.В., Пастушенко, Л.П. Словообразование в современном английском языке: учеб.пособие для ин-тов и фак. Ин. яз./ Е.Н. Бортничук, И.В. Василенко, Л.П. Пастушенко; Под ред. Ю.А. Жлуктенко. – Киев: Висшая школа: Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1988. – 264с.
18. Брыкина, С.В., Широкова, Д.А. Эквивалентность перевода: лексематический аспект// известия ПГПУ им. В.Г. Белинского, 2012. – № 27. – С.230-235.

19. Бузаджи, Д.М. Связная речь. О сочетаемости в переводе// Д.М. Бузаджи. – №3(23). – М.: Валентин, 2009. – С. 46-48.
20. Ваххобов, Т., Бобочонова, Д. Муқаддимаи лексикологияи забони тоҷикии адабӣ/ Т.Ваххобов, Д. Бобочонова. – Хучанд: Ношир, 2010. – 74с.
21. Виноградов, В.В. Исследования по русской грамматике: Избр. тр./ В.В. Виноградов; [Ред. тома Н.Ю. Шведова]. – М.: Наука, 1975. – 559с.
22. Виноградов, В.С. Введение в переводоведение/ В.С. Виноградов. – М.: Изд.Инст.общ.средн.обр. РАО, 2001 – 224с.
23. Габриэлян, О.А. О специфике сложно-суффиксального словообразования в системе современного английского языка/ О.А. Габриэлян// Ин. Яз. в школе. 1981. – № 5. – С.13-15.
24. Гарбовский, Н.К. Теория перевода/ Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2004. – 544с.
25. Гарбовский, Н.К. Теория перевода: Учебник/ Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544с.
26. Гатауллин, Р.Г. К вопросу статуса и функций словообразования/ Р.Г. Гатауллин// Номолоқиен в языке, культуре, познании: сб. научн. статей. – Ч. I / отв. ред. З.З. Чанышева. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2010. – 416с.
27. Гвишиани, Н.Б. Современный английский язык. Лексикология/ Н.Б. Гвишиани. – М.: Академия, 2007. – 224с.
28. Горшунов, Ю.В. Структурно-семантические особенности сложносокращенных слов английского языка. дисс... канд.фил.наук. 10.02.04. – М., 1983. – 153с.
29. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ.1. – Душанбе: Дониш, 1985. – 356с.

30. Ғаниева, С. Оид ба маҷозияти калимаҳои мураккаб/ С. Ғаниева// Масъалаҳои забоншиносии тоҷик. – Душанбе, 1990. – С. 118-122.
31. Ғаниева, С. Таркиби ономасиологии калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ. – Хучанд: Нури маърифат, 2016. – 188с.
32. Евтушевский, Ю.И. Номинативные свойства сложных образований со структурами AN и NN в современном английском языке (опыт сопоставительного описания систем вторичной номинации)/ Ю.И. Евтушевский: дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04. – Пятигорск, 1985. – 207с.
33. Забони адабии ҳозираи тоҷик: китоби дарсӣ барои факултетҳои филологияи мактабҳои олии: Қис. 1. Лексикология, фонетика ва морфология/ Зери таҳрири проф. Ш. Рустамов. – Душанбе: Маориф, – 1973. – 230с.
34. Заботкина, В.И. Новая лексика современного английского языка: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз./ В.И. Заботкина. – М.: Высшая шк., 1989. – 126с.
35. Земская, Е.А. Современный русский язык. Словообразование/ Е.А. Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 306с.
36. Зеҳнӣ, Т. Аз таърихи лексикаи забони тоҷикӣ/ Т. Зеҳнӣ. – Душанбе: Дониш, 1987. – 236с.
37. Зыкова, И.В. Практический курс английской лексикологии: Учеб. Пособ. /И.В. Земская. – М.: Академия, 2006. – 288с.
38. Ибрагимходжаев, И. Сложение как способ образования новых и окказиональных слов в современном английском языке/ И. Ибрагимходжаев: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М.: 1979. – 219с.
39. Иванов, А.О. Безэквивалентная лексика. – СПб.: СПбГУ, 2006. – 200с.

40. Иванов, А.О. Безэквивалентная лексика: учеб. пособие/ А.О. Иванов. Филол. фак. С.Петербур. гос. ун-та. – СПб., 2006. – 192с.
41. Иванова, Н.А. Сопоставительно-типологический анализ безэквивалентной лексики (на материале русского, немецкого и французского языков): дисс... канд.филол.наук: 10.02.20. – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание/ И.Н. Алексеевна. – М., 2004. – 238с.
42. Каменский, А.И., Каменская И.Б.- Практическая грамматика английского языка: Справочное пособие для неязыковых вузов. Часть 1/ А.И. Каменский, И.Б. Каменская. – Харьков: ИНЭМ, 2002. – 278с.
43. Капранов, А.В. Эллипсис в языке таджикско-персидской литературы/ А.В. Капронов. – М., 1980. – С. 5-16.
44. Каращук, П.М. Словообразование английского языка. Учеб. Пособие/ П.М. Каращук. – М.: Высшая школа, 1977. – 303с.
45. Каращук, П.М. Сращение словосочетаний как способ образования лексических единиц в англ. языке/ П.М. Каращук// Словосочетания и сложные слова в терминосистемах и литературной норме. – Владивосток: ДВНЦ АН СССР, 1984. – С.3-5.
46. Касимов, О. Х. Лексика «Шахнаме» Абулькасима Фирдоуси/ О.Х. Касимов. дисс. ... докт.филол.наук. 10.02.22. – Душанбе: Институт языка, литературы, востоковедения и письменного наследия им. Рудаки АН Республики Таджикистан, 2011. – 339с.
47. Колшанский, Г.В. Логика и структура языка/ Г.В. Колшанский. Изд. 3-е. – М.: ЛИБРОКОМ, 2012. – 240с.
48. Комиссаров, В.Н. Рецкер, Я.И. Тархов, В.И. Пособие по переводу с английского языка на русский. Ч.1./ В.Н. Комиссаров. – М.: Изд-во лит-ры на иностр.яз., 1960. – 176с.

49. Комиссаров, В.Н. Общая теория перевода. Учебное пособие/ В.Н. Комиссаров. – М.: ЧеРо, 2000. – 136с.
50. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие/ В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424с.
51. Крупнов, В.Н. Курс перевода. Английский язык: Общественно-политическая лексика/ В.Н. Крупнов. – М.: Международные отношения, 1979. – 232с.
52. Кубрякова, Е.С. Что такое словообразование/ Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1965. – 78с.
53. Кубрякова, Е.С. Словообразование/ Е.С. Кубрякова// В кн.: Общее языкознание. Внутренняя структура языка. Гл.5. – М., 1972. – С.344-393.
54. Кубрякова, Е.С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики/ Е.С. Кубрякова// Теоретические основы словосложения и вопросы создания лексических единиц: Сб.науч.трудов. – Пятигорск, 1988. – С.4-22.
55. Кукольщикова, Л.Е. Фонетическая характеристика сложного слова сравнительно с атрибутивными сочетаниями в современном английском языке/ Л.Е. Кукольщикова. – Л.: ЛГУ, 1970. – 97с.
56. Кукурекина, Г. Сложные имена существительные в английском языке. Гнезда однокоренных слов (словарь-справочник). Часть II/ Г. Кукурекина. – Рига: Редакционно-издательский отдел ЛГУ им. Петра Стучки, 1973.
57. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик (асрҳои IX – X). Ҷилди 1./М.Н. Қосимова. – Душанбе, матбааи ДМТ, 2003. – 490с.
58. Латышев, Л.К. Технология перевода. Уч. пос. по подготовке переводчиков (с нем. яз)/ Л.К. Латышев. – М.: НВИ - ТЕЗАУРУС, 2000. – 20с.

59. Латышев, Л.К. Технология перевода: Учеб. пособие для студ. лингв, вузов и фак./ Л.К. Латышев. – 2-е изд., перераб. Идоп. – М.: Академия, 2005. – 320с.
60. Лексикология английского языка: Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз./ Р.З. Гинзбург, С.С. Хидекель, Г.Ю. Князева и А.А. Санкин. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1979. – 269с.
61. Лексикология английского языка: Хрестоматия для студентов высших учебных заведений: в 2 ч./ сост. А. И. Бойко. – Барановичи: РИО БарГУ, 2010. – Ч. 1. – 204с.
62. Мамонтова, В.В. Особенности перевода сложносоставных слов с английского языка на русский: на материале корпуса публицистических текстов/ В.В. Мамонтова. дисс... канд. филол. наук. 10.02.20. – Ставрополь: Пятигорский государственный лингвистический университет, 2008. – 139с.
63. Мечковская, Н. Б.Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков: учеб.пособие для студентов филологических и лингвистических специальностей/Н. Б. Мечковская. – 4-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 312с.
64. Мешков, О.Д. Словообразование современного английского языка/ О.Д. Мешков. –М.: Наука, 1976. – 248с.
65. Мешков, О.Д. Словосложение в современном английском языке/ О.Д. Мешков. Учеб.пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1985. – 187с.
66. Мешков, О.Д. Семантические аспекты словосложения английского языка/ О.Д. Мешков. – М.: Наука, 1986. – 215с.
67. Миньяр-Белоручев, Р.К. Теория и методы перевода/ Р.К. Миньяр-Белоручев. –М., 1996. – 208с.

68. Миньяр-Белоручев, Р.К. Как стать переводчиком?/ Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Готика, 1999. – 176с.
69. Назаренко Л.В. О лексической и словообразовательной омонимии/ Л.В. Назаренко// Семантические особенности и функции слов и словосочетаний в английском языке: Сб. науч. трудов. – М., 1986. – С.71-79.
70. Ниёзмухаммадов, Б.,Бузургзода, Л. Морфологияи забони тоҷикӣ/ Б. Ниёзмухаммадов. – Сталинобод: Нашр. Дав.Тоҷ., 1941. – 69с.
71. Низомова, С.Ф. Калимасозӣ дар насри бадеӣ ва публицистии Садриддин Айнӣ. дис... докт.илм. филол. 10.02.22. –Душанбе, 2019. – 328с.
72. Никошкова, Е.В. Соотносительность сложных слов и словосочетаний (на материале современного английского языка)/ Е.В. Никошкова. – М.:МГПИИЯ им. М.Тореза., 1969. -Т.52. – С.395-416.
73. Павлов, В.М. О двойственном характере модели сочинительных сочетаний сложных слов с "сокращенным" общим компонентом в немецком предложении/ В.М. Павлов// Вопросы филологии немецкого языка. – Вологда, 1971. – С.81-97.
74. Пейсиков, Л.С. Лексикология современного персидского языка/ Л.С. Пейсиков. – М.: Изд-во Московского университета, 1975. – 207с.
75. Раҳматуллозода, С. Истилоҳоти калимасозӣ/ С. Раҳматуллозода. – Душанбе: Сабрина-К., 2012. – С.67-72.
76. Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческая практика/ Я.И. Рецкер. – М.: Межд.отн., 1974. – 216с.
77. Рецкер, И.Я. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода/ Дополнения и комментарии Д.И. Ермоловича. – М.: Р.Валент, 2007. – 244с.

78. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик/ Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 79с.
79. Рустамов Ш. Исм (категорияҳои грамматикӣ, калимасозӣ ва авҷеи исм дар системаи ҳиссаҳои нутқ)/ Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1981. – 220с.
80. Садыкова, А.Г. Система субстантивного словосложения в тюркских и германских языках в сравнительно-типологическом аспекте: дис... докт.фил. наук/ А.Г. Садыкова. – Казань, 2002. – 492с.
81. Саймиддинов, Д. Лексика среднеперсидского языка: автореф. дис... докт. филол. наук. 10.02.08/ Д. Саймиддинов. – Душанбе, 1998. – 54с.
82. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форси миёна/ Д. Саймиддинов. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 310с.
83. Саймиддинов, Д. Бархе аз вожаҳои кӯҳна дар ғӯишҳои тоҷикӣ// Номаи Пажӯҳишгоҳ/ Д. Саймиддинов. – Душанбе: Пайванд, 2002., №2. – С. 5-20.
84. Слепович, В.С. Настольная книга переводчика с русского языка на английский. Russian–English Translation Handbook/ В.С. Слепович. – 3-е изд. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 304с.
85. Смирницкий, А.И. Лексикология английского языка/ А.И. Смирницкий. –М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1956. –260с.
86. Смирницкий, А.И. лексикология английского языка/ А.И. Смирницкий; Моск.гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Филол. фак. – М.: Омен: МГУ, 1998. – 259с.
87. Срезневский, И.И. Замечания об образовании слов и выражений/ И.И. Срезневский. – СПб.,1873, т.10.

88. Сулейманова О.А., Беклемешева Н.Н., Карданова К.С. и др. Грамматические аспекты перевода: учеб.пособие для студ. филол. илингв. фак.вузов.: Издательский центр “Академия”, 2010. – 240с.
89. Терешин, О.О метаморфозах перевода. Переводчик. Вып.3 под ред. О.В. Стельмак. – Чита, Изд-во ЗабГПУ. – 2003. – С.71-74.
90. Турсунов, М. Составные слова в современном таджикском литературном языке: автореф. дис... канд. филол. наук. 10.02.04/ М.Турсунов. – М., 1953. – 24с.
91. Турсунов, Ф.М. Безэквивалентная лексика в переводе (на материале английского и таджикского языков): Монография/ Ф.М. Турсунов. – Душанбе: Бебок, 2015. – 432с.
92. Турсунов, Ф.М. Сопоставительное исследование безэквивалентной лексики в лингвокультурном и переводческом аспектах (на материале английского и таджикского языков/ Ф.М. Турсунов. дисс... док.филол. наук. 10.02.20/ Турсунов Фаёзджон Мелибоевич. – Душанбе: ТГИЯ им. С. Улугзода, 2016. – 358с.
93. Тюленев, С.Б. Теория перевода/ С.Б. Тюленев. Теория перевода: Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2004. – 336с.
94. Усмонов, К. Морфологияи муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёну аспирантони факултети забонҳои хориҷӣ/ К. Усмонов. – Хучанд: Нури маърифат, 2016. – 216с.
95. Усова, И.В. Современная орфография английских и русских композитов: Экспериментально-сопоставительное исследование на материале разностилевых текстов/ И.В. Усова. – Ставрополь, 2006. – 129с.
96. Фёдоров, А.В. Введение в теорию перевода/ А.В. Фёдоров. – М.: Изд-во литер. На иностр.яз., 1958. – 132с.

97. Фёдоров, А.В. Основы общей теории перевода. (Лингвистические проблемы) для инс-тов и факульт. ин-яз. 4-е издание, переработанное и дополненное/ А.В. Фёдоров. – М: Высшая школа, 1983. – 352с.
98. Фёдоров, А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов Ин. Яз. Учеб. пособие. — 5-е изд. -СПб.: Филологический факультет СПбГУ; – М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416с.
99. Ҳошимов, С. Калимаҳои мураккаби тобеъ дар «Дастур-ул-мулук»/ С. Ҳошимов// Масъалаҳои забоншиносии тоҷик (мачмуаи мақолаҳо). – Душанбе: Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон, 1990. – С. 122-131.
100. Царев, А.А. К возникновению сложных слов (сложное слово и соотносительное словосочетание в истории русского языка): дисс... канд. филол. наук/ А.А. Царев. – Л., 1966. – 260с.
101. Царев, П.В. Сложные слова в английском языке/ П.В. Царев. – М.: изд-во Московского ун-та, 1979. – 126с.
102. Царев, П.В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке/ П.В. Царев. – М.: Изд-во Московского университета, 1984. – 224с.
103. Чавчавадзе, Т.А. Именное словосложение в новоперсидском языке/ Т.А. Чавчавадзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1981. – 374с.
104. Шанин, П.Ф.. Опыт структурной и семантической классификации сочетаний типа N+N в английском языке. (На материале публицистики)/ П.Ф. Шанин: дисс. ... канд.филол.наук: 10.02.04. – Л., 1974. -209с.
105. Шейдеман, Г.И. Вопросы структурно-семантического моделирования сложных существительных в современном английском языке/ Г.И. Шейдеман: дисс. ... канд. филол. наук – М., 1969. – 232с.

106. Шепелева, Д.А. Когнитивные аспекты семантики сложного слова "существительное+существительное" в современном английском языке: дисс. ... канд.филол. наук/ Шепелева Дарья Александровна. – Тамбов, 2008. – 198с.
107. Шитарева, М.В., Косоплечева Т.А. Интенсивный курс для дипломатов: учитесь читать газету и говорить на общественно-политические темы/ М.В. Шитарева, Т.А. Косоплечева. – М.: Научная книга, 2008. – 117с.
108. Шукуров, М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад (нашри сеवум)/ М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 400с.
109. Adams, V. An introduction to modern English word-formation/ V.Adams. – London: Longman Group Ltd, 1975. – 231p.
110. Arnold, I.V. Lexicology of the English language/ I.V. Arnold. – М.: ВШ, 1986. – 295с.
111. Greenbaum, S. The Oxford English Grammar/ S. Greenbaum. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 652p.
112. Marchand, H. The categories and types of present-day English word-formation/ H.Marchand. – München, 1960. – 379p.
113. Marchand, H. Notes on Nominal Compounding in present-day English/ H. Marchand// Word. 1955– v.II.-N.2. – p.p. 216-228.
114. Marchand, H. On description of compounds/ H. Marchand // Word, 1967.- v.23. –1-3p.
115. Mheel Al-Smaiheen. Difficulties on translating compound nouns from English into Arabic case study/ Mheel Al-Smaiheen, Ibrahim BaniAbdo, Khalaf Al-Amer// Jordan University/Aqaba Branch. – Vol 17, № 2 (2018). – www.csCanada.net.

116. Military Standard Abbreviations for Use on Drawings, Specifications, Standards and in Technical Documents (MIL-STD-12C). 15 June 1968. – Washington, D. C. – pp. 3-4.
117. Newmark, P.A Textbook of Translation/P. Newmark. – New York, 1988. – 292p.

II. Захираҳои элетронӣ

118. Академик [манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://dic.academic.ru>.
119. Википедия. [манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://ru.wikipedia.org>.
120. Глоссарий.ru-glossary.ru [манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://www.glossary.ru>.
121. Значение слово [манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://ru.wikipedia.org/wiki/DJ>.
122. Краткий словарь лингвистических терминов [манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: www.uz.denemetr.com.
123. Луғати «АВВУУ Lingvo Live» [манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://www.lingvolive.com>.
124. Словарь Мультитран [манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://www.multitran.com>.
125. Acronym Finder [манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://www.acronymfinder.com>.
126. Longman Dictionary [манбаи элетронӣ]. Тартиби истифодабарӣ: <https://www.ldoceonline.com>.
127. Merriam-Webster[манбаи элетронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://www.merriam-webster.com>.

128. Native English [манбаи электронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://www.native-english.ru>.
129. Online Etymology Dictionary [манбаи электронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://www.etymonline.com>.
130. Wiktionary. The free dictionary [манбаи электронӣ]. – Тартиби истифодабарӣ: <https://en.wiktionary.org/wiki/lily-livered>.

III. Фарҳанг ва луғатҳо

131. Адамчик, Н.В. Большой англо-русский словарь/ Авт.-сост. –Мн.: Литература, 1998. – 1168с.
132. Акуленко, В.В., Комиссарчик С.Ю. Англо-Русский и Русско-Английский словарь “Ложных друзей переводчика”/ В.В. Акуленко, С.Ю. Комиссарчик, Р.В. Погорелова, В.Л. Юхт (под рук-во В.В. Акуленко). – М.: Советская Энциклопедия, 1999. – 384с.
133. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 2-е, стереотипное/ О.С. Ахманова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 576с.
134. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Либроком, 2010. – 576с.
135. Баракаева, Г.Б. Луғати англисӣ-тоҷикӣ/ Г. Б. Баракаева. –Душанбе: Университети давлатии Тоҷикистон, 1970. – 173с.
136. Баротов, И.В. Большой англо-русский и русско-английский компьютерный словарь/ И.В. Баротов. –М.: Живой язык, 2010. -244с.
137. Бобомуродов, Ш. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик/ Ш. Бобомуродов, А. Муминов. – Душанбе: Маориф, 1983. – 120с.
138. Жюль, М. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 436с.

139. Максимова, Т.В. Англо-русский словарь сокращений. Экономическая терминология/ Т.В. Максимова. – М.: АСТ; Восток-Запад, 2007. – 189с.
140. Мамадназаров, А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ/ А. Мамадназаров. – Душанбе: ЭР-граф, 2017. – 1016с.
141. Мешков, О.Д. Словарь-справочник сложных слов типа «существительное+причастие II» (английский язык)/ О.Д. Мешков, изд-во Наука. – М.,1970. – 68с.
142. Мирзоматов, Н. Луғати мухтасари имлои забони адабии ҳозираи тоҷик/ Н. Мирзоматов. -Душанбе: Маориф, 1991. -72с.
143. Мурашкевич, А.М. Англо-русский словарь сокращений по авиационной и ракетно-космической технике. Около 30 000 сокращений/ А.М. Мурашкевич, О.Н. Владимиров. –М.: Воениздат, 1981. – 621с.
144. Мюллер, В. Англо-русский словарь/ В. Мюллер. – М.: Русский язык, 1978. – 888с.
145. Мюллер, В.К. Англо-русский. Русско-английский словарь. 250000 слов /250000 слов/ В.К. Мюллер. –М.: АСТ, 2015. – 1184с.
146. Пахотин, А. Большой англо-русский, русско-английский словарь мнимых друзей переводчика. Справочное пособие/ А. Пахотин. – М.: Издатель Карева, 2006. – 304с.
147. Русско-английский научно-технический словарь переводчика/ М. Циммерман, К. Веденева. – М.: Наука, 1991. – 735с.
148. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1./ Зери таҳрири: С. Назарзода, Сангинов А. ва диг. – Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ, 208. – 997с.
149. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2/ Зери таҳрири: С. Назарзода, Сангинов А. ва диг. – Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ, 208. – 1096с.

150. Ҳусейнов, Х., Шукурова К. Луғати терминҳои забоншиносӣ/ Х. Ҳусейнов. – Душанбе: Маориф, 1983. – 256с.
151. Чамшедов, П., Т. Розӣ. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ бо роҳнамои вожағони тоҷикӣ/ П. Чамшедов, Т. Розӣ. – Душанбе: Пайванд, 2005. – 1202с.
152. Чамшедов, П. Фарҳанги тоҷикӣ ба англисӣ/ П.Чамшедов. – Душанбе: Эҷод, 2008. – 978с.
153. Черепанов, А.Т. Англо-русский словарь сокращений по компьютерным технологиям, информатике, электронике и связи. – СПб.: БХВ-Петербург, 2009. – 800с.
154. Шаҳобова, М.Б. Луғати хурди англисӣ-тоҷикӣ/ М.Б. Шаҳобова. – Душанбе: Дониш, 1972. – 2014 с.
155. Jilani, Jon. Tajik practical dictionary. Tajik-English/ English-Tajik Dictionary / Jon Jilani. –New York: Hippocrene Books, Inc., 2009. – 326p.
156. Longman Grammar of Spoken and Written English/ D. Biber et al. – Harlow: Pearson Education, 2000. – 1204p.
157. Mamatov, J. Tajik-English Dictionary/ J. Mamatov, S. J. Harell, K. Kehoe, K. Khodjibaev. – Dunvody Press, 2005. – 741p.
158. NTC's dictionary of Acronyms and Abbrivations. The most useful and Up-to-Note Guide to American English Compound by Steven Rocek Kleinedleri; Edited by Richard H. Spears. – Illinois, USA, 1993. – 311 p.
159. Oxford Dictionary of Idioms. Oxford. – New York: Oxford University Press, 2004. – 340p.
160. Standard Tajik-English Dictionary/ compiled and edited by R.B. Olson and R.A. Olson. – StarPublications, 2000. – 615p.
161. The Oxford Dictionary of Carchphrases/ Compiled by Anna farkas. Oxford. – New York: Oxford University Press, 2002. – 359p.

162. The Oxford Dictionary of Difficult Word/ Ed.by Archie Hobson. Oxford. – New York: Oxford University Press, 2004. – 486p.

IV. Сарчашмаҳои мисолҳо

163. Бронте, Ш. Чейн Эйр. Роман. (тарҷ. аз русӣ Салими Зарафшонфар)/ Ш. Бронте. – Душанбе: ТҶБ «Истикбол», 2010. – 412с.
164. Бузаджи, Д.М., Маганов А.С. Техника перевода. Сборник упражнений по переводу с английского языка на русский язык/ Д.М. Бузаджи, А.С.Маганов-Часть I. Грамматические аспекты перевода. – М.: Р. Валент, 2007. – 208с.
165. Конан, Д. А. Ҳикояҳо дар бораи Шерлок Холмс/ Артур Конан Дойль (тарҷ. аз русӣ). – Душанбе: Ирфон, 1981. – 448с.
166. Ниёзӣ, Ф. Сарбозони бесилоҳ: Роман. Иборат аз се қисм. – Душанбе: Адиб, 1989. – 416с.
167. Садриддин, Айнӣ. Мактаби кӯҳна. Повест / А. Садриддин. – Душанбе: ТҶБ “Истикбол”, 2010. – 56с.
168. Садриддин, Айнӣ. Чаллодони Бухоро. –Душанбе: Ирфон, 1978. – 464с.
169. Стивенсон, Р.Л. Қазираи чавоҳирот/ Р.Л. Стивенсон. – Сталинобод: Нашр.дав.тоҷик, 1952. – 257с.
170. Ҳемингвей, Э. Мӯйсафед ва баҳр. Повест/ Эрнест Ҳемингвей. –Душанбе: Нашр.дав.тоҷик, 1963. – 99с.
171. Arthur, Conan Doyle. Adventures of Sherlock Holmes/ Arthur Conan Doyle. – USA: Quality Paperback Book Club, 1994. – 307p.
172. Bronte, Ch. Jane Eyre/ Charlotte Bronte; edited with an introduction by M. Smith. – Oxford University Press, 1975. – 496p.
173. Hemingway, E. The Old Man and the Sea. -www.Asiang.com. – 52p.

174. Sadriddin, A. The Village School. Narrative / Sadriddin Aini. – Dushanbe: TJB “Istiqbol”, 2010. – 276p.
175. Stevenson, R. L. Treasure Island/ Robert Louis Stevenson. – GB.: BPC Paperbacks Ltd, 1993. – 183p.

V. Рӯзномаҳои хориҷӣ:

176. The Moscow Times, May 20, 1999.
177. Newsweek, September 22, 1975.
178. The Times, September, 4, 1998.
179. The Independent, November 28, 1998.
180. The International Herald Tribune, March 11, 1999.
181. The Independent, December 17, 1999.
182. The Economist, August, 16, 2003.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия:

а) мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақризшаванда, ки аз тарафи ҚОА назди Президенти ҚТ ва ҚОА ФР тавсия шудаанд:

[1 – М]. Сафарзода, Р.А. Оид ба баъзе хусусияти калимаҳои мураккаби забони англисӣ ва роҳҳои ифодаи онҳо дар забони тоҷикӣ / Р.А. Сафарзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2018. – №2. – С.59-63. ISSN 2413-516X.

[2 – М]. Сафарзода, Р.А. Хусусияти нигориши калимаҳои мураккаб ва таркибии забони англисӣ дар фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / Р.А. Сафарзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2018. – №8 (қисми I). – С.38-44. ISSN 2413-516X.

[3 – М]. Сафарзода, Р.А. Оид ба баъзе воситаҳои калимасозии воҳидҳои луғавии мураккаби ҳоси забони англисӣ / Р.А. Сафарзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2019. – №2. – С.50-55. ISSN 2413-516X.

[4 – М]. Сафарзода, Р.А. Таҳлили сохтор ва дараҷаи мутобиқати воҳидҳои луғавии мураккаби забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ / Р.А. Сафарзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2019. - №2 (79). – С.91-98. ISSN 2219-5408.

[5 – М]. Турсунов, Ф.М., Сафарзода, Р.А. Оид ба хусусияти тарҷумаи сифат дар мисоли забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ / Ф.М. Турсунов, Р.А. Сафарзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2021 - №2 (91). С. 8-12. ISSN 2219-5408.

[6 – М]. Турсунов, Ф.М., Сафарзода, Р.А. Вижагиҳои тарҷумаи калимаҳои мураккаби забони тоҷикӣ ба забони англисӣ / Ф.М. Турсунов, Р.А. Сафарзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2021 - №1 (90). С. 8-11. ISSN 2219-5408.

б) мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои дигар ҷоп шудаанд:

[7 – М]. Сафарзода, Р.А. Таҳлили муқоисавии хусусиятҳои грамматикӣ зарфҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ / Р.А. Сафарзода // Паёми Донишқадаи забонҳо. – 2017. - №2-3 (26-27). –С.17-23. ISSN 222-9355.

[8 – М]. Сафарзода, Р.А. Хусусияти тарҷумаи зарф аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ (дар мисоли “Чэн Эйр”-и Шарлотта Бронте) / Р.А. Сафарзода // Нақши тарҷума дар шароити кунунии ҷомеа: маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба Соли ҷавонон дар Тоҷикистон (ш.Душанбе, 07-08 феввали соли 2017) – Душанбе, 2017. –С. 167-173.

[9 – М]. Сафарзода, Р.А. Оид ба воситаҳои морфологияи калимасозии мураккаби забони англисӣ / Р.А. Сафарзода // Усулҳои муосири таълими забон ва адабиёти рус дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот: маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (ш.Душанбе, 30-31-уми октябри соли 2018) – Душанбе, 2018. –С. 277-281.

[10 – М]. Сафарзода, Р.А. Оид ба муодилокӣ ва бемуодилии воҳидҳои луғавӣ мураккаби забонҳои англисӣ тоҷикӣ ва вижагӣҳои тарҷумаи онҳо / Р.А. Сафарзода // Масъалаҳои мубрами тарҷума ва забоншиносӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (ш.Душанбе, 24-уми январи соли 2019) – Душанбе, 2019. –С. 262-268.

[11 – М]. Сафарзода, Р.А. Роҳи воситаҳои тарҷумаи сохторҳои мураккаби атрибутивӣ забони англисӣ ба забони тоҷикӣ / Р.А. Сафарзода // Масъалаҳои мубрами тарҷума ва забоншиносӣ дар замони муосир: маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (26-уми октябри соли 2019) – Душанбе, 2019. – С. 260-262.

[12 – М]. Сафарзода, Р.А. Баъзе аз хусусиятҳои хоси тарҷумаи воҳидҳои луғавӣ матнҳои илмӣ-техникӣ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ / Р.А. Сафарзода // Омӯзиши масъалаҳои умдаи филология ва тарҷума дар

даврони соҳибистиклолӣ: маводи конференсияи илмию амалии ҳайати профессорону устодон ва донишҷӯёни Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ба ифтихори 30-юмин солгарди Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (14-уми апрели соли 2021) – Душанбе, 2021. – С.82-87.

[13 – М]. Сафарзода, Р.А. Вижагиҳои хоси сифати феълии забони англисӣ ва роҳҳои тарҷумаи онҳо ба забони тоҷикӣ / Р.А. Сафарзода // Ташаккул ва рушди тарҷумашиносӣ дар 30 соли Истиқлолияти давлатӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (22-юми октябри соли 2021) – Душанбе, 2021. – С. 99-103.